

A Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve III. (40.)

„Ami csabai...” múzeumi sorozat

M e d g y e s i P á l
Honfoglalók
a békési tájakon

Békés megye jelentősebb 10–11. századi sírleletei

Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve III. (40.)

„Ami csabai...” múzeumi sorozat

Sorozatszerkesztő: **Ando György**

Írta és a fotóanyagot válogatta: **Medgyesi Pál**

Szerkesztő: **Ando György**

Szakmai lektor: **Dr. Révész László**

Nyelvi lektor: **Martyin Emília**

Könyvterv és nyomdai tördelés: **Nyisztor János**

A Munkácsy Mihály Múzeum műtárgyainak fotóit **Lehoczky Péter** készítette.

A rajzokat készítette: **Pinter Anikó**

A térképet rajzolta: **Bencsikné Szőke Margit**

© Munkácsy Mihály Múzeum

Kiadja a Munkácsy Mihály Múzeum, megyei hatókörű városi múzeum

ISBN 978-963-7219-94-8

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Munkácsy Mihály Múzeum

H-5600 Békéscsaba, Széchenyi utca 9. • Telefon/fax: 00 36 66 323-377

Honlap: www.munkacsy.hu • E-mail: mmm@bmmi.hu

Felelős kiadó: Ando György múzeumigazgató

Nyomtatás: Progresszív Nyomda Kft.

A Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve III. (40.)

„Ami csabai...” múzeumi sorozat

Medgyesi Pál

Honfoglalók a békési tájakon

Békés megye jelentősebb 10–11. századi sírleletei

Békéscsaba,

2 0 1 5

Honfoglalók a békési tájakon | Békés megye jelentősebb 10-11. századi sírleletei

„Ami csabai...” múzeumi sorozat

„A régészet a múlt néprajza...”

A 2015-ös esztendő a magyar múzeumokban Rómer Flóris Ferenc (1815-1889), a magyar régészet „*atyja*” születésének 200. évfordulója és Semmelweis Ignác Fülöp (1818-1865) orvos, az „*anyák megmentője*” halálának 150. évfordulója jegyében telt. A Munkácsy Mihály Múzeum szoros múzeumi programja ellenére is kötelességének érezte, hogy a régészet és az orvostudomány e két jeles képviselőjéről emlékezzen meg – tematikájában az archeológiához és a medicinához kapcsolódó két nagyszabású kiállítással.

A Munkácsy Mihály Múzeumban 2015. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján nyílt meg az *Emberök aranyban – Szkíta fejedelmi sírok leletei* című tárlat, mellyel Rómer Flóris nagysága előtt is tisztelgett az intézményünk. E nap kiváltképp jelentős volt a Munkácsy Mihály Múzeum életében, mivel a kiállításmegnyitót követően, a Magyar Kultúra Napi gálaműsor keretében Békéscsaba Megyei Jogú Város polgármestere szakmai munkánk elismeréseként átadta múzeumunknak a „*Békéscsaba Kultúrájáért*” megtisztelő kitüntetést.

A „Semmelweis évhez” kapcsolódva a Munkácsy Mihály Múzeum 2015 április 14-én egy meghökkentő, különleges, látványos – *testkepek.hu* – című kiállítást nyitott meg, mely az év egyik leglátogatottabb tárlata lett Békéscsabán.

Az intézmény 2013-ban útjára indított, megújult kiadványa a Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve, mely az „*Ami csabai...*” múzeumi sorozatban jelentkezik, immár a III. kötet debütál a nagyközönség, Önök előtt. A sorozat megjelent darabjai, így a mostani is, mereven követik a kitűzött céljainkat, miszerint az évkönyv legyen „*az intézményben folyó össz-szakági kutatás eredményeit közlétevé, egy témát szisztematikusan feldolgozó szakmai, művészi kivitelű monografikus kötet*”.

Egy település vagy megye történelmének felidézése során rendszerint, csupán az elmúlt néhány száz évet ismerjük behatóbban, korábbra menve ismereteink a homályba vesznek. A most megjelenő Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve III. kötete, Medgyesi Pál: *Honfoglalók a békési tájakon – Békés megye jelentősebb 10-11. századi sírleletei* címmel Békés megyének a magyarság szempontjából legjelentősebb időszakát kívánja a régészeti diszciplína eszközeivel újszerűen megvilágítani. Erre a kötetre bizony kiváltképp jellemző az az igaz megállapítás, mely szerint: „*a régészet a múlt néprajza*”, itt életre kelnek – elmondják nekünk történelmüket – az ásatások során előkerült leletek. A sírokban feltárt tárgyak mesélnek egy korról, elmondják származásuk, keletkezésük, használatuk és végzetük történetét a régész szakembernek, úgy ahogyan az emberek elmesélik életüket a néprajzos számára. Nem is gondolnánk, hogy mennyi, eddig feltárt honfoglalás kori lelőhely létezik Békés megyében, s ki tudja mennyi van még lábunk alatt, környezetünkben, amiről sejtelmünk sincs.

A kötet témájának kiválasztása sem a véletlen műve, maga a szerző, Medgyesi Pál régész, – aki már több évtizede a honfoglalás korát kutatja – is írja: „*az elmúlt évtizedekben megnőtt az érdeklődés a magyarság múltja iránt*”, ami valóban így van városunkban Békéscsabán és Békés megyében is.

A Munkácsy Mihály Múzeum most megjelenő kötete a honfoglalás kori Békés megye bemutatásával két célt tűzött ki maga elé, egyrészt, hogy egy tudományos igényességgel összeállított érdekes monografikus kiadvánnyal lépje meg Önöket, másodsorban pedig ebben az évben e kötetrel is tisztelgünk Rómer Flóris régész élete és munkássága előtt.

Ando György

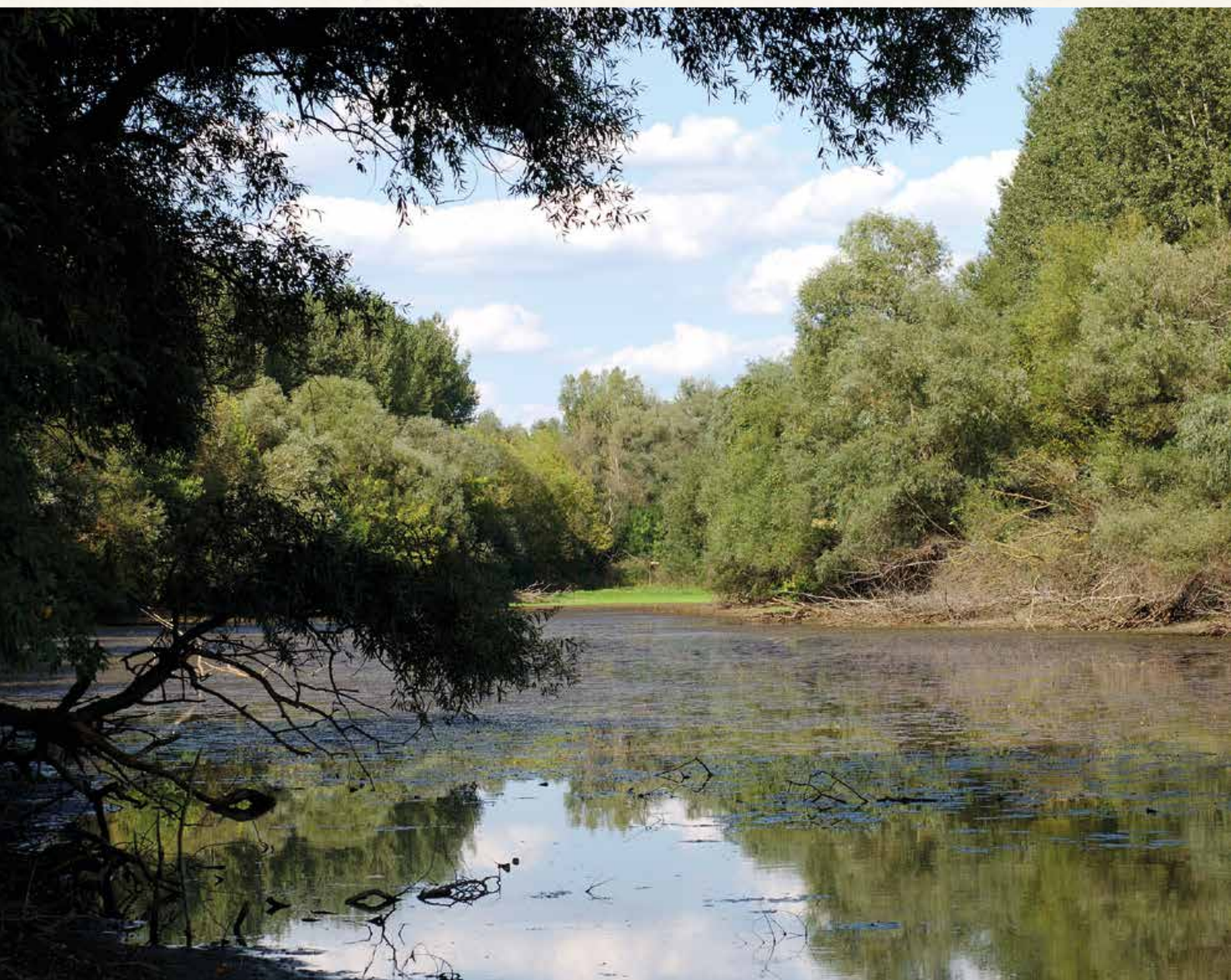
a Munkácsy Mihály Múzeum igazgatója

Békés megye nagy tájegységei, természeti viszonyai

Medgyesi Pál régész, a Munkácsy Mihály Múzeum igazgatóhelyettese

Körös holtág (fotó: Deli Tamás)

Az elmúlt évtizedekben megnőtt az érdeklődés a magyarság múltja iránt, és talán különösen igaz ez a magyar honfoglalás korának esetében. László Gyula munkássága nyomán a 20. század végére élettel telítődött meg az a sok leletanyag, mely addigra a múzeumokba került. Ennek nyomán az ezredforduló táján egyre több hagyományörző csapat alakult, akik többé-kevésbé hiteles ruháikkal, felszereléseikkel széles körben tették ismertté a korszakot. De hát, kinek a szívét ne dobogtatná meg a vágató lovak vagy a pusztában messziről fehérülő jurtok látványa. A színes selyem- és brokátkaftánokba öltözött, aranyozott ezüstveretekkel díszített övekkel, tarsolyokkal, szablyákkal felszerelt harcosok és a hasonlóan díszes ruhákat viselő asszonyok képe 1100 év távlatából is egy kifinomult, saját, egyedi kultúrával, motívumkinccsel rendelkező népre utal. Még akkor is így van ez, ha tudjuk, hogy csak a felső társadalmi réteg tagjai engedhették meg maguknak a fent leírt ruhák és tárgyak viselését.

Azt hiszem, nem kel magyarázni, hogy az a táj, földrajzi környezet, amelyben egy közösség él, alapvetően meghatározza a közösség életét. Békés megye a Nagy Magyar Alföld délkeleti részén terül el. Talán sokan üresnek, egyhangúnak találják ezt a vidéket, pedig a távoli erdős ligetek látványa, a szélben ringatózó búzamezők hullámozása, a vibráló nyári melegben a szikes legelőkön delelő gulya és gémeskút képe, vagy a lemenő Nap vörösen izzó korongja még a más vidéken felnőtt ember lelkét is megérinti. Többször átéltem, hogy a régészeti táborok diákjai hogyan fedezik fel maguknak a táj szépségeit. Emlékezetes eset, ami a Sarkad-Peckesváron történt, egy táborozással összekötött ásatás során, valamikor 1991-ben. Vacsorához készülődve leültem a megterített asztal mellé, de a diákok eltűntek. Furcsa volt, hiszen az egész napos munka után mindenki várta már a bográcsban főtt pörköltet, mely már az asztalon gőzölgött. Keresésükre indultam, és a domb másik oldalán találtam meg őket. Néma áhítattal nézték a naplementét, mert, városiak lévén, ilyet élőben még nem láttak. Vacsora ide, vacsora oda, bizony én is csatlakoztam hozzájuk – és aznap újra kellett melegíteni a vacsorát.

Igen, gyönyörű tud lenni a békési táj, és akkor még nem említettem a Körösök-vidékét. A ma már gátak közé szorított folyók némelyike még napjainkban is őriz valamit az egykor szabadon kanyargó vadvizek hangulatából, a folyók menti erdők pedig mutatják, hogy mégsem volt teljesen fátlan a vidék. És üljön csak valaki csónakba! Magam többször végig eveztem a Fekete-körösön, és felejthetetlen élményként őrzöm a víz fölé boruló bokrok, fák látványát, tavasszal a virágzó fák és a vadvirágok bódító illatát.

A megye területe két nagy tájegységre osztható. Az egyik a Körös-völgy, a másik Maros-Körös-Tisza köze.

A Körös-völgy valójában egy sekély medence, mely alig néhány méterrel mélyebb fekvésű környezeténél. Tengerszint feletti magassága 83-102 méter között ingadozik. Felszínét holocén kori folyóvízi üledékek borítják, a folyóhátakon és hordalékkúpokon iszapot és homokot tartalmazó löszszerű képződmények találhatók, közöttük pedig újholocén eredetű áttelepített iszapos lösz, iszapos agyag, réti agyag a jellemző. A tartósan víz alatt álló részeken tőzeg és kotú alakult ki.¹ A honfoglalók által megszállt későbbi Békés megye jelentős része a három Körös alsó szakaszának és összefolyásának vidékére terjedt ki. A Fehér-Körös a megye délkeleti szögletében, a mai Gyula (mely a középkorban még Zaránd megye volt és a Köleséri esperesség része) területén lép vidékünkre. Békésnél találkozott a Fekete-Körössel, Köröstarcsánál pedig (az egykori Edeles falunál) felveszi a Sebes-Köröst, míg Mezőtúr és Szarvas között a Berettyóval (régén Túrnak is nevezték) bővül. Hatalmas vízjárta rétségek alakultak ki, mint a Berettyó által táplált Nagysár (a mai Nagysárrét) és az 1300 körül Tordasára néven említett rétség (ma részben a Kissárrét), mely a Sebes-Körös egyik mellékágából, a Tekerőből kapta a vizet.

A Körösök völgyének kialakulását alapvetően meghatározta, hogy a síkságra érve a folyók lelassulnak, és hordalékukat lerakják. Az így kialakult szigeteket elárasztott, mocsaras területek vették körül. A régészeti lelőhelyeket az 1-3 méterre kiemelkedő szigetszerű magaslatokon találjuk meg. Ártéri erdők, legelők alakultak ki, ahol a vadászat és halászat mellett a legeltetésre is lehetőség volt. Az áradások által hozott iszap nagyszerű termőtalajt biztosított a földműveléshez is. A hatalmas ártéri erdőkben a vadászat mellett igen hamar megjelenik a sertések makkoltatása is. Különösen Doboz, Sarkad környékén voltak nagyobb erdők. Jellegzetesek voltak a szil-kőris-tölgy és a fűz-nyár ligeterdők, a parti bokorfüzesek.² A Gyulától keletre Sarkadig nyúló részt még a 18. században is „Sarkadi tó”-nak említik, az összefüggő vízjárta területek miatt. A források megszámlálhatatlan halról, vízi szárnyasról és vadról tesznek említést. A gabonát is csónakon volt legegyszerűbb szállítani.³

A megye másik földrajzi tájegysége a Maros-Tisza-Körös közötti terület, melyet régebben Mezőségnek neveztek, de a Békés-Csanádi-hát elnevezés is elfogadott. Kb. 80 km sugarú félkörben emelkedik a Körös völgye

¹ A tiszai Alföld. Szerk.: Marosi Sándor-Szilárd Jenő. Budapest, 1969. 272-274.

² Uo. 294-295.

³ Módy György: A középkori fejlődés a XVII. század közepéig. In.: Tanulmányok Sarkad múltjából. Szerk.: Komoróczy György. Gyula, 1970. 35.

főlé, átlagosan 2-3 m magasságban. Ez valójában a Maros pleisztocén kori hordalékkúpja, ez a folyó ugyanis a jégkorszakban a jelenleginél sokkal északabbra, a mai Körös-völgygel párhuzamosan haladt. A folyó visszahúzódásával az elhagyott medrek lassanként betemetődtek, a Kondoros-völgy és a Kamut-völgy (Hajdú-völgy) és a Száraz-ér a mai napig felismerhető egykori folyómeder. Ezen kívül számtalan kisebb meder nyoma figyelhető meg.⁴ A folyami homok és a hulló por keveredéséből létrejött infúziós lösz a mai felszín kialakulásának fontos tényezője. Jellegzetes talajtípus a csernozjom, mely az infúziós löszre települt. Ritkábban előfordulnak a réti szolonyec⁵, szikes foltok, homokdűnék is. Az ősi vegetáció túlnyomórészt az úgynevezett löszpuszta⁶tarétból állt, és bizonyosra vehető a posztglaciális, klimatikus sztyeppe-vegetáció folyamatos továbbélése.⁶

Természetesen a mai állapotokat nem lehet visszavetíteni a 10-11. századra, de a Körös-völgy török kor utáni képe nagyban hasonlíthatott az akkori viszonyokra. Első látásra talán fel is merülhet, mit kereshettek az állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó honfoglaló magyarok ezen a vízjárta, mocsaras vidéken. Amint már volt róla szó, a szigetszerűen kiemelkedő részekeken mind az állattenyésztésre, mind a földművelésre alkalmas területeket lehetett találni. A megszámlálhatatlan hal, vizimadár és vad pedig még az inségesebb időket is segítette túlélni. A mocsarak ugyanakkor védelmet is jelentettek az ott lakó embereknek.

A Békés-Csanádi-hát területén is több lehetett akkoriban a víz. Az egykori érmedrek áradások, nagyobb esőzések idején rendszeresen megtelhettek vízzel, és talán a ligetek száma is nagyobb volt. A füves puszták kiváló legelőket jelentettek, és szántóföldként is megfeleltek.

⁴ Gazdag László: Régi vízfolyások és elhagyott folyómedrek Orosháza környékén. A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve. 1960. 266-268., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 9.

⁵ Szikes, rögös szerkezetű talaj, gyenge vízáteresztő képességgel (orosz)

⁶ A tiszai Alföld. Szerk.: Marosi Sándor-Szilárd Jenő. Budapest, 1969. 317-319., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 9.

A megye kialakulása, korai története, írott források

Békés megye területének 10-11. századi történetére vonatkozó adataink rendkívül szegényesek. Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár a Tisza, a Temes, a Maros, a Körös és a Tútisz (Bega?) folyók vidékét mint magyar szállásterületet említi.⁷

Anonymusnál több helyen is szó van vidékünkéről. Az egyik helyen azt olvashatjuk, hogy „...Árpád vezér Magyarország főembereit és vitézeit megesketve, fiát, Zoltát nagy tisztességgel vezérré emeltette. Azután Szalók apjának, Ösbőnek hűséges szolgálataiért, Veszprém várát adományozta minden tartozékával együtt. Veleknak pedig a Zarándi ispánságot adta.”⁸ Az egykori Zaránd megye nyugati területei ma Békés megyéhez tartoznak. Szt. István idejében még Zarándi várbirtok lehetett a terület, de a keleti, nagyobb rész a királyi várbirtokhoz tartozhatott. Ellentmondásos a források értékelése. Györffy György szerint Anonymus valószínűleg helyesen őrizte meg a Velekre és ősi birtokára vonatkozó hagyományokat.⁹ Kristó Gyula szerint viszont Anonymus Zaránd megyére vonatkozó adatai nem hitelesek.¹⁰

Egy másik helyen azt olvashatjuk Anonymusnál, hogy „Tas és Szabolcs a győzelem után visszafordultak Árpád vezérhez, miután az egész nép meghódolt a Szamos folyótól a Körösig, és senki sem merte a kezét emelni ellenük. ...Nekiindulva lefelé jöttek egy Omsó-ér nevű víz mellett, s a Szerep-mocsárhoz értek. Azután útjukat folytatva Szeghalomhoz jutottak; itt át akartak kelni a Körösön, hogy Mén-Marót ellen harcoljanak, de Mén-Marót katonái odajöttek, s megakadályozták, hogy átkeljenek. Továbblovagolva tehát, egy napra rá az apró halmoknál ütöttek táborn.”¹¹ Az „apró halmok” azonos a későbbi Apróhalomházával, ma Póhalom néven pusztá, Gyomától északra.

A harmadik hely, ahol Anonymus Békés megye területét említi a következő: „A székeleyek fiait azonnal elküldték Árpád vezérnek, s ők maguk előljáróban a székeleyekkel...sereget küldtek Mén-Marót bihari vezér ellen.a homokon keresztüllovagoltak, majd a Bőd-révnél áthajóztak a Tiszán. Innen továbblovagolva a Kórogy vize mellett ütöttek táborn. ...A Körös folyón a Szarvas-halomnál átúsztattak, s onnan továbblovagolva a Tekerő vize mellett ütöttek táborn.”¹²

Anonymus adatait azonban csak kellő kritikával vehetjük figyelembe, mert, mint láttuk, az értelmezések között komoly eltérések vannak.

Nem sokkal jobb a helyzet a következő évszázadra vonatkozólag sem. Békés megye mai területén a középkor folyamán Békés, Arad, Bihar, Csanád, Heves és Zaránd megye is osztozott. Magának Békés megye kialakulásának az időpontja nem határozható meg. A mai Békés megye területe, forrásaink szerint, a 11. században Ajtony és Vata törzsfő nemzetsége kezén volt. Az északi részt Vata családja birtokolta, a délit Ajtonyé.

Vata szálláshelyét a Békési földvárhoz szokták kötni. A Képes Krónika „Vatha de castro Selus” adatát Karácsonyi János vonatkoztatta Békésre. Megállapította, hogy az 1046. évi pogánylázadást vezető Vata a későbbi Csolt nemzetségnek, s így az Ábránfy családnak az őse volt.¹³ A későbbi ispánsági várnak is megfelelő erődítmény helyét az utóbbi években végzett legaprólékosabb terepkutatások sem tudták azonosítani, annak helye ismeretlen.¹⁴

7 Moravcsik Gyula: Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. Budapest, 1950. 176-178.

8 Anonymus, Gesta Hungarorum. Fordította és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette és a térképeket készítette Györffy György. Budapest, 1977. 127.

9 Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok. Budapest, 1993. 120-122.

10 Kristó Gyula: Békés megye a honfoglalástól a török világ végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Békéscsaba, 1981. 17-18.

11 Anonymus, Gesta Hungarorum. Fordította, és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette, és a térképeket készítette Györffy György. Budapest, 1977. 104.

12 Uo. 124.

13 Karácsonyi János: Békés vármegye története. I. Gyula, 1896. 177-178.

14 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 27.

Délen Ajtony leverése után területe a győztes Csanád nevét kapta meg. Ebből válik ki később Zaránd megye. Györffy György szerint Ajtony árvái csak néhány falut tarthattak meg Ajtony monostora körül. Az északi területek urai is behódoltak a központi hatalomnak, maga Vata is felvette a keresztény hitet.

A megye kialakulása körül sok a bizonytalanság. Karácsonyi János a megye alapítását Szt. István idejére teszi.¹⁵ Pauler Gyula szintén ezt az időpontot tartja elfogadhatónak.¹⁶ Hóman Bálint Szt. László korát tartja lehetséges időpontnak.¹⁷ Györffy György szerint a megye megszervezését Géza fejedelem (972 – 997) vagy Szt. István (1000 – 938) végezte el, aki elfoglalta a Csolt nemzetség központját, s oda saját ispánját, Békést ültette.¹⁸ Kristó Gyula szerint viszont a megye kialakítására az első lépések 1030 után történhettek, a végleges megszervezés pedig csak a Vata féle lázadás leverését követően indulhatott meg.¹⁹ Jankovich Dénes azt is elképzelhetőnek tartja, hogy Békés megyét csak a 13. század legelején szervezik önálló megyévé, addig Zaránddal együtt Bihar része volt.²⁰

A vidék törzsökös nemzetségének a Becse-Gergely nem tekinthető, de Aba, Csák, Gut-Keled leszármazottak is birtokoltak a vidéken²¹.

Mint már volt róla szó, a források alapján a 11. század elején a mai Békés megye területén Ajtony és Vata törzsfő nemzetsége osztozott. A megye északi részén Vata családja volt az úr, délen Ajtony. A nagyobbik Gellért legenda szerint Ajtony ellen 1028 körül indul hadjárat Csanád vezetésével, s a terület Ajtony leverésétől kezdve viselte Csanád nevét.²² Az északi részek urai szintén behódoltak a központi hatalomnak, maga Vata is felvette a keresztény hitet.²³ Ezek után kezd elterjedni a latin rítusú kereszténység a vidéken, amit átmenetileg megszakít Vata 1046-os²⁴ majd Janus 1061-es²⁵ pogánylázadása. Még Szent István alatt alakul ki Csanád megye, melynek része lehetett a későbbi Békés megye déli területe is. Csanád megyéből szakad ki a 11-12. században Arad megye, s talán Zaránd is. Az utóbbira azonban a 13. század első negyede előtt nincs adat. Békés megye másik része Bihar megyéből vált ki a 13. század folyamán, mely már a 11 században létezett.²⁶

15 Karácsonyi János: Békés vármegye története. I. Gyula, 1896. 177-178.

16 Pauler Gyula: A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1893. 517-518., 521., 543.

17 Hóman Bálint: Magyar történet. I. Budapest, 1939. 211-213., 220-231., 301-302.

18 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest, 1963. 493-501.

19 Kristó Gyula: Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez. Acta Historica 1965. 52-54., Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. 9-26.

20 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 26-27.

21 Karácsonyi János: Békés vármegye története. I-III. Gyula, 1896. I. 38-39., 222-223., 379-383., III. 229., Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblában. – Thent Century Cemetery int he Pálliget Plot of Szabadkígyós. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1. 1971. 79.

22 A nagyobbik Gellért legenda XIV. századi, de igen korai híradást dolgozott fel., Blazovich László-Kristó Gyula-Makk Ferenc: Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. Szegedi Középkori Könyvtár 6. Szeged, 1994. 113-114.

23 Gellért püspök nagyobbik legendája az újjászületettek közül valónak említi Vátát, ami a keresztény hitre térítettek elnevezése volt. Vö.: Blazovich László-Kristó Gyula-Makk Ferenc: Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. Szegedi Középkori Könyvtár 6. Szeged, 1994. 37-38.

24 Nagyobbik Gellért legenda. In.: Blazovich László-Kristó Gyula-Makk Ferenc: Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. Szegedi Középkori Könyvtár 6. Szeged, 1994. 27., 38., Képes Krónika. Budapest, 1986. 44.

25 Képes Krónika. Budapest, 1986. 108-109., 125-126., Blazovich László-Kristó Gyula-Makk Ferenc: Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. Szegedi Középkori Könyvtár 6. Szeged, 1994. 45.

26 Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Nemzet és emlékezet. Budapest, 1988. 460-481.

Vizsgálati módszerek

A leletanyag összegyűjtésekor, ahol erre mód volt, a régészeti topográfiai kötetekben szereplő lelőhely neveket használtam. Ebből kifolyólag viszont számos lelőhely neve megváltozott, mert időközben másik településhez csatolták. Így például a Békés-Völgypart-Földvári-dűlő lelőhely itt Kamut-Kósatanyák néven szerepel,²⁷ Bánkút-Rózsamajor pedig ma már nem Nagykamaráshoz, hanem Medgyesegyházához tartozik, ott lehet megtalálni. A korábbi elnevezések miatt Endrődör és gyomát külön tárgyalom, bár a két települést egyesítették, Gyomaendrőd néven.

Az anyaggyűjtés során a következő típusú temetők kerültek vizsgálat alá:

1. Csak 10. századi leleteket tartalmazó temetők.
2. 10. és 11. századi leletanyagot is tartalmazó temetők.
3. A 11. században induló temetők.

Nehezíti a temetők kor szerinti szétválasztását az, hogy számolnunk kell azzal, hogy Békés megye egyes részein a pogány szokások még a 11. században is tovább élnek, és ez a temetkezési szokásokban is megmutatható.²⁸ Az írott források a pogány szokások szívós továbbéléséről tanúskodnak ezen a vidéken. Ugyanakkor a 11. századi pénzekkel felbukkanó lovas, fegyveres sírok régészeti szempontból is igazolják ezt. Békés-Povádon az 58. sírban meghatározhatatlan Árpád-kori pénzt találtak,²⁹ Sarkadkeresztúr-Csapháti legelő, Barna-tanya lelőhelyen a 117. sírban lószerszám, nyílcsúcs, S-végű hajkarika mellett I. András (1046-1060) dénára került elő,³⁰ a Hajdú-Bihar megyéhez tartozó Magyarhomorog-Könyadombon a 25. sírban nyílcsúcs és íjmarkolat csont mellett I. András érméjét lelték.³¹

A kötetben 32 mai település 68 lelőhelyét ismertetem. A lelőhelyeket településenként, a településeket ABC sorrendben tárgyalom, a könnyebb követhetőség érdekében. Természetesen a kötet terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden lelőhelyet ismertessek, de igyekeztem minden fontosabb Békés megyei 10-11. századi leletet bemutatni.

A lelőhelyek ismertetése végén, egy-egy ott talált lelet kapcsán, igyekszem megismertetni a honfoglalás kori élet egy-egy szeletét, egy-egy tárgy készítésének, használatának módját. Így talán jobban „életre kelnek” a sírokban talált régészeti leletek, és remélem sokan elgondolkoznak majd azon, mennyire szoros a kapcsolatunk a múltunkkal.

27 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 6/137. lh.

28 Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1962. 59., Vályi Katalin: Honfoglalás kori sírok Szeren 1973. – Angaben zur frühen Geschichte des Gebietes. In.: A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged. 1994. 393., Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erszsbethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erszsbethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 183-184.

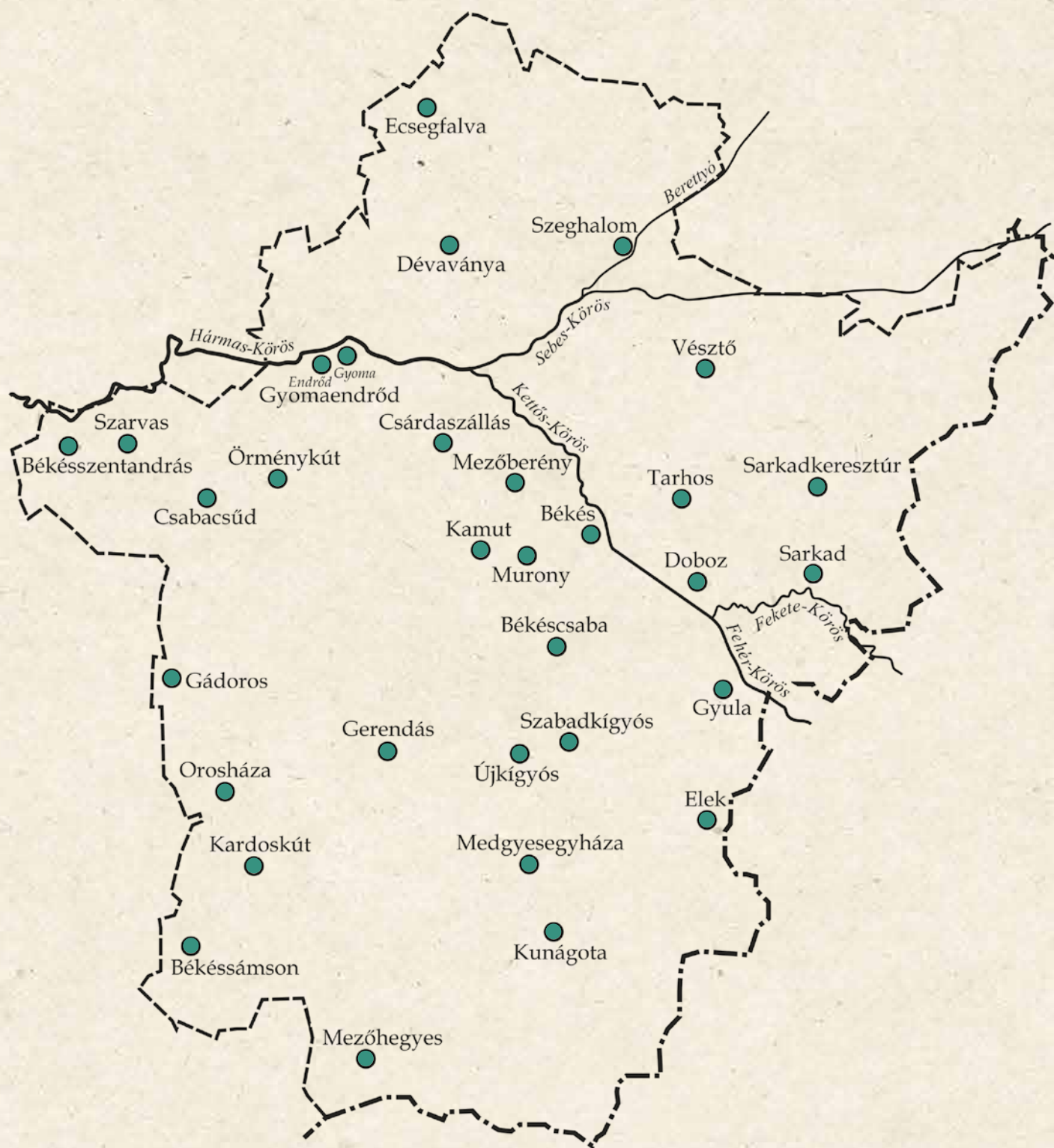
29 Trogmayer Ottó: X-XII. századi magyar temető Békésen. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1960-1962. 18.

30 Medgyesi Pál: 10-11. századi temető Sarkadkeresztúr határában. Előzetes jelentés. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXX-XXXI/2. (1993). 488.

31 Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erszsbethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erszsbethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997). 184.

Honfoglalók a békési tájakon

Békés

Hidashát-Hosszúhalom

Ez a lelőhely Békés város határának ÉNy-i részén, a mezőberényi országúttól DNy-ra, az úttal párhuzamosan húzódó háts részen található.³² 1897-ben, 1902-ben és 1903-ban régészeti leletek kerültek elő innen. A tárgyak alapján nagyobb 10-11. századi temető részletét bolygatták meg.³³

A Magyar Nemzeti Múzeumba került honfoglalás kori tárgyak közül nincs mind meg. Az elkallódott tárgyak leírását sajnos csak a leltárkönyv alapján ismerjük.³⁴

A következő tárgyak kerültek a múzeumba: 1. Ezüst nyaklánc, aranyozott ezüst szív alakú csüngőkkel díszítve. 2. Bronzcsat. Lemeze hatszögletes. Rovátkolt karikája ovális, vele egybeöntött teste hátán három szeg és négyszögletes szorítólemez van. A vaspecék hiányzik. 3. Bronzveretek. Hat darab áttört közepű, korongos veret. Párta vagy fejfedő díszei lehettek. 4. Pántkarperec. Kiszélesedő végű, lemezes, ezüsből készült. 5. Fülesgombok. 11 db tömör, gerezdelt fejű bronzgomb. 6. Ezüstgombok. Két darab, hosszanti félből összeforrasztott, üreges gomb. 7. Három sima bronz hajkarika. 8. S-végű, bronz hajkarika. 9. Bronzgomb fele. Gömb alakú, töredékes. 10. Hajkarika. S-végű, bronz. 11. Bronzgomb. 12. Bronzpityke. 13. Bronzpityke fele. 14. Pityke. Gömb formájú. 15. Bronzgomb fele. Nagyméretű. 16. Bronzgomb. Lapított gömb alakú. 17. Két bronz tegezfül. Öntött bronz testük négy-négy szegeccsel volt felerősítve a bőrre. Két-két szegecshez egy-egy szorítólemez tartozott.

A leletanyag nagyon kevert, mert az itt ismertetett 10-11. századi leletekkel együtt szarmata és avar kori tárgyak is kerültek innen a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. A leletek alapján nagyobb 10-11. századi temetőre gyanakodhatunk. A temetkezések valószínűleg már a 10. században elkezdődtek, majd a 11. században folytatódtak.

A két bronz tegezfül ritka a korszak anyagában, mert a tegezfülek általában vasból készültek. Az ilyen típusú tegezfülek nyíltegezeken voltak. Ezekben a nyíltegezekben tartotta a harcos a nyilakat, melyek hegygel felfelé lettek a tegezbe helyezve. 15-20 nyíl fért el egy tegezben. Magát a tegezt szíjjakkal a fegyverővre erősítették, jobb oldalon. Az íjat tartó balkéz foglalt volt, de a szabad jobb kézzel könnyen ki lehetett venni a nyilakat a tegezből. A tegezek anyaga elsősorban bőr volt, de nyírkéregből, esetleg más anyagból is készülhettek. Sokszor vaspántokkal erősítették meg őket, hosszanti irányban. Alul, valamint a nyaknál és a szájnál körbefutó vaspántokkal látták el. A nyíltegezeken lefelé kiszélesedtek, hogy a nyilak tollai elérjenek. A nyaknál elkeskenyedtek, majd a tegezeken szája felfelé újra kiszélesedett, hiszen a nyílhegyeknek is több hely kellett. Ilyen módon az alakja egy olyan homokórára emlékeztet, melynek a felső része kisebb mint az alsó. A nyíltegeznek sokszor lenyitható fedele is volt, ami a benne levő nyilakat védte. A fedél teteje a tegez külső oldala felé lejtett. A tegez alja és teteje kissé vastagabb falemezből készült, hiszen az alsó rész tartotta a nyilak súlyát, a felső pedig védte a nyílhegyeket. A tegez száját sokszor csontlemezekkel díszítették. Hosszuk 80-85 cm volt, a nyilak hossza 70 cm körül lehetett. Ez a nyíltegezforma, kisebb-nagyobb eltérésekkel az egész eurázsiai sztyeppén elterjedt.

32 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 74.

33 Banner János: Békéscsaba területének története a legrégibb időktől a magyar honfoglalásig. Gyoma, 1956. 10., 24., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralóvánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 23.

962., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 74. és 123. t. 1-34., Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Ersébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Ersébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 181.

34 A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

Békés Povád

A lelőhely a Békés ÉK-i szélén, a Kettős-Körös keleti partján van. A régi térképek alapján megállapítható, hogy a szabályozás előtt a Kettős-Körös Kolduszugi meanderénél levő magas partszakaszon egy nagyobb domb állt, mely neolitikus tell lehetett, és mára teljesen elpusztult.³⁵

1885 óta van adatunk leletek itteni előkerüléséről. A folyószabályozások során a magasabb részekről termeltek ki földet a töltésekhez, s ennek estek áldozatul a povádi magaslatok is. Az 1950-es években épült öntözőcsatornák szintén komoly károkat okoztak. A domb középső része valószínűleg ma is megvan, a jobb oldali töltés részét képezve, abba beépítve.³⁶

A korai jelentések őskori tárgyakat említene. A mai adatok alapján 10-11. századi leleteket először 1953-ban találnak a lelőhelyen. Ekkor a békési Mezőgazdasági Szakiskola Tangazdasága számára csatornákat ástak, mely során sírokat találtak. A szakiskola egyik diákja értesítette Tábori Györgyöt, a békéscsabai múzeum igazgatóját. Az ő kérésére a Magyar Nemzeti Múzeum Zalotay Elemér régészt küldte ki helyszíni szemlére. Zalotay megállapította, hogy más korszakok leletei mellett több olyan sírt is elpusztítottak, amelyekből bronz, sima és bordázott S-végű hajkarikák kerültek elő.³⁷

1958-ban rizstelep építésébe fogtak itt, és a dombnak a gáton kívül eső részét elkezdték elhordani. Gazdapusztai Gyula régész végzett helyszíni szemlét a lelőhelyen,

Íjvégsont nemzetségjeggyel. Békés — Povád

Íjmarkolat csontborítása. Békés — Povád

35 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 81. és 170. t. 5.

36 Uo. 81.

37 Uo. 83-84., A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

Íjcsontok. Békés — Povád

Arany hajkarikák. Békés — Povád

Salamon király ezüst pénze. Békés — Povád

Íjmarkolat csontborítása. Békés — Povád

és 10-11 századi sírok elpusztításáról tett jelentést. A leletanyagban I. László király (1077–1095) ezüstérme, 2 db S-végű arany hajkarika, sima bronz hajkarika, hegyesedő végű, fonott ezüstgyűrű, henger alakú gyöngyök, hurkos-kampós záródású bronz nyakperec, vaskengyel volt.³⁸

Ezt követően, még 1958-ban, Trogmayer Ottó régész vezetésével leletmentő ásatást végeztek a lelőhelyen, és 143 a 11-12. századra datálható sírt tártak fel. A temetkezések között lovas, fegyveres honfoglaló magyar sírok is voltak.³⁹ A leletanyagban I. András (1046–1061), I. Béla (1061–1063), Salamon (1063–1074) és I. László (1077–1095) király pénzei, arany, ezüst és bronz S-végű hajkarikák, fonott ezüstgyűrűk, üveggyöngyök, zárt bronzgyűrű, hegyesedő végű, fonott, nyitott karperecek, nyitott lemezgyűrűk, fejesgyűrűk, bronzgombok és bronztű található.⁴⁰

Külön említést érdemel a 34. számú sír, ahol egy nő egyik jobb alsó, igen rossz állapotú őrlőfogára rakták-erősítették rá az egyik ezüst S-végű hajkarikát, melyet teljesen a foghoz idomított az egykori „fogorvos”. Vajon hogy lehetett így rágni?

A 45. számú sírban egy íjász férfi feküdt. Oldalán vasmerevítéses tegezt viselt, benne 6 db nyílhegygel, íját csontlemezek díszítették. Hajában két nyitott, egyik vége felé hegyesedő arany hajkarikája volt, ruháját bronz fülesgomb fogta össze. Vascsat, két kengyel és vaszabla is volt a sírban. A sír leletei közül érdemes megemlíteni az íj egyik csont markolatlemezét és az egyik csont íjvéglemezt. Mindkettőn ugyanaz a nemzetségjegy (tamga) van bekarcolva.

Az 58. sírban is egy harcos feküdt. Íjmerevítő csontlemezek, szakállas, köpűs nyílhegy, meghatározhatatlan pénz-töredék volt a sírban. A 85. és a 151. sírban lócsontokat találtak a feltárást végző régészek.

1964-ben újabb leletek kerültek innen a Munkácsy Mihály Múzeumba. Ekkor egy ezüst, bordázott S-vé-

38 Trogmayer Ottó: X-XII. századi magyar temető Békésen. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1960-1962. 9-38., 30., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 83-84., A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

39 Trogmayer Ottó: X-XII. századi magyar temető Békésen. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1960-1962. 9-38., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 23., Dienes István: Nemzetségjegy /tamga/ a békési honfoglaláskori íjcsonton. – Sippenzeichen /Tamga/ auf dem Bogenknochen von Békés aus der Zeit der Landnahme. Folia Archaeologica 14. 1962. 95-109., 75., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 81-87.

40 A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

Bronz fülesgomb. Békés — Povád

Bronz fülesgomb. Békés — Povád

Bronzgyűrűk. Békés — Povád

Ezüst S-végű hajkarikák. Békés — Povád

Bronzgyűrű. Békés – Povád

gű hajkarika és egy másik, sima S-végű bronz hajkarika alkotta a leletanyagot. A lelet ifj. Szalkai István békésditeri lakos ajándéka volt. A leletmentési területen találta Trogmayer Ottó ásatása előtt. Milyen jó, hogy akadnak néha a múltunkat igazán szerető és tisztelő honfitársaink.⁴¹

A temető használatának korát Trogmayer Ottó a 11. század első harmada és a 12. század első harmada közé tette. Véleménye szerint a fegyveres lovassírok a legkorábbiak a temető sírjai közül. Felhívja a figyelmet, hogy az 58. sírban talált, közelebről meghatározhatatlan Árpád-kori pénz ellenére a sír leletei a 10. századra utalnak, ugyanúgy, mint a temető többi lovas vagy fegyveres sírja. Révész László a korainak, 10. századnak tartható povádi sírokat is a 11. századra keltezi. Véleménye szerint a 11. század első felében még számos ilyen temetkezés történhetett. Példaként hozza, hogy a Sarkadkeresztúr–Csapháti legelő, Barna-tanya lelőhelyen, a 117. sírban lószerszám, nyílcsúcs, S-végű hajkarika mellett I. András király (1046–1060) dénára került elő. A Hajdú-Bihar megyéhez tartozó Magyarhomorog–Könyadombon a 25. sírban nyílcsúcs és íjmarkolatcsont mellett szintén I. András király (1046–1060) érméjére bukkantak.⁴² Magam még egy lelettel egészítettem ki a sort. Valószínűleg ide sorolható az Újkigyós–Skoperda-tanya lelőhelyen feltárt 3. sír is. A sírban sima hajkarika, nyílcsúcs, tegezdíszítés(?), íjborító csontlemezek mellett egy meghatározhatatlan, félbevágott, átfúrt ezüstpénz került elő. A temetőben csak Árpád-házi királyok pénzeit találtuk, ezért feltehetően ez is az volt.⁴³

A povádi 45. számú sírban talált nemzetséjegyek alapján a rovásjelek használata valamilyen szinten ismert volt a vidéken. Békés megyében Sarkadkeresztúron, a Csapháti legelőn szintén rovásjelek kerültek elő egy íj csontlemezén. Nem kell persze azt gondolni, hogy mindenki tudott írni és olvasni, de egyesek ismerhették a betűket. Érdekes, hogy a rovásírás kifejezés abból adódik, hogy fába rótták bele a jeleket. Ír szavunk pedig rokon az irdal kifejezéssel, honfoglalás előtti török eredetű, és a széthasít, vág jelentéssel bír. Hogy milyen mély összefüggések vannak a kifejezéseink között, számomra a „betű” szavunk bizonyítja. Feleségem székely származású, és családjában rendszeresen használják a „bütü” szót, ami a gerendák végét jelenti. Sokáig nem értettem, milyen összefüggés lehet egy gerenda vége és a betű között, de a két szó hasonlósága izgatta a fantáziámat. Végül rájöttem. Ahol a gerenda el van vágva, ott a bütüje. A „bütü” valójában „vágást” jelent. Vagyis a betű szavunk rokon rovás szavunkkal, mert mindkettő a fába való bevágást, beróvást jelenti.

41 A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

42 Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997). 154.

43 Medgyesi Pál: 10-11. századi temető Sarkadkeresztúr határában. Előzetes jelentés. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXX-XXXI/2. (1993). 488.

II. Béla király (1131–1141) ezüstpénze. Békés – Povád

Ezüst S-végű hajkarikák. Békés – Povád

Fonott ezüstgyűrű. Békés — Povád

Ezüstgyűrű. Békés — Povád

Bronz karperecek. Békés — Povád

Bronz tű. Békés — Povád

Vas nyílhegyek. Békés — Povád

Békéscsaba

Mezőgazdasági Szakiskola kertje

A Mezőgazdasági Szakiskola kertjében levő lelőhely a város nyugati részén van, a vasútállomástól Ny-ra. Itt egy széles és mély folyóvölgy halad át a városon, melyben ma csatorna, máshol víz és nádas van. Ennek a medernek a K-i partján található a temető helye.⁴⁴

1944-ben, miközben a világháború már javában folyt, és lassan elérte hazánk területét, Csallány Dezső régész egy sírt tárt fel itt. Az 1944-ben feltárt sír egy férfi lovassírja. A lókoponya és a lólábak a halott férfi medencéje fölött voltak elhelyezve. A mellette talált néhány nyílcsúcs és körkörös díszítésű csontlemezek arra utalnak, hogy tegezben levő nyilakat és talán az íját is mellé temették. Ezen kívül több sírt feldúltak egy iskola kertjében, melyek egyikéből egy állatfejes karperec került elő.

Mivel Banner János régész azt írja: „a kert feltárható részében sok sír volt, amelyeknek egy része állatfejes karpereccel volt keltezve”,⁴⁵ a korszak anyagát feldolgozó leletkataszter szerzői több karperecet feltételeztek.⁴⁶ Valójában valószínűleg egy karperec került csak elő.⁴⁷

Az anyag a második világháborúban, Békéscsaba 1944. szeptember 21-én történt szövetséges általi bombázása során, a szakiskolával együtt elpusztult. Bizony, sokszor talán jobb lett volna meg sem találni a leleteket, mert az emberi barbárság később elpusztította azokat.

Mivel 1963-ban MÁV-FÜTŐHÁZ néven leletek kerültek be innen, bizonyos, hogy nem magányos sírról, hanem temetőről van szó. Ekkor pödrött végű lemezkarperce és egy gömbös végű fülbevaló töredékei kerültek a Munkácsy Mihály Múzeumba. Ezeket a leleteket nem találtam a múzeum raktáraiban elkallódtak.

A helyszínre kiszálló Kovalovszki Júlia régész öt sírt figyelt meg, s az összegyűjtött csontok mellett kengyel töredékeit, zablakarikát és egy rombusz alakú nyílhegyet talált.⁴⁸ Ezek a leletek a Munkácsy Mihály Múzeumba kerültek. Az 1983-as régészeti topográfiai bejárások során kiderült, hogy a MÁV ekkoriban (1963) gázolajtartályokat sülyesztet a földbe, s a munkák során kerültek elő a leletek.⁴⁹ A Kovalovszki Júlia féle leletmentés anyagából a karika és a nyílcsúcs nem található a Munkácsy Mihály Múzeumban. A kengyel talpalója lapított, szára kör átmetszetű.

1963. október 31. és november 1. között „a vasútállomástól kb. 1 km-re olajtartályok építése közben újabb 6-7 sírt tettek tönkre”. Horváth Béla régész jár a helyszínen, de ásatásra ekkor nem került sor.

1963. november 15. és december 18. között Bálint Alajos újabb leletmentést végzett a lelőhelyen. Valószínűleg Horváth Béla jelentése nyomán küldték ki Bálint Alajost a leletmentésre.⁵⁰ Legalább két feldúlt sírt feltételezhetünk, melyek egyikéből lókoponya és egy kétélű kard származott. A leletek sorsáról semmit nem tudunk.

44 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 203.

45 Banner János: Békéscsaba területének története a legrégibb időktől a magyar honfoglalásig. Gyoma, 1956. 10.,

46 Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 23.

47 Németh Péter: Békéscsaba földjének múltja az őskortól a magyar középkorig. In.: Tanulmányok Békéscsaba történetéhez. Szerk.: Kristó Gyula-Székely György. Békéscsaba, 1970. 15., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 203.

48 Kovalovszki Júlia jelentése a Munkácsy Mihály Múzeumban található.

49 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 203.

50 Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 204.

1983-ban helyszíni szemlét tartottunk a területen. Ennek során Pataki György főmérnök elmondta, hogy annak idején az építkezések munkálatait ő vezette. Semmilyen leletmentésre nem emlékezett, de elmesélte, hogy az 1970-es években egy vaskard került elő a területen, ami hosszú ideig irodájában volt, majd eltűnt. Talán ez volt a Bálint Alajos által említett kard, csak Pataki György nem emlékezett jól az időpontokra.⁵¹

A tárgyleírások alapján egy 10–11. századi magyar temető pusztult el ezen a lelőhelyen.

Az 1944-ben feltárt sírba lovat tettek a halott mellé, illetve a ló megnyúzott bőrét és az abban benne hagyott koponyát és lábcsonthoz. A magyarság egyik legfontosabb állata volt a ló. Ezrével legeltették a derék patásokat, melyek egy része hátszló lett, de a többségük húst és tejet adott. A lótejéből erjesztve kumiszt is készítettek, mely enyhén savanykás, alkoholos ital, és a mai napig ismerik a keleti nomád népek. Egy-egy lótól kevés, legfeljebb fél liter tejet tudtak lefejteni, hiszen a csikóknak is kellett hagyni belőle. A lótejet börtömlőben, a benne levő gombák segítségével, érlelték, így lett kumisz belőle. A jelenlegi adataink alapján a honfoglalás kori lovak aránylag kis testűek, kb. 140 cm marmagasságúak voltak. A rendkívül izmos, szívós magyar lovak a hó alól is kikaparták a füvet, és hadjáratok idején óriási távolságokat jártak be hátukon őseink. Ilyenkor élelemként, málhásként „tartalék” lovakat is vittek magukkal a hadjáratokra. Ne felejtjük el, hogy egyes kalandozó csoportok a mai Spanyolországig is eljutottak, és ezt csak megfelelő felkészültséggel lehetett véghezvinni.

Az állattartással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a belső-ázsiai legelők és a Kárpát-medence legelői között óriási különbség van. A Kárpát-medence legelőin kb. hússzor annyi fű terem, mint a belső-ázsiai pusztákon.⁵² Ez alapvetően meghatározza azt, hogy egy adott terület mekkora állatállományt tud ellátni, illetve, hogy mekkora területen kell vándorolnia egy közösségnek. Hazánk területén nem is lenne lehetőség hatalmas vándorlásokra. A honfoglaló magyar törzsek, nemzetségek, családok felosztották a területeket, és mindenki a saját részén gazdálkodhatott, legeltethetett. Valószínűleg itt is volt némi mozgás a legelők miatt, de ez csak egy szűkebb területre korlátozódhatott. Ezzel ellentétben Mongóliában a mai napig bárki bárhol foglalhat területet. Egyetlen feltétel, hogy a terület ne legyen még foglalt. A növényzet gyér volta miatt kellett a szkíta időktől napjainkig minden évben akár több ezer kilométert megtenni a növényzettel vándorló nomádoknak a keleti pusztákon. Télen lehúzódtak a síkvidékre, ahol kissé melegebb volt, tavasszal pedig elindultak, és felhúzódtak a hegyekbe, ahol nyáron is használható legelőket találtak.

A honfoglaló magyarság állatai a ló mellett a szarvasmarha, a juh, a kecske, a sertés, a teve, a tyúk, a lúd és a kutya volt. A pásztorkutyák között voltak nagytestű, elsősorban őrzésre használt ebek, mint például a kuvasz. Szükség is volt rájuk, hiszen farkasok járták a pusztákat élelem után kutatva, és a tolvajokat is rendre kellett tanítani. A kistestű, gyors terelőkutyák pedig nélkülözhetetlenek voltak az állatok terelésekor.

Békéscsaba

Báthori utca 82.

Aváros Ny-i szélén, az Erzsébethely (Jamina) nevű városrészben van a lelőhely, ahol Bánszky András Báthori utca 82. szám alatti telkén, 1963 júliusában, vályoggyödör ásásába kezdtek. Július 13-án, kb. 80 cm mélyen csontokra és tárgyakra bukkantak. Kis Szabó Mihály téglagyári munkás felismerte, hogy valamilyen régészeti anyagról lehet szó, összeszedte a tárgyakat. Becsületes ember lévén, értesítette Tábori Györgyöt, a Munkácsy Mihály Múzeum igazgatóját, és átadta neki a leleteket. Tábori György két nappal később felkereste a helyszínt, és megállapította, hogy ásatást nem érdemes végezni a területen, mert teljesen elpusztí-

51 Uo. 203.

52 Almásy György: Vándorutak Ázsia szívébe. Budapest, 1903. 685-687.

tottak mindent a földmunka során. A leleteket megtalálók a sem a csontváz, sem a lócsontok, sem a tárgyak elhelyezkedéséről nem tudtak felvilágosítást adni. A még összegyűjthető emberi és lócsontokat Tábori György régész összeszedte. A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumba kerültek, és 1965-ig ott őrizték azokat.

Később a lelőhelyet, Tábori György társaságában, Bálint Alajos, szegedi múzeumigazgató is felkereste, de addigra a sír környékét már teljesen kitermelték, újabb sírokat nem találtak. A lelet előkerülési körülményeiről Tábori György leveléből tudunk.⁵³

1965-ben a Magyar Nemzeti Múzeumból Dienes István érdeklődött a leletek után, és ekkor Tábori György a Magyar Nemzeti Múzeumba küldte a leleteket. A sírleletről először Németh Péter régész írt, Dienes István régész szóbeli közlése alapján, és a leletet a 10. századi magyarság vezető rétegéhez tartozó magányos női sírként értékelte.⁵⁴ A teljes feldolgozást és közlést Révész László régész végezte el.⁵⁵

A vizsgálatok alapján a sírban egy nő feküdt, és mellé temették felszerszámozott hátaslovát is.⁵⁶ A nő haját két hajfonatkorong díszítette. Az egyik bronzból öntött, karikás közepéből keresztirányban négy csúcsos végű, lyukas közepű levélidom ágazik ki. Minden bizonnyal a világfa négy égtáj felé szétterülő lombozatának felülnézetből való egyszerű képi megfogalmazása.

A másik hajfonatkorong is bronzból öntött, áttört mívű. A pálcásan kialakított kör alakú keretbe életfa elé állított állat (ló) alakját komponálták. A vázlatosan előadott két díszítőelem egymással tökéletesen összefonódik. Az újjáalkotott korongon alul két lyuk mutatkozik. Ezek további díszek befűzésére szolgálhattak.

A nő nyakában egy gyöngyfűzér volt. 2 db kéttágú fehér üveggyöngyszem, 2 db kéttágú sárga üveggyöngyszem, egy kéttágú sötétzöld üveggyöngyszem, 4 db nagyobb, gömbölyded fehér üveggyöngyszem, 4 db nagyobb, gömbölyded sárga üveggyöngyszem, 8 db apró kölesszem nagyságú üveggyöngyszem (kettő zöld, a többi barnásszürke) alkotta a gyöngysort.

Ruháját tömör, bronzból öntött fülegombok fogták össze. Az egyikük kerek füle rövid nyakkal kapcsolódik a lapos, félgömbös testű, szétrepedezett felületű gombjához. A másik füle olyan, mint az előbbié, de a nyakrész rövidebb.

Karján sima, bronzból készült pántkarperecet viselt. A karperec végét ellapították, ezáltal itt enyhén kiszélesedik, íveléssel zárul, középtengelyében finom gerinc mutatkozik rajta. Nyilvánvalóan ilyen volt a másik, hiányzó vége is. A meglevő, összefüggő pánt is két darabban került be a múzeumba. Épp a hiányzó végét megelőző rövid részlete tört le.⁵⁷

Szintén a karján lehetett a másik, tömör, vaskosabb, bronzból öntött karperec is. Pálcája a belső oldalon egyenes, külső oldalán viszont domború és hossztengelyében gerince van.

A sírban talált vaskés vagy ár töredéke igen rossz állapotú. A nyéltüske fanyomokkal és a vele összefüggő penge rövid töredéke maradt csak meg.

A lószerszám díszei között van 3 db pofaveret.⁵⁸ Bronzból öntötték, kerek formájúak. A központi dudor-

53 A levél a Munkácsy Mihály Múzeumban található., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 240-241.

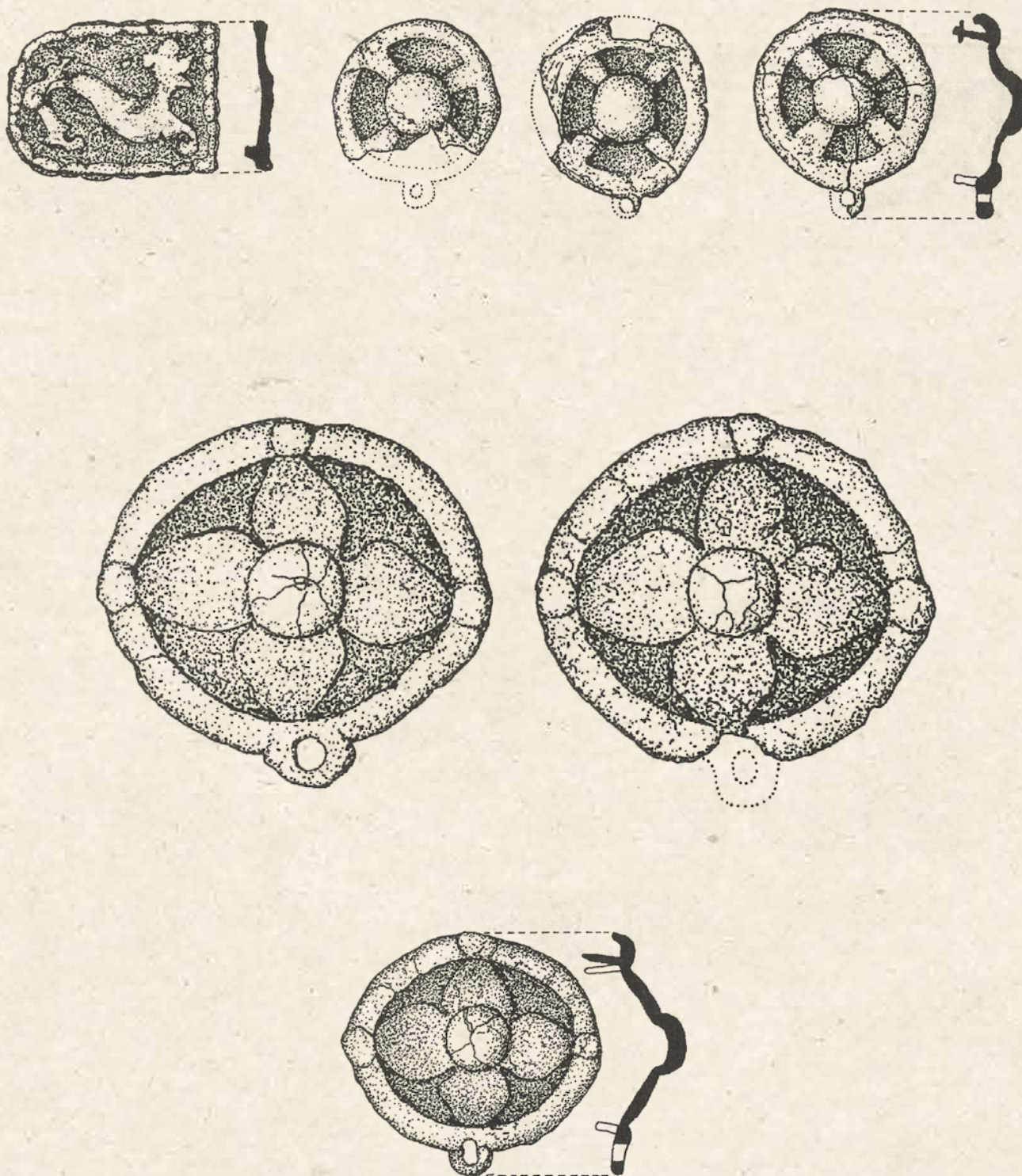
54 Németh Péter: Békéscsaba földjének múltja az őskortól a magyar középkorig. In.: Tanulmányok Békéscsaba történetéhez. Szerk.: Kristó Gyula-Székely György. Békéscsaba, 1970. 15., Bökönyi Sándor: History of domestic mammals in Central and Eastern Europe. Budapest. 1974. 348. (lócsontok közlése), Farkas-Marcsik-Szalai 1991, 354-355. (az embertani anyag feldolgozása), Jankovich B. Dénes: A magyar honfoglalástól a török korig. In.: Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Szerk.: Jankovich B. Dénes-Erdmann Gyula. Békéscsaba, 1991. 149.,

55 Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 169-188.

56 A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

57 Révész László szerint valószínűleg a megtalálók törték le a végét, az anyagának megismerése érdekében (Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 170. 2. j.).

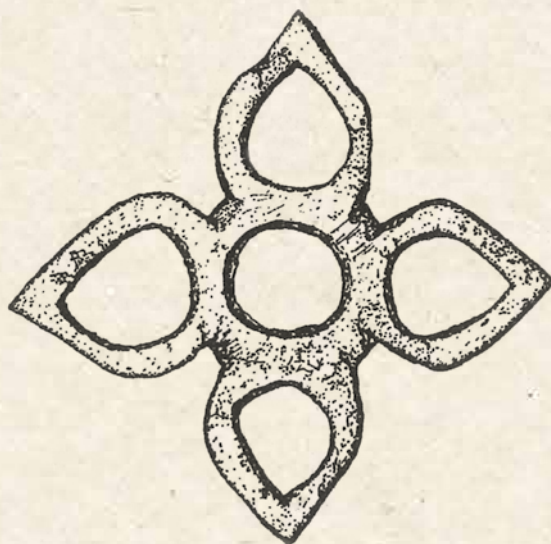
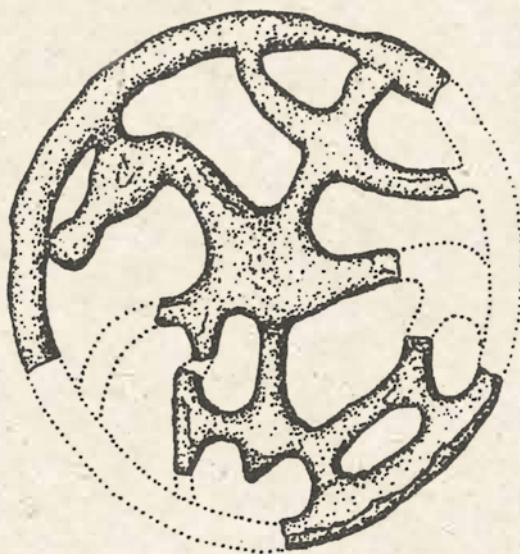
58 A sírban két év körüli mén koponyáját és lábszárcsontjait találták. Az állatcsontokat Vörös István dolgozta fel (Vörös István: A békéscsaba-erzsébethelyi honfoglalás kori sír lova. – Das Pferd des lannahmezeitlichen Grabes von Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. 1997. 197-200).

tól kereszt alakban futó négy egyszerű csíkkal jelzett levéllel díszítettek, széles sávval keretezettek. Töredékesek, a legépebb példány is ragasztott, de ennél jól látható, hogy füle is volt.⁵⁹ A nyomokból ítélve 3-3 aklasszeggel voltak felszerelve a pofaszíjra.

A pofaszíj vagy kantár szíjvége címerpajzs alakú, bronzból, kéregöntéssel készült. A gyöngysort utánzó kerettel övezett, mélyebben fekvő belső mezőjéből az ún. „*ugró kutya*” (kuporgó párdúc?) motívum domborodik ki. A hátoldalon látható, hogy három aklával (szegeccsel) volt a szíjra erősítve.

A sügyelő vagy farhám vereteiből hat épebb és három töredékes példány maradt meg. Bronzból, ké

Bronz hajfonatkorongok. Békéscsaba — Báthori u. 82. (Révész László nyomán)

⁵⁹ Révész L. szerint lehet, hogy mindegyiknek volt füle. (Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 170 3. j.

regöntéssel készültek. Oválisak, felületük domború. Közepükön magasan kiemelkedő dudor látható. Ettől négy húsos, vagyis telt formájú, tömzsi levél ágazik szét kereszt alakban. Alsó szélükhöz egy-egy, a sallangok befűzéséhez szolgáló félkörös fül kapcsolódik. Három aklával voltak felszerelve.

A sügyelő vagy farhám szíjvégei szintén bronzból, kéregöntéssel készültek. Ezek címerpajzs alakúak. Közepükön lapos dudor, ettől négy hosszú levél nyúlik el a mélyebb mező sarkáig. A keretlécben a finoman ívelődő sávok és az oldalak sarkaira, valamint azok közepére iktatott gömböcskék váltogatják egymást.

Van ezen kívül egy nagyméretű, kerek füles boglár és egy hasonlóan a töredéke. Bronzból, kéregkötéssel készültek. Az épebb példány felülete domborodó. Közepén gyöngykörral övezett kiemelkedő dudor, majd innen szimmetrikusan elhelyezkedő három szív alakú levél nyúlik a keresztdíszig. A veret egyik fele erősen töredékes.

A lószerszámveretek formájukra nézve a honfoglalás kori övveretekre emlékeztetnek, de ha valóban a magányos női sír mellékletei voltak, úgy ezek is a lószerszám szíjzatát díszíthették. Bronzból öntöttek, ovális formájúak, felül, közepén kicsúcsosodnak.

Ezen kívül egy kengyelpár töredékei, és egy hevedercsat tartozik a ló szerszámzatához.

A leletanyag a 10. századra keltezhető. A minden jel szerint magányosan eltemetett nő hajfonatkorongjai közül az egyik az ötkarikás típusba tartozik. Ezek a négyágú díszek Dienes István szerint a levéddiai, kaukázusi nap-amulettek továbbfejlesztett változatainak tekinthetők.⁶⁰ A másik korong az életfa előtt álló mitikus állatot (táltoslovat?) ábrázolja. Az ilyen típusú korongokat Fodor István dolgozta fel.⁶¹ A leletek alapján megállapítható, hogy viselőik a törzsi-nemzetségi arisztokrácia közé tartoztak. Egyértelműen köznépi környezethez egyik sem köthető.⁶²

Mint már volt róla szó, a rozettás lószerszámveretek a közép és előkelő réteg asszonyainak sírjaiban kerülnek elő, ezüstből vagy bronzból készültek. Több mint hetven ilyen sírt ismerünk, zömük a 10. század első felében keletkezett. Vannak azonban más típusú női lószerszámok is, ahol övveret alakú lószerszámdíszeket találunk. Nincs kizárva, hogy a felszerszámozott lovak a menyasszony hozományát képezték, és a lány családjának gazdagságát jelezték. Mindenkinek látnia kellett, hogy milyen gazdag a menyasszony családja. Keleti, török nyelvű népeknél az esküvőn a mai napig bemutatják a rokonságnak a menyasszony felszerszámozott lovát. A rozettás veretek egy részénél, alul egy kis fül található. Ezekbe nyilván szalagokat, bőr sallangokat fűztek, melyek vágta közben szépen lobogtak a szélben.

A lószerszám veretekkel való díszítése a szkíta időkig megy vissza. Régészeti anyagban csak a fémveretek maradnak meg, bár nyilvánvaló, hogy a kevésbé tehetősek bőrből, nemezből és más anyagokból is készítettek díszeket. A díszes fegyverövvel, íj és nyíltegezzel, veretes szablyával, tarsollyal rendelkező honfoglaló magyar vitézek lovaikat is igyekeztek szépen feldíszíteni. Bár a már megismert rozettás lószerszámveretek a rangosabb nők lovaikat díszítették, más típusú veretek a férfiak lovain is megtalálhatók. Az előkelő férfi sírokban szintén ott vannak a gyönyörű, veretekkel díszített szerszámzatú lovak, és megtalálhatók az átfűrt ezüstlemezekből vagy átfűrt pénzekből álló díszítésük is.

⁶⁰ Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. 84. 41. kép., Fodor István: Honfoglalás kori korongjaink származásáról. A verseci és a tiszasülyi korong. – Zum Ursprung der ungarischen Metallscheiben der Landnahmezeit. Die Scheiben von Versec und Tiszasüly. Folia Archaeologica 31. (1980) 210.

⁶¹ Uo. 210.

⁶² Révész László: Mándok-Tetenke. Eger-Szépasszony-völgy. In.: A honfoglaló magyarság. Szerk.: Fodor István. Budapest, 1996a. 386-387., Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 174.

Békéscsaba

Kerepeczky-tanya

Nagy lehetett a meglepetés, amikor 1942-ben, a békéscsabai határ É-i részén álló Kerepeczky-tanyánál, földmunkák során, emberi maradványokra bukkantak. A sírban a halott mellett részleges lovastemetkezés került elő.

A Kerepeczky-tanyát, melynek helye ma a Békéscsabához tartozó Mezőmegyer⁶³ területére esik, azóta lebontották, helyén szántóföld van. A lelőhelyet 1984-ben, a régészeti topográfiai munkák során, már csak az egyik helyi lakos segítségével sikerült azonosítani.⁶⁴ Nem is gondolná az olvasó, hogy milyen nehézségekkel küzd néha a régész, amikor évtizedekkel korábbi leírások alapján kell megtalálni egy lelőhelyet. A tanyák eltűnhetek, az erdőket, fákat kivághatták, a mélyedéseket feltölthették, és új gödröket áshattak.

A leletről Banner Benedek régész tudósított, aki járt a helyszínen és összegyűjtötte a szétdúlt sír még meglevő tárgyait. Később, júliusban, hitelesítő ásatást is végzett, de csak csontokat talált.⁶⁵

A leletek sajnos elvesztek. Banner Benedek régész leírása alapján, melyet a találók elmondására alapoz, a részleges lovastemetkezéses sírban a halott lábánál, baloldalon helyezték el a ló koponyáját és a lábait.

A lócsontok mellett talált rozsdás vasdarabokból kengyelt lehetett rekonstruálni. A ló koponyáján, a tanya gazdájának elmondása szerint, kb. 70 cm hosszan, egymástól egyenlő távolságra rozettás bronz lószerszámveretek feküdtek. A leírás alapján legalább 14 volt belőlük, de csak három került Banner Benedekhez, a többi elveszett.⁶⁶ Mint már korábban láttuk, a rozettás lószerszámvereteket a honfoglaló magyarság vezető és közép rétege asszonyainak egy része használta.

⁶³ Mezőmegyer falut 1383-ban említik először, Megyer formában. A Megyer helynév a Megyer törzsbeliekre utal. A Mező előtag a mezőségi jellegű tájjal kapcsolatos. Vö.: Haan Lajos: Békés vármegye hajnala II. Pest, 1870. 37., 77 és 136., Karácsonyi János: Békés vármegye története II. 1896. 226., Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1978. 422., Hévízi Sándor: Békés megye településneveinek rendszere. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 20. (1999) 281.

⁶⁴ Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 240-241.

⁶⁵ Dr. Banner Benedek: Honfoglalás kori sír Mezőmegyeren. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925 – 1943) XIX. (1943) 172-174., LVII. t., Szőke Béla: A honfoglaló- és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok. 1962. 13., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962, 53., Jankovich B. Dénes: A magyar honfoglalástól a török korig. In.: Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Szerk.: Jankovich B. Dénes-Erdmann Gyula. Békéscsaba, 1991. 150., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 240-241., Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. (1997) 181..

⁶⁶ Dr. Banner Benedek: Honfoglalás kori sír Mezőmegyeren. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943) XIX. (1943) 172-174.

A halott karjain egy-egy bronz karperec volt, melyek közül csak egy került a múzeumba. A középső részén forrasztott lemez karperec egyik vége kiszélesedő, a másik egyenes volt, s Banner Benedek véleménye szerint a ruha ujjának összefogását szolgálta. Banner Benedek azt írja: „A másik karperecet az öregasszony, a rozsdás vasakat a gazda tette el.”⁶⁷ Itt nyilván a tanyabeliekre gondol, akik jogot formáltak maguknak a leletek egy részének megtartására. No, nem a múlt és a honfoglaló ősök határtalan tisztelete miatt, hanem csak úgy. Még belegondolni is szörnyű, hogy mennyi lelet pusztulhatott el hazánkban az elmúlt évtizedekben, hol tudatlanságból, hol nyereszkeskedés miatt. És hogy még szomorúbb legyen a történet, a Banner Benedek által megmentett leletek is elvesztek az elmúlt évtizedek alatt. Mint oly sok alkalommal, itt sem maradt semmi egy fontos leletből.

A kiszélesedő végű karperec és a rozettás lószerszámveretek alapján rangosabb honfoglaló asszony sírja került elő a Kerepeczki-tanyán, akit a 10. század folyamán temethettek el.

Itt szólnék néhány szót a honfoglaló magyarság lovastemetkezéseiről. Arról már volt szó, hogy a gazdagabb magyar családoknál a halottat a túlvilágra elkísérte kedvenc háta is. A temetéskor a halott lovát megölték, húsát a halotti toron elfogyasztották. A lenyúzott lóbőrben hagyott koponyát és a lábcsontokat pedig a halott mellett, vagy a lábánál helyezték el, a nyereggel és a lószerszámzattal együtt. A halott lábánál elhelyezett lókoponya nyugatra nézett. Mivel például az avaroknál általában a teljes lovat a halott mellé temették, az ilyen típusú lovas temetkezést részleges lovastemetkezésnek nevezzük.

A halott lovának toron való elfogyasztását azonban nem szabad egyszerűen étkezésnek tekinteni. A lóhúsevés ezekben az esetekben a pogány hitvilág egyik lényeges eleme lehetett. Nem véletlen, hogy a keresztény egyház tiltotta a lóhúsevést. Vata lóhúsevését például a pogány szokásokhoz való visszatérésként értékelték. Számos keleti népnél lejátszódott ez a folyamat. A kereszténységre áttérők nem ehetek többé lóhúst. Nálunk is a kereszténység felvételével tűnik el a lóhúsevés.

⁶⁷ Dr. Banner Benedek: Honfoglalás kori sír Mezőmegyeren. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943) XIX. (1943) 172-174.

Békéscsaba

Gyógyszertári központ

Aváros északi szélén, az üzemi terület nyugati részében található a lelőhely. Itt egy széles, platószerű magaslat húzódik, és ennek északi végére, illetve nyugati lejtőjére esik a helyszín.⁶⁸

A történet az 1950-es években kezdődik, amikor a helyi termelő szövetkezet a lelőhely ÉNy-i szélén levő tanya „mögött” homokbányát nyitott. Hat csontvázat figyeltek meg, némelyik keresztben feküdt a másikon. Koporsóban voltak eltemetve. Cs. Szabó István, a békéscsabai Gabonamúzeum későbbi viselője jelentésben számolt be az adatközlője elbeszéléséről. A feljegyzések szerint ennél sokkal több csontváz is elpusztulhatott, mert a bánya falából lábszárcsontok lógtak ki. A bányát rövidesen betemették. Leletanyag nem került múzeumba.⁶⁹

1983 nyarán ettől a bányagödörtől DK-re, a Gyógyszertári Központ udvarán, a tenispálya alapozásakor újra sírok kerültek elő. A leletmentésen 26 sírt tártunk fel, melyek közül 15 kora Árpád-kori volt. A leletek híre hamar elterjedt, és a környező irodák dolgozói sorra meglátogatták a feltárást, a lelkesebbek még segíteni is beálltak. Mindannyian csinos nők voltak, könnyű, nyári ruhában. A munkásaimat alig tudtam rávenni, hogy a munkára koncentráljanak – nem is tudom, mi lehetett az oka?

A 26 sír leletei között vascsat, vas koporsószegek, sima bronz és ezüst hajkarikák, nyitott, elkeskenyedő végű bronz karperec, I. László király (1077–1095) érmei, bordázott S-végű ezüst hajkarika, sodrott ezüstgyűrű, apró színes üveggyöngyök, nyílhegyek vannak.

1987. októberében talajmunkák alkalmával újabb sírokat bolygattak meg a Gyógyszertári Központ udvarán. A leletmentés során újabb 3 sírt tártam fel, melyek közül kettő tájolása alapján talán kora Árpád-kori, a harmadik késő középkori volt. A sírok a HAFE és a Gyógyszertári Központ között húzódó kerítés mellett kerültek elő.⁷⁰

Az 1987-es feltárás során leletanyag nem került elő. A két 11. századi sír közül az egyikben férfi, a másikban nő feküdt.

Összesen tehát 28 sírt sorolhattam a 11. századba. A sírok egy része melléklet nélküli, és ezeket csak a tájolás alapján tudtam idesorolni. A temetkezések valószínűleg a 11. század elején indultak, és a 14. sír pénze alapján minimum I. László király (1077–1095) uralkodásáig tartottak.

A 26. sírban nyílhegyek is voltak. Az íjászat nem csak a harc eszköze volt, hanem a vadászaté is.

A vadászat is fontos szerepet játszott a kor emberének életében. Valószínűleg a magyarságnál is, mint a sztyeppei népek legtöbbjénél, a nagy közös vadászatok egyúttal hadgyakorlatok is voltak. Ekkoriban még a nyúl, fácán, fogoly, tűzok, víziszarvasok mellett őz, vaddisznó, gímszarvas, bölény, őstulok, róka, farkas, medve, hiúz és más vadak éltek, megszámlálhatatlan számban, a Kárpát-medence vizeiben, pusztáin és erdeiben. A vadászat mindenki számára szabad lehetett, hiszen csak később, a középkor folyamán lesz majd a felsőbb társadalmi rétegek kiváltsága.

A sólymászat is rendkívül fontos lehetett. Nem véletlen a turul (kerecsensólyom) ősi tisztelete a ma-

⁶⁸ Jankovich B. Dénes: A magyar honfoglalástól a török korig. In.: Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Szerk.: Jankovich B. Dénes-Erdmann Gyula. Békéscsaba, 1991. 151-154., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 222.

⁶⁹ Cs. Szabó István jelentése a Munkácsy Mihály Múzeum adattárában található.

⁷⁰ Jankovich B. Dénes: A magyar honfoglalástól a török korig. In.: Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Szerk.: Jankovich B. Dénes-Erdmann Gyula. Békéscsaba, 1991. 151-154., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 226.

gyarságnál. A felröppenő sólyom elől nemigen tudott elmenekülni a kiszemelt vad. Valószínű, hogy nem csak sólyommal vadásztak, hanem más ragadozó madarakkal is. A madarak tisztelete és megbecsülése nagy lehetett. A kír-gizek a mai napig szednek ki a fészkekből sasfiókákat. A felnevelt sasokkal rókákat, sőt farkasokat is elejtenek. A betanított madarakkal évekig vadásznak, majd szabadon engedik őket, hogy éljenek és szaporodjanak. Tanulhatnánk tőlük!

Bronz karperec. Békéscsaba — Gyógyszertári Központ

Békéscsaba

Horánszky u. 14.

A lelőhely Békéscsaba belterületén, a jaminai városrészben van. A terület igen alacsony fekvésű, itt-ott ma is nádas terület.

Csik Istvánné elmondása szerint a Horánszky utca 14. sz. alatti ház kiskertjében, 1991 tavaszán, gödörásásba fogtak. Nagy meglepetésükre egy bronzból öntött tárgyat fordított ki az ásó. A tárgy szerencsére bekerült a Munkácsy Mihály Múzeumba, ahol kiderült, hogy egy bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztet találtak. A keresztre az eredeti felszíntől számítva kb. 1 méter mélyen bukkantak rá. Mellette, az elmondás szerint, más lelet nem volt. A tárgyat a megtalálója szétfeszítette, miközben eltörte a zárszerkezetet. A benne levő zöld port kiszórta. A tárgy lehet, hogy csak szórvány lelet, de nem zárható ki teljesen a sírból való előkerülés sem.

A Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményébe került, kiszélesedő szárú latin kereszt egyik oldalán dom-borműves kidolgozásban a megfeszített Jézus látszik. Karjai egyenesen nyújtottak, keresztes glóriával övezett feje a kereszt jobb fala felé billent. Teste lábtámaszon áll, testét hosszú, ujjatlan ruha fedi. Feje felett táblás kereszt van, annak két oldalán, pedig a nap és a hold jele. Jobb karja alatt IC, bal karja alatt XC betűk vannak bevésve, görög nevének monogramja. A kereszt másik oldalán Mária alakja látszik. Fején glória, feje előre néz, imádkozó karjait felemeli. Hosszú, ujjatlan ruhája van. A jobb karja mellett MP, bal karja mellett OV betűk, melyek nevének monogramját alkotják.⁷¹

A tárgy a szentföldi ereklyetartó mellkeresztek típusába tartozik. Hasonlót ismerünk Makóról, melyet a szegedi Móra Ferenc Múzeum őriz, és közel áll hozzá egy Vésztőn, a Csolt-monostor területén előkerült darab is, melyet szent László pénzeivel együtt találtak. Az utóbbi a Magyar Nemzeti Múzeumban található. A békéscsabai keresztet a 11. századra keltezhetjük.

A kereszténység felvétele a honfoglalás után bizánci térítéssel kezdődött. Bulcsú és Tormás 948-ban Bizáncban járt, ahol Bulcsú megkeresztelkedett. Gyula pedig, miután 953-ban Bizáncban megkeresztelkedett, térítőket hoz magával Bizáncból. Ekkor kerül ide Hieroteosz, Turkia püspöke. A latin térítés 973 után indul el, miután Géza fejedelem követei Qedlinburgban jártak, I. Ottó császárnál. Géza fejedelem idejében kezd kiteljesedni, bár a fejedelem a régi isteneinek is áldozott.

71 Szatmári Imre: Bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztek Békés és Csongrád megyéből. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica I. (1995) 225-227., 258., 2. kép. 1-2., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 299.

Békéssámson

Posztós János telke, Szabadság u. 78.

A Szabadság út 78. szám alatt, Posztós János házának alapozásakor részleges lovassírt találtak. A lovassír eredeti állapotában felszedve megtalálható a Szántó Kovács János Múzeumban, Oroszházán. A sírban előkerült leletek: 4 db tömör fülesgomb, alsó felén rovátkolt díszítéssel, kis bronzkarika, 2 db kengyel, lókoponya és lólábcsontok.⁷²

A lovas mellé itt is a lovának a megnyúzott bőrét, az abban meghagyott koponyát és a lábcsontokat helyezték. A húsát a halotti toron elfogyasztották. A túlvilágon újra feléledő ló ott is gazdája szolgálatára állt, feszes bőrrel, teljes erőben.

Hogy milyen mély összefüggések vannak az egykori hitvilág és a még élő néprajzi adatok között, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a keleti népek sámánjai a dobjukat a mai napig a lovuknak is nevezik. Ennek az ütemes hangjára, „*a patáinak dobbanására*”, a „hátán” jutnak el más világokba. Szertartás előtt a dob megeresz-kedett bőrét tűz fölé tartják, és azt mondják, „*megetetik parázzsal*”, hogy kifeszüljön. És mi is történik a mesebeli táltossal „*A parazsat evő paripa*” című népmesénkben? A napközben csont-bőr gebe megkéri a mesebeli legkisebb fiút, hogy etesse meg parázzsal. A fiú, a gazda tiltása ellenére, megeteti parázzsal. A paráztól kifeszül a ló bőre, táltos paripa lesz, és gazdájával égi kalandokra indulnak. Átugratják az üveghegyet, és felvágatnak a csillagok közé. Így él tovább évszázadok óta, mesébe bújtatva, az egykori pogány magyar hitvilág egy-egy kis morzsája.

Békésszentandrás

Pálinkás-dűlő/Pálinkás-ér

1 912. szeptember 4-én Békésszentandrás község főjegyzője, dr. Hajas József egy zsák emberi csontot és egy csorba agyagkorsót, néhány ruhadísz, gyöngyöt, törött karkötőt adott át Krecsmarik Endrének, aki szarvasi tanárként lelkes kutatója volt a megye régiségeinek. Mint kiderült, egy kis halomból kerültek elő földhordás közben. A lelőhely Szarvastól jó órányira, Békésszentandrástól 10 percre, a falutól délkeletre, a Furugyi-lapostól nyugatra, a régi Pálinkás-ér keleti partján van. A terület akkor özvegy Bagi Vincéné pálinkáséri földjére esett. A halom mindössze 160 cm magas, átmérője kb. 30 méter lehetett. Anyaga agyagos, televényes, hordott föld, mely helyenként olyan kemény volt, hogy csákányozni kellett. A munkások elmondása szerint mire Krecsmarik Endre a helyszínre ért, már kb. 35-40 sírt pusztítottak el.

A legtöbb sír melléklet nélküli volt. A domb tetején lovassírt találtak, kengyellel, zablával. A többi sír

⁷² Olasz Ernő: Középkori leletek Békéssámsonon. In.: Emlékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum fennállásának 10 éves évfordulójára. Orosháza 1955, 25., Olasz Ernő: Középkori leletek Békéssámsonon. Archaeológiai Értesítő 83. (1956). 212., Olasz Ernő: Árpád-kori település Békéssámson-cigándon. A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve (1959) 5-3., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 23.

leletei: lapított S-végű hajkarika és 3 db sima bronz hajkarika, 2 db bronzgyűrű, 3 db bronz szíjveret, 11 db rombusz alakú ingnyakveret, 2 db kéttagú csüngős veret csüngős része, ezüst lemez karperec, gomb, üveg- és kalcedongyöngyök. Az eltemetettek javarésze melléklet nélküli volt, viszont a halom közepe táján akadtak a munkások a leggazdagabb sírra. Ez egy lovassír volt, ahonnan kengyel, zabla, vascsat és lófogak kerültek elő. Néhány sírban koporsós temetkezést figyeltek meg.

Ezután Krecsmarik Endre a helyszínen felügyelte a további munkát, és újabb 5 sír került elő, valamenyi elhunyt koporsóban feküdt. Egyet ő maga bontott ki. Ebben rossz megtartású csontok voltak. Idősebb férfi feküdt a sírban, koporsóban elhelyezve. Mindössze egy több darabra tört érem volt a melléklete. Krecsmarik Endre szerint I. András érméje volt (1041–1061). Ettől a sírtól balra három 5–6 éves gyerek sírját bontották ki. Volt ezen kívül egy melléklet nélküli felnőtt is.

Szeptember 30-án Krecsmarik Endre újabb 5 sírt tárt fel. Ekkor egy 6–7 éves gyerek és 4 férfi sírja került elő. Csak az egyiknek a bal fülnyílásánál volt egy bronz hajkarika. A gyerek és a két felnőtt koporsóban feküdt.⁷³

A leletek egy része Krecsmarik E. magángyűjteményéből a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumba került, a többsége viszont elveszett. A leletanyag alapján a temető a 10. század végére, a 11. század elejére keltezhető. A kb. 50 sír egy kisebb köznépi temetőre utal.

Az adataink és a sírok tanulsága alapján a honfoglaló magyarságnál az egynejlőség volt az általános. A nők és a férfiak számaránya a temetőkben nagyjából azonos, és a nők viselete is keleties díszítésű, mint a férfiaké, sőt, díszesebb is annál. Embertanilag pedig teljesen azonosak a férfiak és a nők. Mindez ellentmond annak a tévhitnek, hogy a honfoglaló magyarság menekülő férfiakkól állt volna, és itt szereztek feleségeket maguknak. Teljes törzsek, nemzetségek és családok költöztek be a honfoglalás idején, veszteség legfeljebb a keleti törzseket érthette.

A nők elismert tagjai voltak a társadalomnak. A házasodásnál természetesen szerepe volt a társadalmi helyzetnek és a család gazdagságának is. A lány hozományt vitt a házasságba, a férfi vételárat fizetett a feleségért. Persze, nem szabad azt hinni, hogy a szerelemnek nem volt helye az életükben. Bizonyos határok között nyilván a fiatalok is beleszólhattak, ki lesz a párjuk. És biztosak lehetünk benne, hogy akkoriban is sok szerelmi tragédia történt a szülők kérlelhetetlensége miatt.

A lányok pártát viseltek, ennek nyomát több helyen meg lehetett figyelni a sírokban. A női fejfedők nevét azonban nem ismerjük. Máig él a mondás, hogy akinek nem akadt párja, az „*pártában maradt*”. A párt szavunk azonban német eredetű, így ez a mondás nem lehet egy az egyben honfoglalás kori örökségünk. Az azonban elképzelhető, hogy a mondás már megvolt, csak eredetileg nem a párt szó szerepelt benne. Az asz-szonyok más hajviseletet hordtak, mint a lányok, hiszen „*bekötötték a fejüket*”. A 10. századi arab utazók arról tudósítanak, hogy a sztyepei török népeknél a hajadonok fedetlen fővel jártak, házasságkötéskor viszont a férfi a nő fejére „*ruhaanyagot*” vagy „*fátylat*” tett, aki ettől kezdve a feleségének számított. És vessük ezt össze a magyar „*hajadon*” szóval, a „*hajadonfővel jár*” és a már említett „*bekötötték a fejét*” szólással. Újra és újra rádöbbenhetünk, milyen ősi emlékeket őriz a nyelvünk, és sokszor nem is tudjuk már, miért használunk egy kifejezést, szólást.⁷⁴

⁷³ Krecsmarik Endre: Honfoglalás kori jellegű temetkezőhely Békésszentandrás. Nemzeti Kultúra 1912. október 15. 309-311., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 23.

⁷⁴ Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. Magyar őstörténet I. Szerk.: Sudár Balázs–Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 135.

Békésszentandrás Szőlők mellye

A lelőhely a községtől délre, a Furugyi-lapost körbevevő régi Körös-medertől északra, a Pitye-gát nevű csatorna Ny-i oldalán levő, egészen alacsony kis kiemelkedésen található.

Itt már 1960-ban szarmata leletek kerültek elő.⁷⁵ 1961-ben egy alacsony domb keleti oldalában 4 sírt találtak földmunkák során. Palov József igazgató szállt ki a szarvasi múzeumból a helyszínre, és összegyűjtötte a leleteket. A sírokból előkerült tárgyak egy szarmata kori és egy 10-11. századi temetőre utalnak.⁷⁶ A leletek a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum gyűjteményében vannak.⁷⁷

1. Tömör, bronzból készült, kúp alakú, gerezdelt palástú bronzcsüngő.
2. Vékony ezüstlemezből préselt rozetta. Kiemelkedő középső részét és szélét virágsziromszerű domborítás díszíti.
3. Vékony bronzlemezről hajlított, nyitott végű, díszítetlen pántgyűrű.

A leletanyag nagyon szegényes, így leginkább arra gondolhatunk, hogy egy köznépi temető volt ezen a helyen.

Sajnos az elmúlt 1100 év alatt eltűntek a honfoglalás előtti szokások, mondák, dalok. Néhány apró töredék azért megmaradt ebből a korból. Ilyen például az egyik, több helyen is felbukkanó, gyermekmondóka részlet:

*szita-szita-péntek,
szerelem-csütörtök,
dob-szerda.*

Ezekben a szövegekben a „szita-szita péntek, szerelem csütörtök, dob szerda” rész ősi szimbólumokat hordoz. A szita, ami alakjában is hasonlít a sámándobra, a honfoglalás utáni időkben is varázsláshoz, jósláshoz használatos eszköz volt, egészen napjainkig. Ha megfigyeljük, a mondóka visszafelé mondja a napokat. Ez megint csak varázsszövegre utal. A visszafelé elmondott szövegnek varázsereje van – hitték őseink. A középkorban a boszorkányokat sokszor a Biblia szövegének visszafelé mondásával is vádolták. A szövegből az is kiderül, hogy a varázslás témája a szerelem.⁷⁸

A dob és a szita (rosta) kapcsolatát mutatja, hogy a moldvai magyarok újévi varázsló alakoskodói olyan rostával járnak, melynek oldalára csörgőket, csengőket erősítenek, mint a keleti népek sámánjai a dobjaikra. A dobót a magyar táltos egykor betegség gyógyítására, jövendölésre, bőségvarázslásra használta, akárcsak a szibériai sámán.

Itt szólnék arról is, hogy a magyarok a táltos szót használták, a sámán szó tunguz eredetű, és a néprajzkutatók által lett általánosan a sámánokra vonatkozóan elterjedve. A táltos szó talán a török „talt” szóból ered, aminek a jelentése „révült”. Táltosaink voltak tehát, ennek nyoma például a magyar pásztorvilágban is megvan. A verekedő bikákban, csődörökben sokszor verekedő táltosokat láttak a pásztoraink. A viaskodás visszatérő

75 Palov József jelentése a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban, szám nélkül.

76 Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország Régészeti Topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 79., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 157.

77 Dülőháti szőlők néven van beletárolva.

78 László Gyula. Honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. 272

motívum, vas vagy tüzes kerek, vörös vagy kék lángok, ellentétes színű csődörök és bikák képében küzdenek meg. A táltos tevékenysége eredetileg kiterjedt a papi, orvosi, lélekgyógyász, jós és más szerepre is.

Ipolyi Arnold gyűjtötte össze a 19. század közepén megjelent Magyar mitológia című munkájában (1854) a magyar táltosokra vonatkozó adatokat. A táltos már magzatként kapcsolatban van Istennel, ekkor kapja meg a többlet fogat, többlet ujjat vagy csontot. A táltost tehát nem nevelik, oktatják, táltosnak születni kellett. Férfi vagy nő is lehetett táltos, általában gyerekként sokáig szoptatták, és visszahúzódó, csendes, szótlan gyerek volt.

Békésszentandrás Mogyorós-halom

A lelőhely a határ északnyugati részén, az Öcsödre vezető országút északi oldalán van. Itt egy kb. 60 m alapátmérőjű, kb. 3 m magas halom áll.

1898-ban, a korábban előkerült szarmata leleteken felbuzdulva, Csallány Gábor ásatásba kezdett a lelőhelyen. A munkát a halom délkeleti oldalán kezdte, és 9 sírt tárt fel, melyek közül kettő (2-8. sír) a szarmata korra, egy (9. sír) az avar korra keltezhető. Egyedül az 1. számú sír volt 10-11. századi, melyben részleges lovastemetkezést találtak.

Az 1. számú sírban fekvő férfi mellé tették a ló koponyáját és lábcsonthaját, felettük találták meg a két kengyelt és a zablát. A sírban, a halott bal oldalán találtak egy 93 cm hosszú egyenes, kétélű kardot, a jobb váll mellett nyílhegy került elő. Ezen kívül a bal kéz egyik ujjcsontján egy huzalgyűrű, a jobb karon egy kígyófejes bronz karperec, a sír földjében egy vaskés volt.⁷⁹

A nehéz, egyenes, kétélű kardok nem tartoztak a honfoglaló magyarság tipikus fegyverzetéhez. Eddig több mint 90 példányt ismerünk a korszakból. A megjelenésük a magyar sírokban azt a folyamatot jelzi, amikor a 10. század végén, Géza fejedelem idején, lassan kezd elterjedni ezeknek a kardoknak a használata. A nehéz sodronypáncélba öltözött, vas sisakban, pajzzsal harcoló nyugati lovagok ellen a honfoglalóink könnyű, enyhén ívelt, egyélű szablya nem volt elég hatásos. Súlya kb. fele a kétélű kardoknak, így átütő ereje is kisebb volt. Számos magyar vitéz harcolt ilyen nyugati típusú, kétélű karddal, ezért találjuk meg azokat pogány módon eltemetett magyar sírokban is. Ezek a sírok azonban nem az előkelők sírjai, hanem köznépi temetőkből származnak. Talán a régi arisztokráciával szemben felhasználható új kíséret tagjai ők. Honfoglalóink néhány esetben megpróbálták a szablya és a kétélű kard előnyeit egyesíteni. A kétélű kardokat olyan enyhén a penge irányába hajló markolattal látták el, mint amilyenek a magyar szablyák markolatai. Ezeknek a kardoknak a kis száma viszont arra utal, hogy nem vált be az újítás.

A vállnál talált nyílhegy alapján a harcos íjász is volt. Valószínűleg nyíltegezben rakták mellé a nyilat. Ha nem volt fém része, a bőrből, nyírkéregből készült tegez nyomtalanul elporladt az évszázadok alatt. A nyilak levél, rombusz, deltoid alakúak voltak, de vannak levágott, egyenes élűek és villás hegyűek is. A nyílhegyeket vasból kovácsolták. Nyéltövisük volt, ezzel erősítették a fa vesszőbe a hegyeket. A tövist beleengedték a vessző végébe, beleragasztották, majd bandázsolták. Néha köpűvel is készültek nyílhegyek. Az utóbbi esetben a vesszőt lehetett bedugni a hegy köpűjébe. A nyilakat a másik végükön tollal látták el, hogy pontosabban találjanak velük a célba.

⁷⁹ Kralovánszky Alán: Adatok az un. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. Archaeológiai Értesítő 83 (1956) 208. No. 17., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 23. No. 78., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 58-59., A leletanyag a szentesi Koszta József Múzeumban van.

Békésszentandrás Túl a Körös-dűlő

Kovalovszki Júlia terepbejárása során a szarvasi arborétumtól 800 m-re É-i irányban egy kisebb dombháton, mely a Körös egykori árterének a szélén fekszik, újkőkori cserepeket talált. A békésszentandrási tanács költségén végzett próbaásatás során korai magyar állattemetkezések és egy emberi sír került elő a legfelső rétegből.

A sír 95 cm mély volt, a halottat koporsóban helyezték örök nyugalomra. Egy vascsat és két koporsószeg került elő. A leletek alapján a sír 11-12. századi. A sír mellett bontották ki az 1. számú gödröt. Ebben egy orrával nyugatra néző lókoponyát és négy lólábsontot találtak. A lócsontok közelében szarvasmarha koponyája és lábsontjai feküdtek a gödörben, és egy cserépüst töredéke is előkerült.

A 2. számú gödörben is volt cserépüst töredék, tehát ez is 11-12. századi lehet. Ebben őz koponya és őz lábszárcsontok voltak.⁸⁰

A leletegyüttes szokatlan a korai magyar anyagban. Az állatokat úgy nyúzták meg, mint a lovakat a temetéskor, a bőrben benne hagyták a koponyát és a lábsontokat. Az egyértelmű, hogy valamilyen rituális, áldozati szertartás részét képezték, de a pontos értelmezés még várat magára.⁸¹

Volt már szó a honfoglalás kori nyíltegezről, de az íjakat is tegezben tartották őseink. Az íj a legfontosabb fegyvere volt a honfoglaló magyarságnak. A rendkívül bonyolult, sokféle anyagból készült íjakat, bár bőrrel, nyírkéreggel bevonták, védeni kellett az időjárás változásaitól. Ráadásul ezeket az íjakat nem lehetett állandóan felajzva, vagyis felhúrozva tartani, időnként pihentetni kellett őket. Ezért alakult ki egy a nomád világban általánosan elterjedt tegezforma, melyet nyugalmi állapotú íjtartó tegeznek nevezünk. Ez egy bőrből, esetleg más, lehetőleg vízhatlan anyagból készült hosszúka „zsák”, melybe bele lehetett engedni a leengedett íjat. A száját sokszor csontlemezekkel díszítették illetve merevítették. A lovas az övre csatolva, a bal oldalon viselte, úgy, hogy ne akadályozza a harcost. Körülbelül 10 ilyen íjtartó tegez maradványait ismerjük a honfoglalás kori leletanyagban.

Hadjáratok idején azonban nem volt túl előnyös, ha az íjat leengedve tartották. Az íj felajzása ugyanis lovon ülve nem végezhető el. Azt a harcos csak a földön állva tudta felajzani, oly módon, hogy az íjat a lábai közé fogva, az egyik kezével ellentétes irányba áthúzta azt, a másik kezével pedig felrakta a húrt. Ha a vonuló csapatot váratlan támadás érte, esély sem volt ennek az elvégzésére. Ezért szükség volt egy másik fajta íjtegezre is, melyben felajzott állapotban lehetett tartani az íjat. Ez volt a készenléti íjtartó tegez. Ez részben követi az íj formáját, de az íjnak csak kb. kétharmada van a tegezben. A leletek alapján ezeket az előkelőbbeknél aranyozott ezüst veretekkel díszítették, és rangjelző szerepük volt. Ezt is az övre függesztve, bal oldalon viselték. Mindkét íjtegez esetében az volt a praktikus, ha az övre úgy erősítették, hogy a tegezek szája a harcos háta irányába kerüljön. Így nem zavarta a lovast, ugyanakkor egy mozdulattal elő lehetett kapni belőle a felajzott íjat.

⁸⁰ Csalog József: Békésszentandrás. Régészeti Füzetek 9. (1958) 10., Csalog József: Békésszentandrás. Archeológiai Értesítő 85. (1958) 93.,

⁸¹ Bálint Csanád: A ló a pogány magyar hitvilágban. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1970/I. 38-38.

Csabacsűd

Szabadság u. 4.

A ház, mely akkor Czegléczky György tulajdona volt, a község belterületén, egy ÉK-DNy-i partvonulaton helyezkedik el. Ezen a portán 1956-ban, gödörásás közben, embercsontokat találtak. A helyszíni szemlét végző Kovalovszki Júlia megállapította, hogy a sír nagy részét feldúlták a kb. 80 cm mélyvályogvető gödörrel. Eredeti helyén csupán a bal combcsonttól lefelé eső rész maradt meg. A lábfejek felett kb. 30 cm-re lókoponya volt a lábcsontokkal, bolygatott állapotban. A kidobott földben négy, rombusz alakú, aranyozott ezüstveretet, gömbcsüngős bronz fülbevaló töredékét, egy papírvékonyaságú ezüstlemez töredékeit, valamint kengyel és zabla darabjait gyűjtötte össze Kovalovszki Júlia. Az alkarcsonatokon látható zöld patina-nyomokból karperecre is lehet következtetni⁸²

A Munkácsy Mihály Múzeumba került tárgyak a következők.

Vaszabla töredékei. Csapacsűd — Szabadság u. 4.

1. Öntött bronz fülbevaló. 2. Öt db papírvékony, különböző nagyságú ezüstlemez, ívesen meghajlítva. Egyik szélük ép, domború oldalukról átütött lyukakkal. 3. Négy db fehérbronz, öntött, rombusz alakú ingnyak veret. Közepükön kiemelkedő félgömb. A háttér aranyozott. A hátlaapon a felerősítésre szolgáló két kampó. 4. Csikózabla. Kovácsoltvas, szájvása közepén csukósan kapcsolódik, egyenes pofarúdja közepén lemezzé szélesedik. 5. Vaskengyel töredékei. Körte alakú. 6. Vascsat töredékei. Eredetileg négyszögletes volt, egyik oldalán pecek maradványai látszanak.

A leletek alapján egy a közép vagy a felső réteghez tartozó női sírt bolygattak itt meg.

Az ásatási megfigyelések alapján a lábaknál elhelyezett lócsontok arra utalnak, hogy sokszor a nyúzott lóbőrt és a lószerszámot a már betemetett sírba, egy utólag kiásott gödörbe tették. A ló feje nyugatra nézett. Ez összhangban a néprajzi megfigyelésekkel. Ilyenfajta temetkezést a belső-ázsiai török népeknél figyeltek meg néprajzkutatók. Temetéskor a sír fölé ágasfára akasztották a megnyúzott ló bőrt, benne a koponyát és a lábakat, majd 40 nap után a sír földjébe ástott kisebb gödörbe temették a felszerszámozott lóbőrt.

Abban az esetben, ha a megnyúzott lóbőrt (és benne a koponyát és lábcsontokat) a halott mellett kiterítve temették el, a temetéskor került a lóbőr és a lószerszámzat a sírba. A füvel, lombbal kitömött lóbőrt (vagyis a lovat) mindig a halott bal oldalán helyezték el, hiszen a lovas a ló bal oldalán szállt fel a lóra. Ilyenkor a ló feje a halott feje környékén, a két mellső lába kissé lejjebb, hátsó lábai a sír végénél kerülnek elő.

⁸² Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 103., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 158.

Vaskengyel töredékei. Csabacsűd — Szabadság u. 4.

Bronz fülbevaló töredékei. Csabacsűd — Szabadság u. 4.

Aranyozott ezüst, rombusz alakú ingnyakdíszek. Csabacsűd — Szabadság u. 4.

Vaskengyel töredékei. Csabacsűd — Szabadság u. 4.

Csárdasszállás

Hanzély-tanya

1 1998 tavaszán Mezőberény és Gyomaendrőd között ivóvízvezetékét építettek, mely munka során, végig a két település közötti út D-i oldalán, kb. 80 cm széles, 150 cm mély árkot ástak. Az építkezés teljes ideje alatt figyelemmel kísérhettük a munkát, a lelőhelyeken pedig elvégezhattük a szükséges feltárásokat.

A munkák során, 1998 júniusában, leletmentést végeztünk a Csárdasszállás–Hanzély-tanya⁸³ lelőhelyen, mely a csárdasszállási lelőhelyek között a 21-es topográfiai számon van nyilvántartva.⁸⁴

A lelőhelyen, az út É-i oldalán, egy kb. 30 m átmérőjű, 2,5–3 m relatív magasságú halom állt egy tanya mellett. Kovalovszki Júlia már 1958-ban járt a területen. Ekkor a halom déli lejtőjének egy részét elsimították, és egy disznóól építése közben, kb. 30 cm mélyen, két csontvázat találtak. A két váz között kb. 2 méter távolság volt, és mindkettő fejfel DDNy-nak feküdt. Az egyik koponyája hiányzott, mellékletük nem volt. Koruk kérdéses.⁸⁵

Később a tanyát lebontották, majd 1988 őszén a halmot is elhordták. A halom elpusztítása előtt és közben Szénászkó Júlia leletmentést végzett a helyszínen. Rézkori temetkezést, szkíta és kelta sírokat, szarmata, valamint Árpád-kori objektumokat tárt fel.⁸⁶

A halom elhordása idején folytak a 10. sz. régészeti topográfiai kötet terepbejárásai, s a bejárást végzőkkel többször is megfordultunk a lelőhelyen. Minden alkalommal elpusztított sírokat figyeltünk meg, melyek korát nem lehetett megállapítani.⁸⁷

Az 1998. évi munkák alatt az út DNy-i oldalán kb. 100 cm mély, 50-60 cm széles árkot ástak a vízvezetéknek, közvetlenül az útpadka mellett. Az árok aljának megnyesése után megfigyelt sír- és gödörfoltok alapján indult el a leletmentés. A leletmentésünk során 19 sírt és három gödröt tártunk fel. A 10–11. századi sírokban (1., 3., 19. sír) mindössze egy vaskés és egy S-végű hajkarika volt. Mindegyik lelet a 3. számú sírban került elő. A 17. sírban zsugorított temetkezést találtunk, mely talán 10–11. századi vagy esetleg őskori lehet.

A 3. sírban egy minimum 20 éves nő feküdt. A sírfolt nem volt látható. A váz igen rossz megtartású volt. Csak a bal combcsont maradt meg, a sír többi részét a vízvezeték ásásakor tönkretették. A sírban egy gyermek erodált jobb combcsontjának a töredéke is előkerült. Talán az anyjával eltemetett csecsemő csontjai. A sírban volt egy vastör, mely egyélű, nyéltövises, azaz a penge elvékonyodva folytatódik a nyíl irányába. Ezt a „tövist” beleütötték a nyélnek szánt fába. Mindkét oldalán vászon lenyomata látszik. Hossza 30 cm. A nő hajában lapított S-végű, nyitott hajkarikát viselt, mely kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült.

⁸³ Medgyesi Pál: Csárdasszállás–Hanzély-tanya. Régészeti Kutatások Magyarországon. 1998. (2001) 139., Medgyesi Pál: Avar kori és 10-11. századi temetőrészlet Csárdasszállás–Hanzély-tanya lelőhelyen. Sajtó alatt.

⁸⁴ Jankovich B. Dénes–Medgyesi Pál–Nikolin Edit–Szatmári Imre–Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 385.

⁸⁵ Kovalovszki Júlia: Csárdasszállás. RégFüz Ser. I. No. 11 (1959) 42., 42; MRT 10. Jankovich B. Dénes–Medgyesi Pál–Nikolin Edit–Szatmári Imre–Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 385.

⁸⁶ Szénászkó Júlia: Csárdasszállás–Hanzély-tanya. RégFüz Ser. I. No. 42 (1991) 9., Jankovich B. Dénes–Medgyesi Pál–Nikolin Edit–Szatmári Imre–Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 385.

⁸⁷ Jankovich B. Dénes–Medgyesi Pál–Nikolin Edit–Szatmári Imre–Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 385.

Ezüst S-végű hajkarika. Csárdaszállás — Hanzély-tanya

Vaskés. Csárdaszállás — Hanzély-tanya

Dévaványa

Sártó, Timár Frigyes halma (földje)

Dévaványa ÉNy-i részén, az egykori Gabonás-ér két ága magas, félszigetszerű kiemelkedést fog közre. E kiemelkedés K-i, legmagasabb részén állt a kis halom, amelyet 1933-ban kezdtek elhordani. A lelőhelyről Bereczki Imre dévaványai tanár, helytörténész, gyűjtő leletkatasztere alapján van adatunk. Milyen jó, hogy akadnak olyan lelkes emberek, aki kutatják, gyűjtik a településük múltjának emlékeit. Bizony sok adatot és tárgyat ők mentettek meg az elmúlt évtizedekben az utókornak.

1936 januárjában Dr. Poszvék Ödön, aki dévaványai ügyvéd volt, csontokat és edénydarabokat figyelt meg a területen. A munkások elbeszélése szerint a csontvázak fejjel Ny-nak feküdtek, egymás mellett, hason fekve. Az ügyvéd a leletek előkerülését jelentette a Magyar Nemzeti Múzeumnak.⁸⁸

Néhány nap múlva, január 20-23 között Gallus Sándor régész végzett itt leletmentést. A helyszínen Timár Frigyes, aki helyi gazda volt, elmondta neki, hogy kb. 15-20 sírt semmisítettek meg, de leleteket nem találtak. A sírok K-Ny irányban feküdtek.

Gallus Sándor a leletmentés során egy félig feldúlt sírt talált. A sírban a bal combcsont külső oldalánál két lólábcson, a térd mellett pedig lókoponya került elő, félig ráfektetve a másik két lólábcsontra. Tehát egy részleges lovastemetkezésről volt szó. Amint már említettem, a halotti toron feláldozott ló megnyúzott bőrében bent hagyták a koponyát és a lábcsonokat. A sírba került a lószerszámzat is. A kengyelpár a lókoponya alatti lólábcsonatokon, a csikózabla a lókoponya mellett került elő. A leletek nincsenek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében, nem tudni mi lett a sorsuk. Timár Frigyes közlése szerint korábban két ezüstpénzt is találtak, ezeket a Magyar Nemzeti Múzeumba küldte. Emlékezete szerint ezeket IV. István király (1163–1165) vereteinek határozták meg.

A leletmentés után a földmunkák 1936 húsvétjáig szüneteltek. Ekkor újabb sírokat dúltak fel. Bereczki Imre Gallusnak írt levelében arról számolt be, hogy a halom DK-i oldala eltűnt, s a másik két oldalát is lenyes-ték. Júniusban a domb Ny-i oldalában egy bolygatott csontvázat figyelt meg.

1936-37 telén tovább folyt a domb széthordása. Januárban Bereczki Imre a lelőhelyen rengeteg szétszórt csontot figyelt meg, melyről levélben számolt be Gallusnak. Timár Frigyes elmondása szerint 2 nap alatt 8 csontvázat találtak. Valamennyi ép volt, fejjel ÉNy-nak tájolva. Néhány csontváz mellett lócsontok is előkerültek. A dombon Bereczki Imre egy csontvázat combcsontig kibontott. A koponya előre billent a mellkasra, a bal kar a test mellett volt, a jobb kar a mellkason. Bereczki a medence alapján nőnek vélte a halottat.

1949-ben Korek József járt Dévaványa határában, és akkor ő összesen 8 csontváz előkerüléséről értesült.

1959 októberében Bereczki Imre kérésére Timár Frigyes összefoglalta a korábban történeteket. Eszerint a domb elhordásakor 38 sír került elő. Lócsontokat, zablákat, kengyeleket, karperecet, gyöngyöket találtak. A leletek 5-6 sírből kerültek elő. A sírok szabályosan egymás mellett sorakoztak, egymástól kb. 150 cm távolságra. Elmondása szerint a halottak hason feküdtek, fejjel Ny-nak. A mélységük kb. 120 cm volt, és voltak fiatal és idősebb csontvázak. Néhányat elért az eke. A Timár-, a szomszédos Szabó- és a Kolóh-tanya területén is kerültek elő sírok. A Kolóh-földön lócsontvázat és emberi csontvázat találtak.⁸⁹

A sírok pontos számát nem ismerjük, de minimum 25-30 sírral kell számolnunk. Valószínűleg ennél

⁸⁸ Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962, 32., Ecsedy István–Kovács László–Maráz Borbála–Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél–Torma István. Budapest, 1982. 37-38.

⁸⁹ Ecsedy István–Kovács László–Maráz Borbála–Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél–Torma István. Budapest, 1982. 37-38.

sokkal több volt. A lovassírok a 10. századra utalnak. Bereczki Imre az általa gyűjtött leleteket, egy körte alakú kengyelt és egy csikózabla töredékét. 1970-ben a régészeti topográfiai felmérést végző régészeknek megmutatta, de nem adta át. 1973-ban lehetőség volt a gyűjteménye átnézésére, de már nem voltak mega kengyelek.⁹⁰

A lovassírok alapján a temetkezések a honfoglalás korában indultak, és a Timár Frigyes által említett IV. István király (1163–1165) pénzek tanúsága szerint a 12. század második felében zárultak.

Ennek a lelőhelynek a sorsa is mutatja, hogyan pusztulnak el sokszor még azok a lelőhelyek is, amelyeket ismerünk. Értékes, a múltunkra vonatkozó adatok vesznek el felelőtlenségből, anyagi haszonszerzésből, vagy egyszerűen tudatlanságból.

Dévaványa Sima-sziget, Tálagyi átjáró

A lelőhely a falutól keletre, a Tálagyi-ér kiemelkedő K-i partján fekszik. Bereczki Imre helyi tanár és gyűjtő már 1960 körül őskori és szarmata kori leleteket gyűjtött itt.

1962-ben Korek József régész próbaásatást végzett a lelőhelyen, de csak őskori és szarmata kori leleteket talált.

1966-ban földkitermelés kezdődött a területen, és Bereczki Imre nyolc Ny-K-i tájolású, nyújtott csontvázat bontott ki a bányagödör Ny-i szélén. Az első három sírt már szétrombolva találta, ezek egyikében egy karperec volt. A 4-7. sírt Bereczki Imre megmentette. Az 5. sírban kalcedon gyöngy került elő, a 7. sír melléklet nélküli volt. A 8. sírt a munkagép elpusztította. Jelentése szerint a mellékletek között két kiszélesedő végű, kerek átmetszetű rovátkolással díszített karperec, kalcedongyöngy és néhány S-végű hajkarika maradványa volt. A leletek Bereczki Imre gyűjteményébe kerültek. Bereczki Imre a Magyar Nemzeti Múzeumnak küldött jelentéséhez helyszínrajzot is készített a területről. Bakay Kornél régész 1970-ben terepjárást végzett a lelőhelyen, de nem talált 10-11. századi leleteket.⁹¹

A leletek és a tájolás, valamint Bereczki Imre helyszínrajza alapján egy 10-11. századi temető K-i része pusztult el ezen a lelőhelyen.

A honfoglaló magyarság viseletéről a régészeti leletek alapján egyre többet tudunk. A leletek által kibontakozó kép szépen összevág az írott források adataival. A bokharai Dzsajhani feljegyzései Ibn Ruszta (930-as évek) és Gardizi (1050 körül) arab földrajzírók munkáiban maradtak fenn. A következőket írja a magyarokról: „Ruhájuk brokátból készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel kirakottak”.⁹² A régészeti leletanyagban is megjelenik nyomokban az egykori előkelők ruházata. A jelenlegi adatok szerint a Kárpát-medence 10-11. századi leletanyagában 13 sírból összesen 20 szövetmaradványt sikerült azonosítani. A színeket, mintázatot nem tudjuk megfigyelni, mert a maradványok színezéke az oxigén hatására elbomlott. A selyemmaradvány leletek többsége a Dunától keletre került elő. Lenvászon maradványt 40 helyszínről ismerünk, négy esetben pedig a lenyomata maradt meg. Vannak finomabb és durvább szövésűek is. Nyilván az előkelőbbek finomabb vászonból készült ruhákat viseltek, mint a szegényebbek.⁹³

⁹⁰ Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 49-50. 37-38., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1996. 163.

⁹¹ Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 49-50., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1996. 163.

⁹² A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Sajtó alá rendezte: Györffy György. Budapest, 1975. 89.

⁹³ A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet I. Szerkesztette: Sudár Balázs-Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 108-109.

Meg kell azonban jegyezni, hogy Ibn Ruszta és Gardizi feljegyzése az előkelőkre vonatkozik, a köznép viseletéről kevesebbet tudunk. A köznép sokkal szegényesebb, kevés fémet tartalmazó ruházatából alig marad valami. Nem kell azonban azt gondolni, hogy fémdíszek nélkül nem lehetett szép viseletet készíteni. Tűvel és színes cérnával gyönyörű ruhákat varrnak, hímeznek a keleti népek asszonyai napjainkban is. Állatbőr is akadt bőven, akár háziállaté, akár vadé.

Dévaványa

Mátyás-gát, Dögtér

Dévaványa község belterületének DNy-i szélén, a gyomai műút DK-i oldalán húzódik az úgynevezett Mátyás-gát. 1896-ban az itt levő téglavető területén két lovassírt találtak. A lókoponyák és a lólábcsontok a csontvázak lábánál feküdtek. A sírokban pitykék, kengyelek és fegyverek voltak. A leletek körül sok az ellentmondás. A lelőköri körülményekről Dr. Frenyó Pál dévaványai lakos feljegyzéseket készített. Ezeket később Bereczki Imre dévaványai tanár, helytörténész lemásolta. Erre épült Korek József 1949-es jelentése. Bereczki Imre Korek Józsefhez írt levelében a fegyvereket is megnevezi. Ismeretei szerint az egyik csontváz bal kezében 40 cm hosszú, rézhüvelyes tört, a jobb kezében vasmarkolatot tartott.⁹⁴

1902-ben a községi úthoz földet termeltek ki, és a téglavető melletti dombot elhordták. Ebben több csontvázat leltek, és az egyik sírban, a váz fejénél, lókoponyát találtak. Erről szintén Bereczki Imre 1949-ben Korek Józsefhez írt levele tájékoztat.⁹⁵

Bereczki Imre Korek Józsefhez 1949-ben írt levelében azt is leírja, hogy 1937-ben maga is talált itt egy lókoponyát.

A leletek elvesztek. Egy nagyobb temető elpusztításáról lehet szó. A rendelkezésre álló adatok alapján csak feltételelesen sorolhatjuk a lelőhelyet a honfoglalás korába.

A 40 cm-es tör nem jellemző a honfoglaló magyarságra. Nincs kizárva, hogy valójában egy szabja maradványairól van szó. A honfoglalás kori szablyák egyélűek voltak, enyhén íveltek, markolatuk kissé az él felé görbült. A szablyák valamikor a 7-8. század fordulóján alakultak ki, valahol Kelet-Európában, vagy még keletebbre. A lovas harcmódnak kiválóan megfelelő fegyver rövid idő alatt elterjedt a lovas népeknél. Eddig több mint 140 honfoglalás kori szablyát ismerünk a régészeti feltárások nyomán.

A legépebben megmaradt honfoglalás kori szablya az úgynevezett „bécsi szablya”, amit „Attila kardja” és „Nagy Károly kardja” néven is ismerünk, azonban sem Attilához, sem Nagy Károlyhoz nem lehetett köze. A kard 570 éven át a német királyok és császárok koronázási díszkardja volt. 1794-ig Aachenben őrizték, a német koronázási jelvényekkel. 1801-ben került át Bécsbe.

A „bécsi szablyát” a formája egyértelműen a honfoglalás kori magyar szablyák közé sorolja, díszítése azonban eltér a szokásostól. A mintázata leginkább a Kijev-Csernyigov-Gnyozdovó környéki viking-szláv műhelyek ötvösgyakorlatához áll közel. Valószínűleg olyan, magyar vagy magyar szolgálatba szegődött ötvösök készítették, aki ismerték a kijevi ötvösfogásokat és mintakincset.

A szablya német kézre kerülésének legvalószínűbb időpontja a 11. század lehetett. Lambert hersfeldi szerzetes krónikája 1071-ben feljegyezte, hogy I. András király özvegye, a kijevi származású Anasztázia, 1063-ban Nordheimi Ottó bajor hercegnek ajándékozta Attila hun király kardját. Ezzel hálálta meg, hogy fiát trónra segítette.⁹⁶ Valószínűleg a „bécsi szablyáról” van szó.

⁹⁴ Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 70.

⁹⁵ Uo. 70.

⁹⁶ Fodor István: Bécsi szablya. In.: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor István. Budapest, 1996. 67-71.

Doboz

Katonai tábor

A debreceni Déri Múzeum 1952-ben régészeti tárgyakat adott át a Munkácsy Mihály Múzeumnak. A leletek 1952-ben földmunkák során sírokból kerültek elő, Dobozon, a Katonai tábor területén. A tárgyak között félhold alakú füles ezüstcsüngő (lunula), 2 db nyitott, sima ezüst hajkarika volt. Még 1952-ben azonosították a lelőhelyet. Az 1962-ben megjelent, a 10-11. századi leleteket összegyűjtő leletkataszter dobozi, ismeretlen lelőhelyű leletként tartja nyilván.⁹⁷

A leletek között van két ezüst, kerek keresztmetszetű hajkarika. Egyik vége elvékonyodik, a másik kissé visszahajló. Négyszer körülcsavart ezüsthuzal díszíti. A félhold alakú csüngő (lunula) ezüstlemezről kivágott, közepe kissé ívelten kiszélesedik, két vége elkészenyedik. Függesztő füle lemezből készült, és szeggel van felerősítve.

A leletek valószínűleg egy női sírból kerültek elő.

A félhold alakú csüngők rendszeresen előfordulnak a korszak női sírjaiban. Jelentésük a női termékenység és a hold ciklusainak összefüggésében rejlik. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a kor embere számára általában minden díszítésnek jelentése, esetleg vallási tartalma is volt. A világuk tele volt jó és rossz szellemekkel, és ezektől védeni kellett magukat, illetve meg kellett nyerni a jóindulatukat. A viseleti tárgyakon megjelenő lények, növényi díszítések mind jelentéssel bírtak, és óvó, védő szerepük volt. Még a díszítések zömét kitevő palmetták is üzenetet hordozhattak, valószínűleg az életfa lombzatának a megjelenítései.

Bár a magyar ősvallásról keveset tudunk, valószínű, hogy még éltek a régi, totemisztikus elképzelések, és táltosok tevékenykedtek a magyarság körében. Ezt azonban nem lehet egy az egyben a mai sámánvilággal azonosítani. A néprajzi adatokból ismert táltosok már csak nyomokban őrizték meg a régi táltosok világát. Ők is fölös csonttal születtek, és ismerték a gyógyító füveket. Általában a társadalomból kiszorult, magányos emberek voltak, nem emelkedtek az ég különböző rétegeibe, és nem éjszaka tevékenykedtek.

Az valószínű, hogy a honfoglaló magyarok is alsó középső és felső világra osztották a világot, mint a sámánhitű népek. A világfa (életfa) kötötte össze a világokat. Gyökere az alsó világban volt, törzse a mi világunkban, a lombzata pedig a felső világban. A magyar mesékben a világfa gyakran a világhegyen áll, gyökerei a pokolba nyúlnak, és ezt a helyet kígyók, békák, férgek népesítik be. A fa töve az emberek lakóhelye, koronája a felső világ. Gyakran madarak ülnek rajta – ezek lelkeket is jelképezhetnek.

Láthatjuk, hogy nyomokban napjainkig megmaradt az életfa emléke. A Világhírű Szép Miklós meséiben a kiskondás a sárkány által elrabolt királykisasszonyt keresve mászik fel a fára. Más mesékben a cigány úgy jut el a pokolba és a mennybe, hogy egy nyárfán mászik. Az égig érő fa képzele samanisztikus hagyományokra megy vissza, és megtalálható az erdélyi szász, a román, a szerb, a cigány, a horvát és török nyelvű népek egy részénél is. Keletről hozott hagyatékunk, mely a táltosvilágának emlékét őrzi. A világfa lépcsőin jutott el a táltos (sámán) az ég 7, néha 9 rétegébe. Bizonyos csángó és alsó ausztriai változatokban az égig érő fa az ég alatt hétszer, néha tizenháromszor meggömbült, mert nem tudta az arany égboltot áttörni.

A világfa a népi hitvilágban csak a táltos számára volt elérhető, és csak kiválasztott személy mászhatott fel rá. Pásztoraink faragásain, de más népművészeti alkotásokon is megjelenik a motívum, sokszor madárral a csúcán.

Nehéz képet alkotni a honfoglalás kori vallásunkról, melyet nem lehet leegyszerűsíteni a táltos (sámán) hitre. Isten szavunk egyértelműen honfoglalás előtti. Bár a forrásokban néha több istenről, bálványokról esik

⁹⁷ Fehér Géza–Éry Kinga–Kralóvánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 32., A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

Ezüst félhold alakú csüngő (lunula). Doboz — katonai tábor

Ezüst hajkarika. Doboz — Katonai tábor

szó, valószínűsíthető tartható, hogy a rokon népekhez hasonlóan a honfoglalóink hitvilágában is létezett a legfőbb teremtető Isten. Az obi ugoroknál ez „Numi-torem”, a török-mongol népeknél pedig „Tengri” volt. Az pedig, hogy Szent István királyunk az országot Szűz Mária oltalma alá helyezte, összefügghet a „Boldogasszonynak” az egész magyar népnél meglevő tiszteletével.

Ecseghalva Bokros-halom (Túrkeve-Ecseghpuszta)

A község Ny-i határában, a Hortobágy-Berettyó-csatorna kanyarulatától D-re, védőgátba építve áll a 35-40 m alapátmérőjű, kb. 1,5 m magas halom. A 1938-ban végzett erdőtelepítést megelőzően földmunkákat végeztek. A Bokros-halom lábánál, a Berettyó-érbe torkolló ásott csatorna földjéből, az 1937-ben keletkezett gát elhordásakor, egy agyagrétegben tarsolylemezre bukkant Tóth József erdőmérnök. A gát földje a domb egy részének elhordásakor keletkezett. A tárgyat Györffy Lajos városi tisztviselőnek, a túrkevei múzeum későbbi igazgatójának adta át. A környék korábban Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez, közelebbről Túrkeve határához tartozott, Ecseghpuszta néven. A szakirodalom ezen a néven ismeri a leletet. A terület ma Békés megye része.

Bereczki Imre helyi tanár és helytörténész, aki a környéken számos gyűjtést végzett, 1938-ban egy É-Ény irányítású, 80-100 cm mélyen fekvő csontvázat bontott ki a halom D-i oldalában. A csontváz mellett bronz fülbevalót, a jobb kéz középső ujján bronzgyűrűt, a halom oldalában pedig egy bronz övveret és egy bronzszeget talált. Erről 1938. VII. 23-án levélben értesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, a lelőhelyet Bokrosi-halomnak nevezve. A leleteket avar korinak tartotta. Ezek a tárgyak elvesztek.

Bonyolítja a helyzetet, hogy 1945-ben és 1949-ben Bereczki Imre már Lukácsi-halomnak nevezi a lelőhelyet, a leletek előkerülésének időpontját pedig 1934-re, 1937-re és 1938-ra teszi.⁹⁸ Csallány Dezső Dévaványa-Lukács-halom néven tévesen avar kori leletnek tartja a leleteket.⁹⁹

A tarsolylemezre 1956-ban figyelt fel Szabó János Győző. A leletet restauráltatta, majd a sír hitelesítésére 1960-ban ásatást végzett a lelőhelyen, amely 9 sírt eredményezett. A halom D-i felének egy részét a csatorna átvágta, ezért a feltárás elsősorban a halom É-i és Ny-i felére korlátozódott. A 9 sír közül csak egy, az 1. sz. volt bolygatatlan. A többit az 1930-as években bolygatták meg, a földmunkák során. Melléklet csak egy sírban, az „A” jelűben volt. A mellékletek között fonott ezüstgyűrű és levél alakú, vas nyílhegy érdemel említést. A szakirodalomban a lelőhely Túrkeve-Ecseghpuszta, Bokros-halom néven szerepel.¹⁰⁰

98 Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 78.

99 Csallány Dezső: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Budapest, 1956. 105.

100 Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 81., Györffy Lajos: Régészeti hagyatékok Túrkeve múltjából. Kevi Kör. 8. Túrkeve 1974. 22-24., Szabó János Győző: Das silberne Taschenblech von Túrkeve-Ecseghpuszta. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 32. (1980) 272-274., Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 68., Pálóczi Horváth András: Túrkeve története a honfoglalástól a török idők végéig. – The History of Túrkeve from the Hungarian Conquest up to the end of the Turkish Period. In.: Túrkeve földje és népe. Túrkeve, 1992. 49. 92-93., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 164., Fodor István-Madaras László: Túrkeve-Ecseghpuszta. In.: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor István. Budapest 1996. 294-296.

Az 1938-as tárgyak elvesztek. A tarsolylemez aranyozott ezüstlemezből készült.¹⁰¹ A szimmetrikusan elrendezett palmettacsokkal díszített lemez közepén és sarkainál egykor kőberakás volt. A háttérrel mélyre kalapálták és aranyozták. Ékkőberakások jelölték a mintázat csomópontjait. Az ékkövek kihullottak, de a foglalatok egyértelműen jelzik a helyüket. A középső foglalatot sima perem keretezi. Az elrendezés az ősi típusú, veretekkel díszített fedelű tarsolyokat idézi. A dúsan burjánzó palmetták leveleinek felületét a levél alakjához idomuló sávokkal tagolták. A lemez széléit 20 virág alakú (rozettás) szegecs szegélyezi, melyekből 14 maradt meg. A lemez közepén, vízszintesen eltört, a bal alsó széle pedig sérült.¹⁰²

A leletanyag mindenképpen egy 10. századi temetőre utal. Szabó János Győző megállapítása szerint a sírok nagyrésznél újkori bolygatást lehetett megfigyelni. A temető, úgy látszik, több sorból állt, és a halom É-i oldalán végzett ásatások szolgálókat eredményeztek. Az egyetlen mellékletes sír a DK-i oldalon volt. Ez a temetőrész még nagyrészt feltáratlan.¹⁰³ A tarsolylemez mintázata emlékeztet a Szolnok-Strázsaahalmi előkerült lemezre. A háttér mélyre kalapált, a levélsávok és csokorszalagok finom irdalása hímzett mintákra emlékeztet, és az ősi textil-tarsolyok emlékét őrzi.

A tarsolylemezeket csak a legelőkelőbb férfiak viselhették, és mindenképpen rangjelző szerepük lehetett. Eddig 27 tarsolylemezt ismerünk, melyek a 10. század első felére keltezhetők. Voltak olyan tarsolyok, ahol nem fedte a tarsoly teljes fedelét fém, csak bizonyos részeket, és voltak egyszerűbb tarsolyok is, melyeknek sokszor nem is maradt nyoma. A tarsolyokat a jobb oldalon, elől viselték, az övre függesztve. Az eddigi leletek alapján a tarsolyokban (és ez nem csak a lemezes tarsolyokra igaz) a tűzgyújtáshoz szükséges eszközöket tartották: a csiholóvasat, a kovakövet és a taplót, esetleg a fenőkövet.

Életbevágóan fontos volt, hogy bármikor, bárhol tüzet tudjanak gyújtani honfoglaló ősünk, hiszen az étel elkészítéséhez vagy az éjszakai melegedéshez erre szükség volt. Ma már el sem tudjuk képzelni azokat az időket, amikor a családok vagyonát elsősorban az állatállomány jelentette. Az állatok pedig kint voltak a legelőn, sokszor távolabb a szállástól. Az állatok mellett viszont mindig (télen, nyáron) lennie kellett valakinek. Vadállatok, rablók kerülgették a nyájukat, gulyákat, méneseiket, - és a vagyont őrizni kellett akkor is, ha mínusz 20-30 fokos hideg, és térdig érő hó volt.

Érdekességként említem meg, hogy a török nyelvű népek a szállást „*aul*”-nak nevezik, és ennek magyar vonatkozása is van. A letelepedés során a magyarság állandó szállásokat, falvakat alakított ki. A nyelvészek szerint egy idő után a külső szállásokat nevezték aulnak, ahol az állatok és a rájuk vigyázó pásztorok voltak. Ez volt tehát az „*aul*”, és ez a szó később a faluban levő állati lakóhelyeket is jelentette, immár „*ól*” néven.

101 A lelet a debreceni Déri Múzeumban van.

102 Szabó János Győző: Vasból készült honfoglalás kori tarsolylemez Túrkeve környékéről. – Eine eiserne Taschenplatte aus der ungarischen Landnahmezeit. In.: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 10. évfordulójára. Túrkeve, 1961. 25-33., 108., László Gyula: A népvándorlaskor művészete Magyarországon. Budapest, 1970. 66. és 175. kép., Szabó János Győző: Das silberne Taschenblech von Túrkeve-Ecsegpusztá. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 32. (1980). 275-293., Szabó János Győző: A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás. Forrás 15. (1983):7. 40-44.

103 Szabó János Győző: Ecsegfalva-Bokorhalom. Régészeti kutatások az 1960. évben. Régészeti Füzetek 14. (1961) 58.

Ecsefalva Bokros-halom (Túrkeve környéke)

Györffy Lajos, aki ecsefalvi városi tisztviselő volt, gyűjtötte be azt a vas tarsolylemez, mely valószínűleg még a második világháború előtt került elő. A tárgy később az 1951-ben megalakult túrkevei múzeumba került, ahol Szabó János Győző régész figyelt fel rá, s 1961-ben le is közölte. Györffy Lajos későbbi visszaemlékezései szerint a tárgy a Bokros-halmon került elő (ma Ecsefalva határa, Békés megye), vagy esetleg a szomszédos Templom-zugban, ahol 1938-ban Ecse falu középkori templomát tárták fel. A hiányos adatok alapján biztosan nem mondhatunk, de valószínű, hogy ez a lelet is Békés megyéből, az Ecsefalva-Bokros-halom néven ismert lelőhelyről származik.¹⁰⁴

A tarsolylemez 0,2 cm vastag vaslemezről készült. Valószínűleg a tarsolylemez hátlapjáról van szó, és nem előlapról. Alakja a tiszabezdédi tarsolylemezre emlékeztet. Minden bizonnyal bőrtarsolyra volt szerelve. A felerősítést öt nittszeg biztosította. Ezek helyét az átütött lyukak jelzik. A lemez egyik oldalán egy csap található, mely szintén a felerősítést szolgálhatta. A felső perem és körben a szélek sérültek.¹⁰⁵

A honfoglalás kori leletanyagban nem ismerünk vas tarsolylemez. Minden valószínűség szerint ez sem egy tarsoly fedőlapja volt, hanem egy bőrtarsoly fedelének a hátoldalára, vagy a tarsoly hátoldalára lehetett felszerelve.

104 Szabó János Győző: Ecsefalva-Bokorhalom. Régészeti Füzetek 14 (1961) 26., Györffy Lajos: Régészeti hagyatékok Túrkeve múltjából. Kevi Kör. 8. Túrkeve, 1974. 22., Szabó János Győző: Das silberne Taschenblech von Túrkeve-Ecsefalva. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest 32. (1980) 271-274., Pálóczy-Horváth András: Túrkeve története a honfoglalástól a török kor végéig. The History of Túrkeve from the Hungarian Conquest up to the end of the Turkish Period. In.: Túrkeve földje és népe. Túrkeve (1992) 50-51., Fodor István-Madaras László: Túrkeve környéke. In.: A honfoglaló magyarság. Szerk.: Fodor István. Budapest, 1996. 296., A lelet a Finta Múzeumban van (Túrkeve). Leltározatlan.

105 Szabó János Győző: Vasból készült honfoglalás kori tarsolylemez Túrkeve környékéről. – Eine eiserne Taschenplatte aus der ungarischen Landnahmezeit. In.: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 10. évfordulójára. Túrkeve, 1961. 26-33., Fodor István-Madaras László: Túrkeve környéke. In.: A honfoglaló magyarság. Szerk.: Fodor István. Budapest, 1996. 296.

Elek

Téglagyár

1 951. február 8-án, a Lőkösháza-Elek közötti kövesút mellett levő, és akkor Békés Vármegye Tanácsának tulajdonát képező téglagyár területén, a kemence és a kémény közötti, kitermelés alatt álló részen, embercsontokra bukkantak a munkások. A kidobált csontok között két karperecet találtak. Másnap újabb sírokat bolygattak meg. További két karperec és néhány hajkarika volt az aznapi lelet.

Ezen a napon további érdekességként a munkások kibontottak egy olyan sírt is, melynek oldalai és végei élére állított nagyméretű téglákkal voltak kirakva. Elmondásuk szerint a sírban fekvő nő a két karján egy-egy egyforma, sodrott, állatfejben végződő, zárt, bronz karperecet viselt. Fejénél két oldalt egy-egy igen nagyméretű, hegyesedő végű, nyitott függője volt. Jobb keze egyik ujján vastag, sodrott ezüstgyűrűt viselt. A homlokán halántékkarikát találtak.

A következő napon újabb állatfejes karperecet és néhány hajkarikát fordított ki az ásó. Ekkor végre bejelentést tettek a Békés Megyei Múzeumnak.

Február 12-én, hétfőn, Banner Benedek utazott a helyszínre, és egynapos leletmentést végzett. A munkásokat kifaggatta az előző napok eseményeiről, ezek alapján tudunk a korábbi leletekről. A munkások egyébként „*ülve eltemetettek*ről” és egy lovassírról is beszéltek, de ezeknek semmi bizonyítékát nem találta Banner Benedek. A lelőhelyen körülnézve néhány kődarabot, edénytöredékeket és egy cserépbogrács földarabját sikerült összegyűjtenie.¹⁰⁶

A munkát, jelentése szerint, az égetőkemence délkeleti sarkától délkeletre kb. 240 m-re, egy észak-déli irányú, több helyen már a bányászat során elhordott, a környező szintből kb. másfél méterre kiemelkedő háton kezdte el. 16 m hosszú, 2 m széles szelvényt jelölt ki.¹⁰⁷

Az első Banner Benedek által talált sír valószínűleg női volt. A bal halántéka alatt sima, zárt bronz hajkarika került elő. A bal karján nyitott, hegyesedő végű, rombusz átmetszetű bronz karperecet viselt.

Banner Benedek kibontotta egy ló medencéjét és két kinyújtóztatott hátsó lábát is. Azt azonban már nem volt ideje megállapítani, hogy lovas temetkezésről van-e szó, s magát a vázat sem tudta feltárni. Ezzel a maga részéről a leletmentést befejezte, de jelentésében kérte, hogy valakit küldjenek ki a további sírok megmentésére.

Ugyanebben a jelentésben leírja a munkások által talált és a maga feltárta leleteket is, egymás után, azt azonban szinte sehol sem jelzi, melyik lelet melyik sírból való. Az anyagban volt 8 db bronz karperec, egy három szálból font, nyitott ezüstgyűrű, egy bronzgyűrű, két S-végű bronzkarika és három egyszerű bronzkarika.

1951. február 22-24-én, 28-án, valamint március 1-3-án Csallány Dezső végzett leletmentést a helyszínen.¹⁰⁸ A területen szétszórt csontokat talált, s a munkások elmondták neki, hogy az előző évben és idén összesen körülbelül 100 csontvázat találtak. A munkások beszámolója alapján főként karperecek kerültek elő. Banner Benedek ott járta óta egy orsógombot és egy bronzgyűrűt találtak, amit átadtak Csallány Dezsőnek.

Csallány Dezső összesen 44 sírt tárt fel a leletmentésen. Sírrajzok, fotók sajnos nem készültek. A sírok szá-

¹⁰⁶ Dr. Banner Benedek jelentése mellékletként szerepel Dr. Csallány Dezső jelentésében. Munkácsy Mihály Múzeum., Medgyesi Pál: Az Elek-téglagyári 10-11. századi temetőrészlet. – Der Gräberfeld Elek-Téglagyár aus dem 10.-11. Jahrhundert. Savaria-A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 22/3 (1992-1995). Szombathely 1996., Medgyesi Pál: X-XI. századi temetőrészlet az eleki téglagyár területén. In.: Tanulmányok Elek történetéhez I. Szerk.: Havassy Péter. Elek, 2000. 41-56.

¹⁰⁷ A lelőhely pontos helyének azonosítását nem sikerült elvégezni.

¹⁰⁸ Fehér Géza-Éry Kinga-Kralóvánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok. II. Budapest, 1962. 34. (274. tétel)

mozása 45-ig tart, mivel Csallány Dezső 44. szám alatt leírta a fentebb már ismertetett, Banner Benedek által is említett téglás sírt.¹⁰⁹

A sírok közül 17-ben férfi, 12-ben nő, 5-ben gyermek feküdt. 10 esetben nem lehetett meghatározni a halott nemét. A leletanyagban sima ezüst hajkarikák, ezüst és bronz S-végű hajkarikák, ezüstpénzek (Salamon király–1063–1074–4 érme), ezüst- és bronzkarikák, rombusz átmetszetű bronzgyűrűk, sodrott bronzgyűrűk, fonott ezüstgyűrűk, csontgyöngy, hengeres gyöngy, vastöredékek voltak.

Az eddig felsorolt leleteken kívül a gyulai múzeumban számos szórványlelet van a lelőhelyről, melyeket Csallány Dezső talán a munkásoktól kapott illetve a felszínen gyűjtött. Nincs kizárva azonban, hogy ezek némelyike a Banner Benedek által gyűjtött és leírt tárgyak közül való, mert Csallány Dezső nem említi őket, s leírásuk alapján ez lehetséges. Bizonyítani ezt azonban már nem lehet.

Ezek között sima bronz S-végű hajkarika, rovátkolt és sima bronzgyűrűk, egyszerű bronz hajkarikák, orsókarika, három rombusz átmetszetű, elkeskenyedő végű karperec és egy kiszélesedő végű bronz pánt karperec található. Az utóbbi pontkörös díszítésű.

Mint láttuk, a temető feltárt része egy észak-dél irányú, kb. 1,5 méter magas kiemelkedésen feküdt. Sajnos, nem ismerjük a sírok eredeti számát. A megfigyelt sírok száma a Banner Benedek által feltárt valamint a téglás sírral összesen 46. Egyetlen támpontunk az lehet, hogy Csallány Dezsőnek a munkások több mint száz elpusztított sírról számoltak be. Ha fenntartással is kell fogadnunk ezt az adatot, mindenképpen arra utal, hogy nagyszámú sírt tettek tönkre a munkák során. Bonyolítja a helyzetet, hogy Csallány Dezső nem tárta fel az összes sírt, és nem ismerjük a feltáratlan sírok számát.

Amennyiben hitelt adhatunk a munkások elbeszélésének, mely szerint lócsontokat is találtak az eleki téglagyárban feltárt temetőben, s feltételezzük, hogy a Banner Benedek által kibontott lókoponya és lólábak sírból származnak, akkor a temető használata esetleg már a 10. század végén elkezdődött, majd a 11. században folytatódott, legalább Salamon király koráig.

Az Elek helynév puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Már 1237-ből ismerünk személynevet „Elec” formában.¹¹⁰ Más feltevés szerint a Velek személynév volt a helynév előzménye, és a szókezdő „V” lekopott.¹¹¹ Valójában az Elek személynév is a Velekből keletkezett, így az eredeti névalak a Velek lehetett.

A Velek személynév már Anonymusnál feltűnik: „...Árpád vezér és nemesei közös elhatározással sereget küldtek Mén-Marót bihari vezér ellen. Ennek a hadseregnek Ösbő meg Velek lettek a kapitányai és vezetői”.¹¹² Más-hol Zaránd megyével összefüggésben is említi: „... Árpád vezér Magyarország főembereit és vitézeit megesketve, fiát, Zoltát nagy tisztességgel vezérré emeltette. Azután Szalók apjának, Ösbőnek hűséges szolgálatáért, Veszprém várát adományozta minden tartozékával együtt. Veleknek pedig a Zarándi ispánságot adta”.¹¹³ Anonymus Zaránd megyére vonatkozó tudósítása azonban nem minősül megbízható, hiteles információnak, van aki elfogadja az ide vonatkozó adatokat, és van aki nem.¹¹⁴

Zaránd megye területe I. István király halála idején még túlnyomórészt a királyi birtokhoz tartozott,¹¹⁵ a

109 A leletek a Gyulai Erkel Ferenc Múzeumba kerültek.

110 Magyar Nyelv. Budapest, 10. 40.

111 Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története (I-II) 1892-1895. 228., Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1978. 201., Hévízi Sándor: Békés megye településneveinek rendszere. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 20. (1999) 285.

112 Anonymus, Gesta Hungarorum. Fordította és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette és a térképeket készítette Györfy György. Budapest, 1977 124.

113 Anonymus, Gesta Hungarorum. Fordította és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette és a térképeket készítette Györfy György. Budapest, 1977. 126. Anonymusnak a vidékre vonatkozó adatairól lásd: Maday Pál: Anonymus Körösköze vonatkozó adatai a Gesta Hungarorumban. Békéscsaba, 1957. 5-14.

114 Györfy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Budapest, 1948. 121. és 123., Kristó Gyula: Békés megye a honfoglalástól a török világ végéig. Békéscsaba, 1981. 17.

115 Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet. Budapest, é.n. 208-209. közötti térkép., Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblán. – Thent Century Cemetery int he Pálliget et Plot of Szabadkígyós. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1/1971. 81.

megye nyugati végében, a mai Gyula és Kunágota környéke zarándi várbirtok volt.¹¹⁶ Ezek a legyőzött nemzetiségűk kisajátított birtoktestei lehettek.¹¹⁷

Az biztos, hogy Elek területe később, az Árpád-korban Zaránd megyéhez tartozott.¹¹⁸ Az oklevelek szerint Zaránd megye az Árpád korban Bihari dukátus része volt.¹¹⁹

Végül had említsek meg egy szomorú dolgot ezzel a lelőhellyel kapcsolatban. Banner Bendek leírja, hogy amikor kiment a helyszínre, megtudta, hogy a munkások már jó ideje a gödrök szélére rakták a koponyákat, majd „mit vigyorogsz, az anyád Istenit” felkiáltással, lapáttal szétverték azokat. Megdöbbenő, hogy egyes emberekben egyáltalán semmilyen tisztelen nincs az elődök iránt. Lehet, hogy saját őseiknek a koponyáit verték széjjel – elképesztő barbárság.

De azért ne higgye a kedves olvasó, hogy csak ilyen élményeim voltak. Az 1980-as évek második felében Bélmegyeren folyó avar kori temetőásatás során, gépkocsi hiány miatt, ki kellett költözni a helyszínre, sátoztatót építve. Egész héten kint laktunk a táborban. Hét végén mindenki hazament, és őrt kellett fogadnom, hogy ne legyen üres a tábor. Az egyik bélmegyeri nyugdíjas munkás vállalta, hogy péntek estétől hétfő reggelig őrzi a tábor. Pénteken elbúcsúztunk, majd hétfőn reggel elsőként érkeztem meg a táborba. Jani bácsi ténfergett egy kicsit, láttam, akar valamit. Rá is kérdeztem: Van valami probléma Jani bácsi? Hát, az nincs – válaszolta, csak szeretnék mutatni magának valamit. De, ülünk le – mondta. Leültünk, egy kockás füzetlapot vett elő, és elmesélte, hogy hét végén verset írt az itt nyugvó halottak emlékére. Annyira megmozgatta a fantáziáját és az érzelmeit az, hogy itt emberek vannak eltemetve, hogy versírással ragadtatta magát. Leültünk, és én szótlanul hallgattam a 14 versszakos „költeményt”, miközben néztem ezt a munkában megfáradt, fiatalemberként a világháborút is megjárt, kérges kezű nyugdíjas embert, akinek a vers végére könny szökött a szemébe. Kissé zavarba jöttem, mert én is meghatódtam ennyi emberség láttán. Nem voltak rokonai neki ezek az avarok, nem is igen tudott róluk semmit, de az egykor élő, ma már halott emberek mélységes tisztelete áradt a vers soraiból.

Itt jegyzem meg, volt olyan őszi ásatásom, ahol halottak napja utáni munkanapon, munkakezddéskor, gyertyacsonkokat találtunk az ásatás helyszínén. A környék egyik lakója halottak napján gyertyákat gyújtott az ásatási terület szélén az ott nyugvók tiszteletére. Mint mondta, „ők egykor emberek voltak, érzelmekkel, tervekkel, célokkal, és meg kell adni nekik a tiszteletet”.

116 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. A-Cs. Budapest 1963. 575., Bakay Kornél: Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. 1967. 160., Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblán. – Thent Century Cemetery int he Pálliget et Plot of Szabadkígyós. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1. (1971) 81.

117 Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest. 1959. 16-36., Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblán. – Thent Century Cemetery int he Pálliget et Plot of Szabadkígyós. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1. (1971) 81.

118 Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. 736., Békés vármegye. Szerk.: Márkus György. Gyula, 1936. 303.

119 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1962. 574.

Endrőd Szujókereszt

Az öregszőlői lakott területtől délnyugatra van a lelőhely, ahol a Békés megyei topográfiai kutatás keretében 1975–1978 között összesen 180 sír tártak fel. Ezek közül 149 egy 10-11. századi köznépi temető sírja. Az 1., 13., 60., 123. és 128. sírban részleges lovastemetkezés volt. A 60. sírban kerek, ezüstmű készített kaftánvereteket is találtak, az 1. sírban pedig csontpálcás vaszabla és faragott csontlemezt került elő. A jellemzőbb darabok: sodrott nyakperek, kéttagú bronzcsüngők, bronz fülesgombok, bronzcsörgő, S-végű ezüst és bronz hajkarikák, különböző formájú gyöngyök voltak. A 11. századi pénzek I. András (1047–1060), Salamon (1063–1074) és I. László (1077–1095) király veretei.¹²⁰

A két faragott csontlemezt a kengyelek szíjainak beállításával hozták kapcsolatba, de nincs kizárva, hogy más funkciójuk volt.

A sírok anyagának vizsgálatakor mindig figyelembe kell venni, hogy a sírba tett mellékleteknek csak egy részét találjuk meg. A szőttek, a szépen hímzett ruhák, a szőnyegek, a nemeztakarók, a fából, tökből készült edények, a fa vagy szaru eszközök, a csont nélküli húsételek nyomtalanul elporladtak az évszázadok során. Pedig ezek a szegényebb társadalmi rétegeknél is előfordulhattak, hiszen például egy szépen hímzett inghez tű, cérna és némi kézügyesség kellett csak. És nyilván a fafaragást is évszázadokkal (évezredekkel) a honfoglalás előtt ismerték már, éppúgy, mint a szaru megmunkálását. Sajnos csak a gazdagabb társadalmi rétegek engedhették meg maguknak, hogy ruháikat, öveiket, a lószerszámokat fémveretekkel díszítsék. Ezek a maradandó anyagból készült tárgyak, díszek megmaradnak, és ezek alapján az egykori öltözetüket sokkal pontosabban tudjuk rekonstruálni.

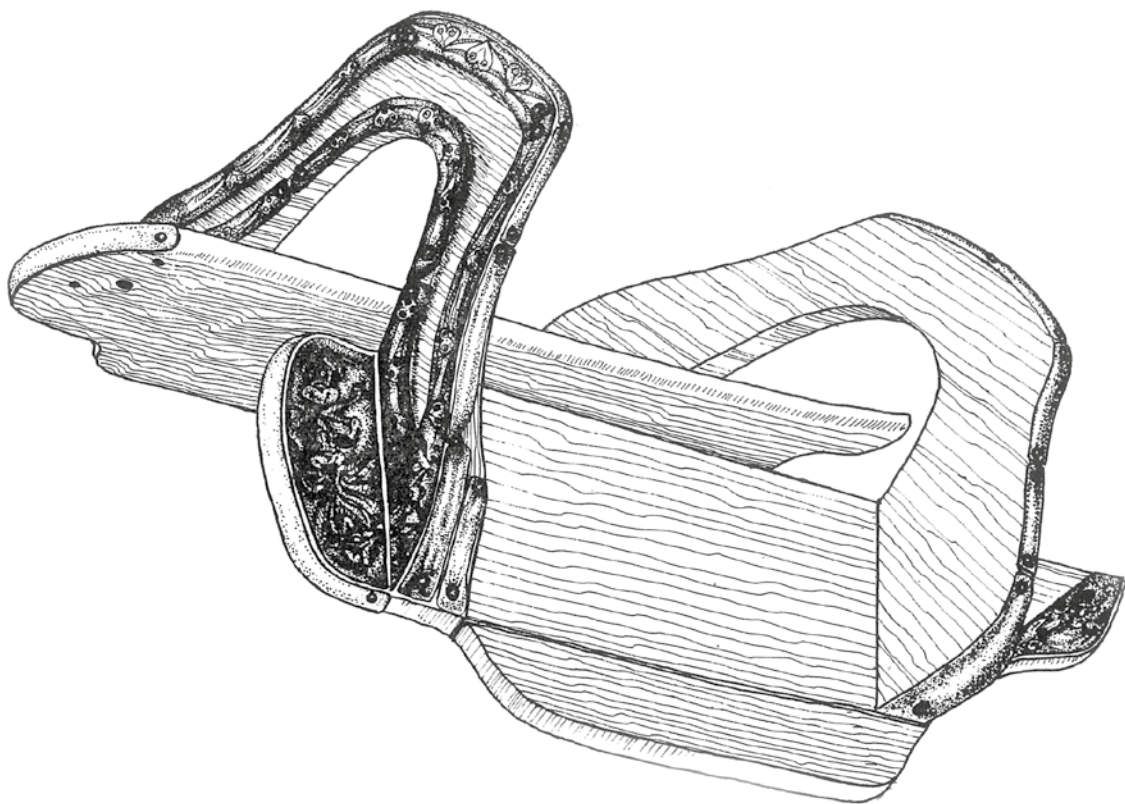
Gádoros Bocskai u. 44.

A Békés Megyei Közlöny 1933. nov. 22-én megjelent számában számolt be a Gádoroson előkerült honfoglalás kori leletekről: „Értékes leletekre bukkantak a gádorosi ásatásoknál. Egy gádorosi gazda (Rozsnyai György) kertjében, homokbányászás közben, óriási értékű honfoglalás kori leletek kerültek elő”. Csallány Gábor szentesi múzeumigazgató, aki a leletek korát megállapította, Kreznerich Ferenc orosházi tanárt bízta meg a munkával.

A feltárás során 4 honfoglalás kori sírt tártak fel. Valamennyi lovastemetkezés volt.

1. sír: Férfi részleges lovastemetkezése. A sírban lókoponya és lóláb csontok, palmettadíszes, aranyozott ezüstlemezes csat és szíjvég, 4 db aranyozott ezüst kisszíjvég, 11 és 13 db kétféle alakú, díszes, aranyozott ezüst

¹²⁰ Makkay János: Endrőd-Szujókereszt. Régészeti Füzetek. 29. (1976) 7., Makkay János-Jankovich Dénes-Szőke Béla: Endrőd-Szujókereszt. Régészeti Füzetek, 1978. 81., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 143-146., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 158., A leletek a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban vannak.

A Gádoros — Bocskai u. 44. szám alatt előkerült nyereg rekonstrukciós rajza (Bálint Csanád nyomán)

Arany hajkarika. Gádoros — Bocskai u. 44.

szíjveretek, ezüstlemezéből kivágott szalagok, nyitott, sima ezüstkarika, téglalap alakú aranylemez, két végén átlukasztva, összehajtott aranylemez, 2 db íjcsont, tegez vasalása, kés, vastárgy, bronz keresztvasú szablya került elő.

2. sír: Nő részleges lovastemetkezése. A sírban lókoponya és lóláb csontok; aranyfüggő, gömbcsüngők sorával, paszta gyöngyök, 2 db vékony ezüstlemezéből kivágott karperec, fejes gyűrű, kőbetéttel, 2 db kengyel, zabla, lószerszám díszek, ezüst lábbeli veretek, szív alakú díszítmények voltak.

3. sír: Fiú részleges lovastemetkezése. A sírban lókoponya és lóláb csontok, tegezvasalások, nyílcsúcsok, fokos, kerek vascsat, ezüst és arany lemezek, 2 db ezüstlemezéből kivágott karperec, bronzcsat, csiholó és kova, vasfogalat, vaslemezek alkották a leletanyagot.

4. sír: Leány részleges lovastemetkezése. A leletek között lókoponya és lóláb csontok, filigrándíszes arany fülbevaló, ezüst lemeztöredékek, 2 db ezüst lemezgyűrű, 3 db aranyozott ezüstrozetta, 2 db ezüstlemez lábperec, zabla, nagy, levél alakú, ezüst lemezcsüngő, domborított és mélyített, közepe aranyozott, felső részén kis öntött palmetta, lábbeli félgömbös ezüstveretei, vascsat található.

Az ásatás több sírt nem eredményezett, a leletek szentesi múzeumba illetve a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.¹²¹

1970-ben Bálint Csanád és Bakay Kornél újabb ásatást végez a lelőhelyen. Rögzítették a korábbi négy sír helyét, és a csontokat megmentették. Nem találnak újabb sírokat.

A 2. számú női sír másodszori feltárása során azonban újabb leletek kerültek elő. A sírnak Csallány Gábor által átkutatott részében sima arany hajkarika vagy fülbevaló volt, mely aranyhuzalból hajlított, kicsi, vékony, nyitott végű.¹²² Kiderült, hogy a sír K-i végét 1933-ban csak a lábfejig bontották ki. Valójában még 60 cm hosszúságban tartott a sír, s itt két lóláb, csontos nyereg csontlécei, teljes lószerszámzat (kengyelpár, csikózabla, hevedercsat, nyeregtakaró bronz és ezüstdíszei) került elő. A csontlemezek sokfélék.¹²³ A megfigyelések alapján ebbe a temetőbe több halottat nem temettek.

A csontdíszítések alapján Bálint Csanád rekonstruálta a nyeret, mely jellegzetes keleti típusú. A nyereg első és hátsó kápája valamint az oldalszárnyak végei csontlemezekkel vannak díszítve. A csontlemezekre a honfoglalás kor jellegzetes palmettás díszítését faragták. A sírban talált leletek és a lószerszámok alapján a sírban nő feküdt, és a nyereg is női nyereg volt.

A témával foglalkozó kutatók szerint a magyar vezető vagy középréteg nagycsaládi temetkezése lehetett a lelőhelyen. A gazdag női síroknak abba a csoportjába tartozik a sír, amelyre a rozettás veretek, levél alakú aranyozott ezüstlemez csüngők jellemzők.¹²⁴

121 Csallány Gábor: Avar kori és IX-XIII. századi leletek a szentesi múzeumban. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régisegtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943)., 1933-34., 236-238. és LXVI-LXIX. tábla., Fettich Nándor: A honfoglaló magyarság fémművészete. Archaeologica Hungaria 1937. 102-104., László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. 149-150., Szőke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I. Budapest, 1962. 12., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 36-37., Bálint Csanád: A gádorosi honfoglaláskori nyereg. – La selle de l'époque de la conquête hongroise trouvée à Gádoros. Archaeológiai Értesítő 101. (1974) 17-44., Az anyag 1944-ben elpusztult.

122 A leletek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

123 Bakay Kornél-Bálint Csanád: Gádoros-Bocskay utca 44. Régészeti Füzetek 24. (1971) 57., Bálint Csanád: A gádorosi honfoglaláskori nyereg. – La selle de l'époque de la conquête hongroise trouvée à Gádoros. Archaeológiai Értesítő 101. (1974) 17-44.

124 Szőke Béla: A bjelobrdói kultúráról. Archaeológiai értesítő 86. (1959) 36., Mesterházy Károly: Beitrag zur Familienstruktur des ungarischen gemeinen Volkes der Landnahmezeit. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. 22 (1970). 212.

Gerendás

Petőfi Tsz. homokbányája

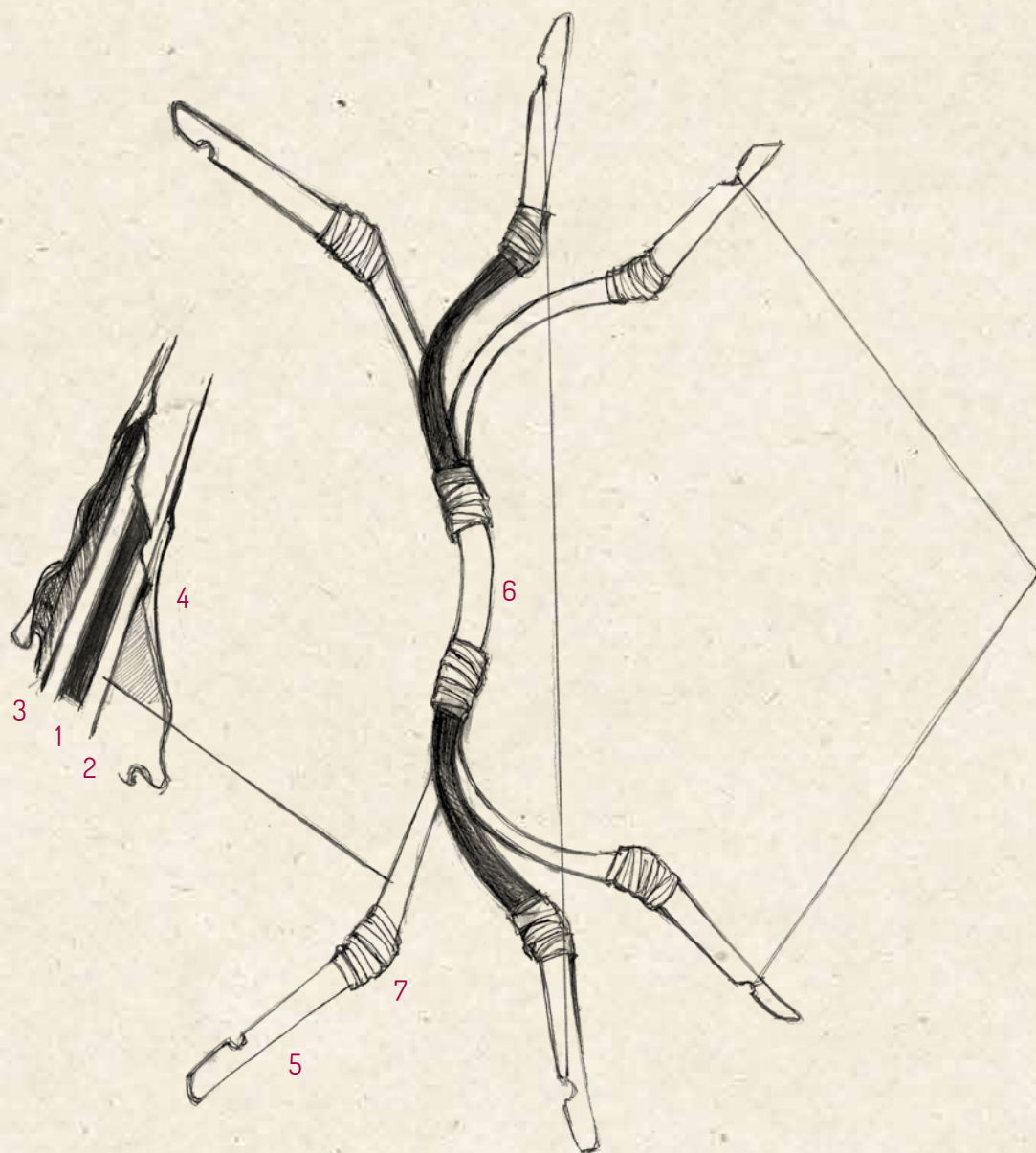
A Gerendás határában, a községtől D-re, mintegy 1 km-re, a Petőfi Tsz. homokbányájában, 1963-ban lovas férfisír került elő. A sírban íjcsontok, kengyelpár, zabla, juhcsontok voltak. A sírról csak az előkerülése után egy évvel kapott hírt Dienes István. Az ezt követő leletmentés során mindössze egy másik feldúlt lovassírt sikerült hitelesíteni a bányagödörben gyűjtött csontanyag alapján. A kulcscsonton talált zöld patinanyomok miatt Dienes István nőnek tartja a sírban fekvő halottat. Úgy tűnik, hogy a dombon több sír nemigen lehetett.¹²⁵

A honfoglalás kori íjak visszacsapó, vagy más néven reflex íjak voltak. A reflex íjak már a szkíta időkben megjelentek, és kisebb-nagyobb változtatásokkal egészen az újkorig használatban voltak. Ilyen íjakat használtak a hunok, az avarok és később a besenyők és a kunok, tatárok is, de a török időkben is ismertek voltak. Ezeknek az íjaknak a legfontosabb jellegzetessége, hogy a leengedett, nyugalmi állapotban levő íj karjait felajzaskor, vagyis a húr felrakásakor, az eredeti állásával ellentétes irányba kell áthúzni. Ezáltal óriási energia tárolódik az íjban. A húr megfeszítésekor ehhez jön hozzá még egy hatalmas energia, ami akár több száz méterre is elrepítette a nyílat.

Az íjak aránylag rövidek voltak. Az általam feltárt honfoglalás kori íjak kb. 120-30 cm hosszúak lehettek felajzva, de találtunk már ennél rövidebb, 108 cm-es íjat is. A lovas harcmódor nem tette lehetővé hosszú íjak használatát.

Ezek az íjak aszimmetrikusak voltak, ami azt jelenti, hogy a markolat közepétől mérve az íj felső része pár centivel hosszabb volt, mint az alsó. Ennek az volt az oka, hogy az íj legnagyobb erőt akkor tud leadni, ha a nyílvevő pontosan a húr közepéről indul. Az íjmarkolat megfogásakor azonban a bal kéz a markolat alsó harmadát elfoglalja. Így a bal kéz fölött kifutó vessző nem a markolat közepére kerül, hanem kissé feljebb, ezáltal pedig szimmetrikus íj esetében, nem kerül a vessző a húr közepére. Ezt kellett kiegyenlíteni a felső kar meghosszabbításával.

A honfoglalás kori íjak szerkezete bonyolult volt. Az alapot egy puhafa váz alkotta, pl. nyírfa, juharfa. Az erőt azonban nem ez adta, hanem a ráerősített anyagok. Ehhez a vázhoz a két végén, és néha a markolatnál is, keményfa, nem hajló „szarvakat” (a markolatnál markolatot) erősítettek csapolással, ragasztással és bandácsolással. A ragasztáshoz enyvvet használtak. A „szarvak” erőként működtek a hajló karok meghajlításához. A hajló kar belső oldalára rostjaira szedett, enyvbe ágyazott állati inakat ragasztottak enyvvel. A másik oldalára pedig szarulemezeket ragasztottak, szintén enyvvel. Felajzaskor a „C” alakú íjat ellentétes irányba áthúzták. Az íj külső oldalára került állati inak összefelé húzták a kart, a belső oldalra került szarulemezek pedig kifelé feszítették. Az íj merev szarvait és a markolatot sokszor agancsból készült csontlemezekkel díszítették, erősítették. Az illesztéseknél bandácsolást alkalmaztak. A elkészült íj hajló karjait bőrrel, esetleg nyírkéreggel vonták be, hiszen védeni kellett a nedvességtől. A rendkívül erős, több száz méterre is ellövő íjak óriási katonai fölényt jelentettek az ezeket használó népek harcosainak.

1. Az íj fa magja
2. Szarulemezek, ennyvel felragasztva
3. Ennybe ágyazott, szálakra szedett állati inak, ennyvek felragasztva
4. Az íj bőrből készült borítása
- 5-6. Csontlécek az íj markolatán és a szarvain
7. Bandázsolás

Gerendás

Vízvári-tanya

1 969-ben a községtől DNy-ra levő Vízvári-tanyánál levő homokbányából egy trepanált (lékelt) koponyát találtak. A lelet a békéscsabai múzeumba kerül, és ennek nyomán 1970-ben ásatást végeznek a területen. A trepanált koponyát tartalmazó sírban nem volt lelet. Néhány szórvány leletet sikerült összeszedni a környéken. Ezek között lócsontok, emberi vázmaradványok, vaskengyel töredéke, tegezvasalás maradványai és más vastöredékek voltak.

Az ezt követő leletmentés öt sírt eredményezett. Az első sír részleges lovastemetkezés volt. A sírban egy férfi feküdt, a lócsontok a lábszárcsontok felett kerültek elő. A leletek között egy zabla és két kengyel, három vas nyílhegy és egy nyitott, bronz hajkarika található. A zabla nem a ló szájában volt, valószínűleg a lószerszám nem volt a lóra felszerelve. A ló koponyáján, a homlokon egy ovális lyuk volt látható – itt érte a lovat a halálos ütés.

A második sírban is férfi feküdt. Ez a sír lószerszamos temetkezés volt, ahonnan vas csikózabla és hevedercsat került elő. A sírban tegez vasalásai és egy vas nyílhegy került elő. A harmadik sírban fekvő 8-10 éves fiú mellett nem voltak leletek. A negyedik sírban fekvő nő mellett nem volt melléklet. Az ötödik sírban a gyermek mellett gyöngyök és kauri csigák kerültek elő.

A leletanyag egy 10. századi köznépi temetőre utal, de meg kell jegyezni, hogy a kevés sír alapján nehéz a temető korát megállapítani.¹²⁶

A trepanált koponya kapcsán szóljunk néhány szót a honfoglaló magyarság lélekhiédelméről. A témával Dienes István régész foglalkozott részletesebben. Véleménye szerint a magyarság a kettős lélekben hitt. Az egyik lelkünk állandóan a testünkben van, amíg csak „léleg”-zünk. Ez a „testlélek”. Az ember másik lelke álom alatt, révületben, esetleg betegség esetén elszáll, messzi tájakon jár. Ezt nevezzük „szabadléleknek”. Ez pillanatok alatt soha nem látott messzi tájakra tudott eljutni. Ébredéskor a szabadlélek ugyanolyan gyorsan visszatér a testbe, mint ahogy elhagyta azt. Ez a szabadlélek képes kifejezni tulajdonosa teljes személyiségét, ráadásul nem csak életében, hanem a halála után is. Ez a hit mind az finnugor, mind a türk népeknél megvolt egykor. Ennek a léleknek a fejben volt a lakhelye.

Amennyiben valakinek folyamatos fejfájása, agydaganat okozta folyamatos nyomás érzése, szédüléssel járó betegsége, vagy pszihés, esetleg értelmi problémái, vagy más bajai voltak, hitük szerint az álomban eltávozó szabadlélek nem tudott visszatérni a testbe. Ezzel lehet összefüggésben a trepanáció, vagyis a koponyalékelés szokása is. Ez az „*orvos*” beavatkozás már az avar korban megvan, de ismerik a honfoglaló magyarok is. A koponya bőrét felvágták, és így végezték el a műtétet. Kisebb bajoknál nem törték át a koponyacsontot, hanem csak egy kör vagy ovális alakú terület körvonalán bevésték a koponyába. Ezt nevezzük jelképes trepanációnak. Mintegy megmutatták az irányt a visszautat nem találó léleknek. Néha egy koponyán több ilyen is találni, vagyis többször is megismételték a műtétet.

Ha nagy volt a baj, vagy a jelképes trepanációk nem segítettek, akkor teljesen áttörték a koponya csontját. Az agyhoz természetesen nem nyúltak. A nyílást sokszor ezüstlemezzel takarták el, amit esetleg a hajba varrtak, vagy szorosan felvett sapkába varrták, ami a seb felett tartotta a lemezt. Számos esetben megállapítható, hogy először a jelképes trepanációt alkalmazták, majd, miután ez nem segített, a koponya másik részén tényleges trepanációt végeztek. Azt is több esetben kimutatták, hogy a betegnek homloküreg gyulladás volt. Ugyanakkor más esetekben nem lehetett betegség nyomát megállapítani.

A koponyalékelésnek néha lehetett más oka is. Ha valamilyen baleset esetleg csatában szerzett sérülés

¹²⁶ Bakay Kornél-Kiszely István: Újabb adatok Békés megye honfoglaláskori történetéhez. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 2. (1973) 63-97.

miatt a koponyacsont megsérült, a szilánkokat, esetleg a befűrödött nyílhegyet jobb volt eltávolítani, mert bajt okozhatott. Ilyenkor szintén trepanációra került sor, de ez lehetett a ritkább eset.

A „műtétek” sikerességét bizonyítja, hogy számos esetben megfigyelhető a nyílás szélén, hogy a csont gyógyulásnak indult, vagyis a beteg túlélte a beavatkozást. A sikertelennek tűnő esetekben sem biztos, hogy a műtét okozta a bajt, hiszen a betegségbe is belehalhatott a beteg.¹²⁷

Gyoma Kádár-tanya

1 972-ben a határ délkeleti részén, az egykori Szepes-ér északi partján, vízvezeték fektetésekor sírokat találtak. Maráz Borbála régész ment ki a helyszínre, és összeszedte a leleteket, melyeket a Munkácsy Mihály Múzeumba szállított. Megállapítása szerint a sírban egy gazdag nő feküdt, 90-95 cm mélyen.

A sírban volt egy pödrött végű, díszítetlen ezüstlemezből készült karperec valamint 4 ép és 5 töredékes aranyozott ezüst kaftándisz. A kaftándiszek kör alakúak, szegélyük gyöngyözött, lapos közepük aranyozott, bordával körbevett. Ezen kívül előkerült egy ezüsből préselt, virág alakú nagyobb veret töredéke is.¹²⁸

A lelőhelyen 1973-ban ásatást végzett Kovács László, és sírokat tárt fel. A sírok közül hét a kora Árpád-korra tehető, de melléklet nélküliek voltak.¹²⁹

A leletek alapján egy gazdag honfoglalás kori nőt temettek el a későbbi Kádár-tanya területén. A melléklet nélküli kora Árpád-kori sírokban fekvők és a nő kapcsolatát nem ismerjük. A nő ruhájának az anyaga is szép lehetett, de sajnos a mi talajviszonyaink között csak ritkán maradnak meg ruhafoszlányok.

Érdekes adatunk maradt a honfoglaló magyarok házassági szokásairól. A már említett Dzsahani, bokharai földrajzíró, ezen adatai is Ibn Ruszta és Gardizi munkáiban maradtak fenn. A leírás szerint „*Leánykérés alkalmával náluk az a szokás, hogy amikor a leányt megkéri, vételárát visznek a leány gazdagságával arányban, több vagy kevesebb jószágot. Amikor a vételár meghatározására összeülnek, a leány atyja a vőlegény atyját házába viszi, és mindent összegyűjt, amije csak van, coboly-, hermelin-, mókus-, nyestprémből és rókamálból, a brokát ruhahuzatokkal és mindenféle bőrrel egyetemben tíz bőrruhára valót. (Mindezt) egy szőnyegbe göngyölíti és a vőlegény atyjának lovára kötözi, majd hazaküldi őt. Akkor az mindent elküld neki (a leány atyjának), amire csak szükség van az előre megállapított vételárhoz: állatot, pénzt, ingóságot – és akkor hazaviszik a leányt.*”

Nem véletlen, hogy a nyelvészek megállapítása szerint a „vőlegény” szavunk eredetileg „vevő legény” volt. A „vőfély” szavunk is ezzel van összefüggésben, eredetileg „vevő fél” volt, és ide vehetjük a „vő” azaz „vevő” szavunkat is. Beszédes az „eladó lány” kifejezésünk is. A „menyasszony” szavunk pedig talán a hozomány részét képező menyétprémek alapján alakult ki. Így őrzik szavaink 1100 év után is az ősi hagyományokat.

127 Dienes István: A honfoglaló magyarok lélekhiedelmei. In.: Régészeti barangolások Magyarországon. Budapest, 1978., (2. kiadás 1983.) 170–233.

128 Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 222.,

129 Uo. 222., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 158.

Gyula

Szövetkezeti Téglagyár

1 941-ben, miközben már tombolt a második világháború örülete, Implom József ásatást végzett Gyulán, a Szövetkezeti téglagyár területén.¹³⁰ Az adataink szerint összesen 94 sírt tárt fel.

Az ásatás részleteiről nagyon keveset tudunk, ásatási napló nem készült. Néhány egyszerű rajzon kívül nincs adatunk a sírokról. Szerencsére a leletek jelentős része megvan, bár egy az 1950-es években történt békéscsabai kiállítás után történt némi keveredés is.

Szerencsére a leleteket beletárolták a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban.¹³¹

A leletanyagban honfoglalás kori övveretek, szíjvég, vas nyílhegyek, ezürtlánc, gyöngyök, karperecek, gyűrűk, gombok, aranyozott ezüstkörongok, aranyozott ezüst ruhadíszek, fülbevalók, karperecek, hajkarika, fülesgomb, zöldköves ezüstgyűrű, pitykék, hal alakú bronzfibula, római kori ezüstpénz, karikák, edények vannak.

A teljes leletanyagot természetesen nem tudom itt ismertetni, de a fontosabb sírokat megismerhetjük.

A közösség egyik rangos férfinak feküdt a 34. sírban. A karján ezüsből készült, két darabra tört karperecet viselt. Egyik végén fekvő V alakú minta díszíti. Két hajfonatkörong is volt a sírban. Vékony bronzlemezből készültek, díszítésük eltérő. Az egyikben többszörös S vonalak vannak, palmettában végződve. A másik közepén koncentrikus körök, a legbelsőn kívül és a szélen poncolás van. A körong többi részén a középpont felé domborodó félkörívek, végeik egymásba érnek. Kiegészítettek. Fegyverővének végén öntött bronz szíjvég volt, külső felén aranyozás nyomaival. Alsó vége csúcsos. Kör közepű, 4 szirmú virágmotívum díszíti. 5 szegeccsel volt felerősítve. A 14 db övveret bronzból öntött, szív alakú, nem teljesen azonos méretű. Középen koncentrikus kör. 3 szegecs szolgált a felerősítésre. A sírban talált nyílhegy vasból készült, rombusz alakú, tuskéje letörött.

Rangos, a közösségben előkelő helyet elfoglaló férfi feküdt a 47. számú sírban is. Hajában hajkarikát hordott, mely vékony ezüsthuzalból készült, 3 darabra tört. Az övét 17 db aranyozott ezüsből készült veret díszítette. Egy levél alakú, vashegyű nyilat tettek a halott mellé. A sírban talált 10 db csüngős veretet ezüsből öntötték. Ezek szív alakúak, aranyozás nyoma látszik rajtuk. A felsőtag közepe lyukas, a szélek kidomborodnak és bevagdossággal díszítettek. A hátlapján két fül van. Az alsó tag is szív alakú, kis füllel csatlakozik a felsőhöz. Középen kidomborodó szívidom két cseppalakúval.

Szintén rangos férfi feküdt a 73. számú sírban. Derekán ő is veretes övet viselt. Az övön 8 db bronzból készült, hosszúkas csepp alakú veret volt illetve ennyi maradt meg. A veretek szélükön ívekkel tagoltak. Középen hármas levélformájú minta van. Két szegeccsel volt mindegyik felerősítve. A hajában hajkarika volt, mely vékony bronzhuzalból készült, törött, csak a fele van meg. A bronz fülbevalójának csak a töredéke maradt meg. Kilapított fél karika, melyhez kívülről háromszög alakban gömböcskék kapcsolódnak. 3 ilyen kis piramis alakzat van rajta.

Néhány férfinak egyszerűbb öve volt. Erre utal az 1. sírban talált bronz szíjvég, vagy a 62. és 67. sír bronzcsatja.

9 férfi sírjában volt vas nyílhegy, ami arra utal, hogy harcos közösségről van szó (1., 12., 15., 19., 26., 32., 36., 44., 52. sír.)

A közösség gazdag női tagja lehetett a 45. sírban fekvő. Karjain két karperec volt. Az egyik vékony

¹³⁰ Kovalovszki Júlia: A szarvasi honfoglaláskori ezüst karperec. Folia Archaeologica XII. (1960) 179., Lükő Gábor: Gyula /és környéke/ és a Körösköz története. Gyula, 1957. 3-4. és 2. kép., Bakay Kornél: Honfoglalás- és államalapítási temetők az Ipoly mentén. Studia Comitatus 6. (Szentendre, 1978) 175.

¹³¹ A leletek a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban vannak.

Aranyozott bronz ruhadísz. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Római ezüstpénz két oldala. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz félgombok. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz szíjelszto. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

bronzpántból készült, töredékes darab, a másik bronzból készült, kissé lapított végei elhegyesednek. Fülbevalója ezüsthuzalból készült, ovális alakú, csüngős. A csüngőhöz kapcsolódó rész szögletes. Vékony ezüstitlanc szemek tartoznak hozzá. Ruháját két vékony aranyozott ezüstlemezből készült ruhaveret díszítette. Közepük domborított, ezt domborított pontsor veszi körbe. A 3 db aranyozott ezüstitből készült, szív alakú, préselt veret szintén a ruha díszé lehetett. A nő pecsétgyűrűje bronzpántból készült, mely a pecsét felé fokozatosan kiszélesedik. A pecséthez kapcsolódó száron, közvetlenül alatta, ovális árkolt keretben egy-egy csillag van. A pecsétlő rész ovális szélén egy bevéssett kör látható, ezen belül egy felhúzott szárnyú madár, a csőrében valamivel. A madár teste poncokkal beütögetett, a szárnyon egy függőleges pánt látható. A nő csatja bronzból készült. Előlapja poncolással díszített az áttört minta szélén. Az egész csattest szélén X minta közte beütött pontdíszítéssel. A ruha veretei között van 4 db bronzból öntött, csepp alakú. Felső szélükön 3 kidomborodó levélminta. Aljuk kis gömbben végződik. Közepük kidomborodik, a rajtuk levő minta felismerhetetlen. A hátlapján három szegecs a felerősítésre. Van 3 db bronzból készült, hasonló az előzőekhez, csak más méretűek. Egy másik veret ezüstitből készült, aranyozott csüngős veret alsó része. Csepp alakú, felül kis füle van. Közepe kidomborított, oldalt két csepp alakú kidomborítás, szélén hold alakú díszek. A kauricsigát a nyakában viselhette. A sírban talált két hegyes csonteszköz valószínűleg bogozó volt.

A 2. számú előkelő női sírban a ruhát félgömb alakú ezüstitgomb fogta össze. Nyakában 289 db gyöngyből és kagylóból álló gyöngysor volt. Karjain két karperecet viselt. Az egyik ezüstitlemezből készült, nyitott. Két vége lekerekített, és mindkettőn egy-egy kis lyuk van. A másik karperec vastagabb bronzhuzalból készült, két vége elvékonyodik, és hegyesre van kiképezve. A hajában nyitott, vékony, ezüsthuzalból készült hajkarikát viselt. Emellett két vascsat, két bronzkarika is volt a sírban. Egy halformájú, szarmata kori bronzfibula előlapján jól látszanak a tűt és a tűtartót felerősítő szegecsek. Tűje rugós szerkezetű, a tűje hiányzik. A nő két hajfonakorongja vékony bronzlemezből készült, néhol aranyozás nyomaival. Enyhén ovális alakúak. Közepükön három koncentrikus kör van.

A 13. sírban is egy előkelő nő nyugodott. Két hajfonatkorongja aranyozott ezüstitből készült, koncentrikus, bemélyített körökkel díszített. Egy hajkarikája bronzból van, nyitott végei elkeskenyednek és összeérnek. A másik két hajkarika ezüstitből készült, végeik összeérnek. Ruhadíszei között 6 db ép és több apró töredékes. Ezüstitből készültek, ötszirmú virágot mintáznak. Közepén kis dudor, e körül poncolt kör, és még egy kör. Ezen kívül négy darab hengeres, középen lyukas vas és egy karika volt a sírban. Egyik szélén kis vasszeg található, hátlapján textilmaradvány.

Szép ruhája lehetett a 16. számú sírban talált nőnek is. 4 db vékony ezüstitlemezből készült, rombusz alakú veretet viselt a ruháján. Szélükön körben gyöngysordíszítés van.

Említést érdemel még a 10. sír bronz pecsétgyűrű töredéke. A fejének a szélén két sor pont, közepén körben kereszt. Az ebben a sírban talált bizánci fülbevaló töredéke bronzból készült. Félhold alakú részén granulációs (ötvöstárgyak felületének díszítése, apró fémgömbök ráforrasztásával) díszítés van.

A 12. sírban talált tojáshej arra utal, hogy a sírba termékenységi szimbólumként tojást helyeztek el.

A szórvány leletek közül említést érdemel 12 db kéttagú csüngős veret. Aranyozott ezüstitből készültek, szív alakúak. Felső tagjuk előlapja aranyozott ezüst, szív alakú, középen ovális lyukkal. Szélük kidomborodik, bevagdosással díszített. Hátlapjukon 2 kis hurok a felfüggesztéshez. Az alsó tag is szív alakú, csúcsos végével lefelé áll. Kis füllel kapcsolódik a felső taghoz. Közepe kidomborodik, ezt egy kidomborodó keret veszi körbe. Ezek ingnyakra esetleg pártára lehettek felvarrva.

Képzeliük el az itt nyugvó nőket aranyozott ezüstveretekkel díszített pártával vagy fejfedővel, aranyozott ezüst ruhadíszekkel, karperecekkel, fülbevalókkal! Képzeliük hozzá a színes selyem- vagy brokátruhat, a közepén vagy oldalt nyíló kaftánokat, a finom bőrből készült, fémveretekkel díszített csizmákat! Gyönyörű látvány lehetett, éppúgy, mint a díszesen felöltözött, veretes övön szablyát, íjteget és íjat, nyílteget, esetleg tarsolyt viselő, veretes lószerszámmal felszerelt lovon ülő ősapáink is.

A leletek alapján a Gyula-Téglagyárban feltárt temetőbe egy előkelő magyar nemzetség temetkezett a 10. század folyamán.

Gyöngyök. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Gyöngysor. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst kéttagú csüngős veretek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Gyöngysor. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronzgyűrű. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Bronz fejesgyűrű. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Borostyángyöngyök. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Gyöngysor. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Gyöngysor. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Ezüst fülbevaló és ezüstlánc töredékei. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst ruhadíszek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst ruhadíszek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Hal alakú bronzfibula. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Ezüst női ruhadíszek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz hajfonatkorong. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst hajfonatkorongok. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Gyöngyök. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Gyöngyök. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst hajfonatkorongok. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronzgyűrű. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst kéttagú csüngős veretek. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Ólom félgombok. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott ezüst kéttágú csüngős veretek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Ezüst fülbevaló töredék. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Ezüst fülbevaló. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz övveretek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz övveretek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz övveretek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Ezüstpánt. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Ezüst fülbevaló töredékei. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz szíjvég töredékei. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Ezüst fülbevaló töredékei. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott bronz övgarnitúra. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronzcsengő. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Vaskengyel. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Vaskengyel. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Vaszabla. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Brozcsat. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Vas nyílhegy. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Vasfokos. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Állatfejes bronz karperec. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz karperec. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Bronz karperec. Gyula – Szövetkezeti Téglagyár

Bronzgyűrű. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronzgyűrű. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronzcsat. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz övveretek. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Brozcsat. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Nagyszíjvég. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott bronz szíjvég. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott bronz övgarnitúra. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Aranyozott bronz hajfonatkorongok. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz nyakperec. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronzkarika. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Bronz karperec. Gyula — Szövetkezeti Téglagyár

Állatfejes bronz karperec töredékei. Gyula — Szövetkezeti Téglagár

Ezüst fülbealó töredéke. Gyula — Szövetkezeti Téglagár

Gyula Szeregyháza

1 933-ban Implom József végzett itt ásatásokat, melyek eredményeként többek között előkerült egy egyenes szentélyzáródású, egyhajós templom, a templom körüli temetőből pedig legkevesebb 251 sír. Az Árpád-kori temetőben talált pénzek I. László király (1077–1095) – IV. Béla király (1235–1270) uralkodása közötti időszakból származnak.¹³² Az 1934-ben feltárt sírok között 14 sír sorolható a 11. századba. Ezekben a sírokban egyszerű bronz és ezüst hajkarikák, bronz S-végű hajkarika, bronzcsat, csonttárgy volt.¹³³

1985-ben sikerült újra azonosítani a lelőhelyet, 1986-ban pedig hitelesítő ásatást is végeztek. Nagyrészt ismét feltárták a 13,9 m hosszú és 6,3 m széles templomot, mellette pedig 26 sírt. Az 1938-ban közölt alaprajz kérdéses helyeit tisztázták, ill. pontosították. A templom építéstörténetével kapcsolatban még számos kérdés tisztázatlan. Az egyik sírban 12. századi obulus, egy rovátkolt és egy fonott gyűrű került elő. A templom valószínűleg Szanna (esetleg Szerhet) falu helyéhez köthető.¹³⁴

A leletek alapján egy köznépi temetőről van szó, mely a 11-12. század fordulóján indult, és a 13. század közepéig volt használatban. Csak a legkorábbi sírok tartoznak az általunk vizsgált korszakba.

Kötetünkben a temetők anyagával foglalkozom, de egyértelmű, hogy a temetők közelében voltak a falvak is. Az elpusztult falvak helyén ma sokszor erdők, szántóföldek vannak. Nehéz az embernek elképzelni, hogy itt valamikor házak álltak, a házak udvarán kakas kukorékolt, és a szobából gyermeksírás hallatszott. A konyhában lepényt sütöttek, s télen jó volt bebújni a kemence mellé. Szerelmek szövődtek, és a „gazdag” itt sem adta a lányát a „szegényhez”. A kereszténység felvétele után pedig vasárnap szépen felöltözve elmentek az emberek a templomba. Voltak ünnepek, lakodalmak és voltak temetések is, ahogy a sírok mutatják. Nemzedékek nőttek fel, a faluban volt minden vagyonuk, az életük. Majd a falu elpusztult, nyomtalanul eltűnt, ma pedig csak a nyulak futkároznak a helyén, a szántásban.

Gyula Vármegyeháza udvara

A gyulai Erkel Ferenc Múzeumban van egy leletegyüttes, mely az egykori vármegyeháza udvarán került elő. A sírok számát nem ismerjük.¹³⁵

A tárgyak között van egy kengyelpár. Vasból készültek, kerek fülűek, a száraik lapos téglalap átmetsetűek. A szár és a talpaló találkozásánál a külső oldalon kis dudor van. Mindkét kengyel ezüst tausírozással

¹³² Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei.

Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 38., Bálint Alajos: A mezőkovácsházi középkori település és emlékei. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943). 1939. 156.

¹³³ A leletek a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban vannak.

¹³⁴ Szatmári Imre: Gyula-Szeregyháza. Régészeti kutatások az 1986. évben. Régészeti Füzetek 40. (1987) 100.

¹³⁵ Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 38-39..

(féمبراكással) díszített. A talpalókon alul egy gerinccel vannak megerősítve.¹³⁶ Van két hurkos fülű, körte alakú kengyel is, valamint ide tartozik talán még további 4 kengyel és 2 vagy 3 csikózabla töredéke, továbbá egy kétélű kard rövid keresztvassal.

A kengyelek a kora avarokkal jelennek meg Európában. Valószínűleg már a szkíták is használtak kezdetleges, szíjból készült „kengyelt”, a keleti hunok pedig fából készítették azokat. A fémkengyel az isz. 3-4. században jelenik meg Közép-Ázsia szívében, és innen terjed el. Sokan azt hiszik, hogy a kengyelnek csak a lóra való felszállásban van szerepe. Valójában sokkal összetettebb a funkciója. A kengyelben a lovas fel tud állni, és így ugratás közben szabadabban tud mozogni a ló. Ugyanakkor felállva a kengyelben sokkal nagyobb ütest lehet mérni az ellenségre, jobban el lehet mozdulni egy ütés vagy egy szúrás elől. A lándzsa használatakor pedig sokkal biztosabban ül a lovas a nyeregben, ha megvetheti lábát a kengyelben. Mindez különösen később, a lovagkorban lesz fontos, amikor a lándzsa a lovag fő támadófegyvere, illetve lovagi tornákon a lándzsatörés az egyik fő küzdőforma. Honfoglaló magyarjainknál az egyik legfontosabb szerepe mégis az íjászatban lehetett a kengyelnek. A lábát a kengyelben megvető harcos sokkal biztosabban tudott minden irányban, így hátrafelé is, löni az íjával.

A honfoglaló magyarság ismerte a fakengyeleket is, ez a leletek alapján egyértelműen megállapítható. Ez magyarázatot ad arra is, hogy miért nem találunk mindig kengyelt azokban a lovassírokban, amelyekbe belehelyezték a teljes lószerszámot. A fakengyel a magyar néprajzi anyagban éppúgy előfordul, mint a keleti rokon népeknél. A baskíroknál tudunk szaruból készült kengyelekről is. Ha fából készültek, akkor keményfából hajlították őket, a füleket fémmel erősítették meg, ahogy azt a honfoglalás kori leletek is igazolják. A fakengyelek használatának több oka is volt. A fő ok az lehetett, hogy a vas drága volt ebben az időszakban, nem mindenki tudott drága vaskengyelt beszerezni. Ugyanakkor szerepe lehetett annak is, hogy a vaskengyelek télen nagyon lehűlnek. A honfoglalás kori kengyelek ívelt talpalói alapján tudjuk, hogy a honfoglalás kori csizmák puha talpúak lehettek, vagyis vékony volt a talpuk. El lehet képzelni, mennyire áthatolt a kengyelvas hidege a csizma talpán, akármennyire is kibélelték a csizmát. A fakengyelek azonban közel sem hűltek le annyira, mint a vaskengyelek.¹³⁷

A tausírozás elterjedt díszítési forma volt, melyet a honfoglaló magyarság is ismert. Esetünkben a kengyelek vas szárába bevésték a mintázatot, majd ebbe ezüstszalakat kalapáltak. A végén lecsiszolták a felületet, és a minta láthatóvá vált.

Gyula Fövenyes

A Gyula-Fövenyesen végzett ásatás eredményeként 11. századi sírok is feltárássra kerültek. A leletanyagban bronz karperec, három szál bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós záródású bronz nyakperec, sima bronz hajkarikák, három ezüst érme található.¹³⁸

A 22. sírból I. István király (1000–1038) ezüstpénze, és II. Géza király (1141–1161) ezüstpénzének töredéke került elő. Igen vékonyak. A 24. sírban I. István király töredékes ezüstpénze volt. Az 50. sírban a mellékletek között volt egy bronzkarperec darabja és egy bronzhuzalból készült, nyitott hajkarika.¹³⁹

¹³⁶ A leletek a Erkel Ferenc Múzeumban vannak.

¹³⁷ Dienes István: A honfoglaló magyarok fakengyele. *Folia Archaeologica* X. (1958) 125-142.

¹³⁸ Bálint Alajos: A kaszaperi középkori templom és temető. – *Das Gräberfeld und die Kirche von Kaszaper aus dem Mittelalter*. *Dolg* 14. (1938) 153-156., A leletek a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban vannak.

¹³⁹ A leletek a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban vannak.

A 10-11. századi nők, mint a világtörténelem minden időszakában, szerették az ékszereket. A hajukba hajkarikákat fűztek, fülükbe fülbevalók, nyakukban gyöngysorok voltak. A karperecek és a gyűrűk is gyakran előfordulnak a sírokból. Természetesen az ékszerek anyaga és kidolgozottsága is függött a viselőjének társadalmi rangjától, gazdagságától. Az arany hajkarikák, aranyozott ezüst ruhadíszek csak az előkelőbbek ékszerei voltak. A köznép ezüst-, de méginkább bronzékszereket viselt.

Egyik jellegzetes ékszere a kornak az úgynevezett „S”-végű hajkarika. A 10. század második felében tűnik fel. Az „S”-vég valószínűleg a karikába fűzött szalag kicsúszását akadályozta meg. Viselésének többféle módja volt. Hajfonatba, kendőre vagy szíjra fűzve is hordták ezeket, de néha akár fülbevalók is lehettek. Valójában viselésük nem köthető egy néphez, hanem a kor Közép-Európájának szegényebb rétegei viselték. Persze a divat az divat: voltak aranyból készült példányok is, vagyis néha az előkelőbb körökben is előfordult a viselete. A Sarkadkeresztúr-Csapháti legelő, Barna-tanya lelőhelyen feltártam olyan sírokat, melyekben a nők két oldalt 4-4 „S” végű hajkarikát viseltek. Itt kell megjegyezni, hogy mi csak a fém, kő, üveg, kagyló és csiga, esetleg csont ékszereket találjuk meg, pedig fából, szaruból, növényi termésekből is készülhettek ékszerek, melyek nyomtalanul elenyésztek.

Gyula

Nagy Szabados-tanya

Sajnos a következő leletről csak annyit tudunk, hogy Gyulán, Nagy Szabados J. tanyáján került elő. Az itt talált lovassírból származó nyílhegyeket a gyulai Erkel Ferenc Múzeum őrzi.¹⁴⁰

A sírokból talált nyilak a túlvilági útra keltek az elhunytaknak. Nem tudni, hogy amikor csak a nyílhegyek kerülnek elő a sírokból, vajon csak a nyilakat tették a halott mellé, vagy a nyíltegez is odakerült, és abban voltak a nyilak. Ezzel kapcsolatban merül fel annak a kérdése is, hogy vajon nem rakták-e be az ilyen sírokba az íjat is. Mert mit ér a nyíl, ha nincs mivel kilőni? Ha egy íjnak nincsenek csontlemezei, akkor az nyomtalanul elpusztul a sírban, tehát az, hogy nincs nyoma az íjnak, nem jelenti azt, hogy nem is volt elhelyezve a sírban.

A nyilakkal kapcsolatban elmondható, hogy óriási mennyiségben kellett előállítani őket. Ne felejtjük el, hogy a honfoglaló magyarság legfélelmetesebb fegyvere az íj volt. Egy-egy csatában ezer számra lőtték ki a nyilakat, és ezeknek egy része nem csak tönkrement, hanem végleg el is vészett. Egy mai közepes gyorsaságú íjász 12-15 lövést tud leadni egy perc alatt. Ez alapján egy 1000 fős magyar lovascsapat egy perc alatt 12 000-15 000 nyilat lőhetett az ellenség felé. El lehet képzelni milyen lehetett, ha 10 000 íjász kezdett el lőni! Nem véletlen, hogy úgy imádkoztak a nyugati templomokban *„De sagittis Hungarorum libero nos, Domine!”*, vagyis *„A magyarok nyilaitól ments meg Uram minket!”*

¹⁴⁰ Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 38.

Kamut Kósa-tanyák

Az eddig megjelent szakirodalom szerint 1935-ben egy honfoglalás kori sír került elő a lelőhelyen, melyet a szakirodalom, mint Békés-Földvári dülői leletet ismert meg.¹⁴¹ A Békési Hírlap XV. évf. 28. száma, 1935 július. 14.-én, a 3-4. oldalon a következő tudósítást adta a lelet előkerülésének körülményeiről: „Még a múlt év derekán történt, hogy Kósa Gábor gazda a földvári dülőben levő tanyáján homokot termelt ki. A homokgödört földje leghátasabb részén ásta meg. A gödörben egy csontvázat talált, mellette egy fokossal és két kengyelvassal. Feltűnt neki, hogy a csontváz mellett egy lófej is van.” Ha igaz a tudósítás, akkor a leletek nem 1935-ben, hanem 1934-ben kerültek elő.

A tárgyakat a Magyar Nemzeti Múzeumba juttató főszolgabíró jelentése szerint a tanya tulajdonosa korábban edénytöredékeket is gyűjtött a domb túlsó oldalán.¹⁴² A tárgyak a Magyar Nemzeti Múzeumban Békés-Völgypart, Kósa Gábor földje néven vannak nyilvántartva. Egy vasfokos, valamint egy vállas típusú ép és egy talpaló nélküli vaskengyel töredéke van a leletanyagban.

A lelőhely a községtől délkeletre, a Kondoros-völgy fenekén található. Itt az ér K-i lejtőjén áll három tanya, melyek mindegyike a Kósa család tulajdonában volt. A tanyák közül a két szélső volt Kósa Gáboré.

Az 1989-es régészeti topográfiai bejárás során csak annyit sikerült megállapítani, hogy a sír a három tanya bármelyikén, illetve a körülöttük levő szántóföldeken bárhol előkerülhetett, pontosabb helymeghatározásra nincs lehetőség.¹⁴³

Bálint Csanád megállapítása szerint a balták, néhány korai esettől eltekintve, főként a 10. század második feléből, utolsó harmadából származó sírokból kerülnek elő.¹⁴⁴ A kengyel típusa alapján szintén a 10. század második felére keltezi a leletet Kovács László.¹⁴⁵ A balták, vállas kengyelek a királyi birtokok, várbirtokok, nemzeti központok táján kerülnek elő.¹⁴⁶ Mindezeket figyelembe véve egy a 10. század második felére keltezhető honfoglalás kori lovassír került itt elő.

Az aránylag könnyű fejű fokosok, harci balták már a szkíta kortól ismertek voltak. Eltérő méretük arra enged következtetni, hogy eltérő volt a nyélhosszúságuk is. A nagyobb, nehezebb típusokat rövidebb nyéllel, a könnyűeket hosszabb nyéllel lehetett használni.

A sokszor egészen könnyű honfoglalás kori fokosokat, baltákat első pillanatra talán nem is tartja az ember komoly fegyvernek, de megfelelően hosszú nyéllel ellátva hatalmas ütest lehetett velük mérni akár az ellenségre, akár az állatokat támadó rablókra, farkasokra és más vadakra. Eddig közel 100 példányát ismerjük, amelyeket 11 típusba lehet sorolni. A kamuti a „fokos balták” közé tartozik. Aránylag könnyen előállítható fegyver volt, ugyanakkor a fa nyél miatt sérülékeny is. A honfoglalás kori harcosok, pásztorok nyilván tudták, milyen fából és milyen kezeléssel lehetett jó nyelet készíteni, de közelharcban, kard elleni küzdelem esetén, ennek ellenére, könnyen megsérülhetett a nyél. Pásztoraink napjainkig használják a fokost, melynek használata végigkísérte az egész magyar történelmet.

¹⁴¹ Banner János: Békés község területének története a honfoglalás koráig. Békés, 1939. 22., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 23., Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblában. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1/1971. 86. és 16. 18. jegyzet.

¹⁴² Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 488. és 122. t. 4-6.

¹⁴³ Uo. 488., A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

¹⁴⁴ Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblában. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1. (1971) 82.

¹⁴⁵ Kovács László: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán. II. A homokbányai temetőrészlet. Communicationes Archaeologicae Hungariae 1986/87. 93-121.,

¹⁴⁶ Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblában. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1. (1971) 86.

Kardoskút

Fehértó, Szűcs Sándor 389. sz. tanyája

A Fehér-tó É-i partján (korábban Pál József tanyája, utóbb Szűcs Sándor 389. sz. tanyája) kis templom alapjait tárták fel a 19. század végén. A szentély négyzetes alaprajzú. Az épület körül igen sok csontvázat találtak, ezek nagy része bolygatottnak bizonyult. Mellékletük nem volt.¹⁴⁷

1943-ban ugyanezen temető 4 sírját tárták fel. Leletanyag csak az 1. számú sírban volt. Egy S-végű hajkarika és két gyűrű került elő a sírból.¹⁴⁸

1949-1950-ben már Szeghalmi Ferenc tulajdonában volt a tanya. Ekkor újabb 262 sírt tártak fel. A több-rétegű sírok nagy része bolygatott volt. Leletanyagban különböző méretű S-végű hajkarikák, egyszerű és fejes gyűrűk, 11-12. századi dénárok, vascsat és kés volt.

1958-ban ugyanitt további 32 sírt tártak fel. A leletanyag hasonló az előző években feltártakkal. A leletek az orosházi Szántó Kovács János Múzeumba kerültek.¹⁴⁹

Az 1958. év folyamán végzett leletmentő ásatás során feltárt vázak három rétegben, K-Ny-i irányításban, nyújtva feküdtek. Mellékletként simavégű hajkarika, oxidált ezüst érmék, cserépbogrács töredékek és faszénrögök kerültek felszínre. A temetőt a 11-12. századra datálhatjuk.¹⁵⁰

Kardoskút

Hatablak

Hatablakon (korábban Zalai Gergely, majd Fekete József 320. sz. tanyaföldje) 1894-ben Árpád-kori templom alapjait és körülötte 6 sírt tártak fel. A leletek között 2 db nyitott bronz „hajkarika”, továbbá késő Árpád-kori tárgyak voltak, melyek a hódmezővásárhelyi gimnázium gyűjteményébe kerültek.¹⁵¹

1952-ben újabb 14 sírt tártak fel itt, melyek között voltak 11. századiak is. A leletek között S-végű hajkarikák, üveggyöngyök, üreges bronz fülesgomb, I. László király (1077–1095) és Kálmán király (1095–1116) érméje, agyagedény töredékek, szárnyas csontja található.¹⁵²

147 Szeremlei Sándor: Hódmezővásárhely története. I. Budapest, 1900. 287-288.

148 Banner János: A csanádvarmegyei régiséggyűjtemény felállítása. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943) 19. (1943) 198-199.

149 Olasz Ernő: Kardoskút-Fehértó. Archaeológiai Értesítő 86. (1959) 214., Olasz Ernő: Kardoskút-Fehértó. Régészeti kutatások az 1958. évben. Régészeti Füzetek 11 (1959) 74., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 45-46.

150 Ifj. Olasz Ernő: Árpád-kori temető Kardoskúton. Archaeológiai Értesítő 81. (1954) 196-201., Ifj. Olasz Ernő: Árpád-kori templom és temető a kardoskúti templomdombon. Archaeológiai Értesítő 83. (1956) 66-67., Olasz Ernő: Kardoskút-Fehértó. Régészeti kutatások az 1958. évben. Régészeti Füzetek 11 (1959) 74.,

151 Szeremlei Sándor: Hódmezővásárhely története. I. Budapest, 1900. 443., Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943) 13. (1937) 183.

152 Ifj. Olasz Ernő: Árpád-kori temető Kardoskúton. Archaeológiai Értesítő 81. (1954) 196-201., A leletek az orosházi múzeumba kerültek.

1956-1957-ben ugyanitt további 40-45, 11-13. századi sírt tártak fel, valamint templom és települési maradványokat. A leletanyag hasonló a korábbi ásatások anyagához.¹⁵³

Itt tehát egy a 11. században induló, és a 13. századig használt templom körüli temetővel van dolgunk.

A 11. században felgyorsult a magyarság letelepülése. Állandósulnak a falvak, és lassan elkezdődik a templomok építése is. Nem szabad azonban azt hinni, hogy a honfoglaló magyarság korábban nem ismerte a földművelést. Bolgár-török eredetű a sarló, eke, tarló, árpa, búza, szérű, boglya, szór, öröl, dara szavunk. Ezek még a honfoglalás előtt kerültek nyelvünkbe. A már korábban említett Dzsajhani bokharai földrajzíró ide vonatkozó, 920 körüli adatai is Ibn Ruszta és Gardizi munkáiban maradtak fenn. Arról számol be, hogy „A magyarok országa bővelkedik fákból és vizekben. Talaja nedves. Sok szántóföldjük van”. Nem is lehet ez másképpen, hiszen egy teljesen nomád nép néhány évtized alatt nem tudott volna áttérni a földművelésre.

Nem csak gabonát termesztettek őseink. Az eddigi régészeti adatok alapján a következő magvakat ismerjük a korai magyar településekről: köles, búza, rozs, őszibarack, len, hajdina, mogyoró, szőlő, dióbab, köles, alma, cseresznye, meggy, apró szulák, lencse, bükköny, borsó, kender, konkoly. A honfoglalás után természetesen nagyszámú, földműveléssel összefüggő tudás, eszköz került a magyarsághoz, amit az átvett szláv szavak bizonyítanak.

Kunágota Boldog Antal földje

Balázs Péter, a Csanád megyei Kunágota község segédjegyzője 1925 januárjában néhány „régiséget” küldött Móra Ferencnek, a szegedi múzeum igazgatójának. A tárgyak mintegy másfél kilométerre a falutól, az akkor Boldog Antal tulajdonában levő földterületen, homokbányászás közben kerültek elő.

Móra Ferenc hírt kap arról, hogy két aranyfüggőt is találtak, és ezek egy ékszerészhez kerültek. Mórának sikerül megtalálnia az ékszerészt, és megszerezte a 1155 gr-os karikákat.

1925. október 10-15. között Móra Ferenc ásatást vezet a helyszínen. A már szétdőlt mellett még három bolygatatlan és két erősen bolygatott sírt talált, így összesen 6 sír került elő. A sírok homokba voltak ásva, kb. 130-150 cm mélyen.

A feltárt 6 sír leletei: Három sírban, a 2. 3. 4. sírban volt lókoponya és lóláb csontok, 4 sírban, az 1. 2. 3., 4. számúban kengyelek, négy sírban, az 1. 2. 3. 4. számúban, zablák, egy sírban, a 3. számúban, hevedercsat volt. Kettőben, a 2-4. számúban, vaskarika, az 1. sírban kétélű kard, bronz markolatvédővel, a 3. sírban íj csontlemezei, a 2-3. számúban nyílcsúcsok, a 2. sírban kés került elő. Kova és csiholó a 2. 3. sírban, nyitott sima, arany-, ezüst- és bronzkarikák az 1. 2. 4. 5. sírban, nyakperec töredékei a 4. sírban, vascsat, szíjvégek és veretek a 2. sírban, keskeny aranylemezek az 1., 2. sírban volt. Felvarrásra szolgáló ezüstlemezek a 2. sírban, hármas szíjelosztó karika a 2. sírban, levél alakú ezüst lemezcsüngő, közepén mandulaszerű mélyedés aranyozással a 4. sírban került elő.¹⁵⁴

A teljes anyagot terjedelmi okok miatt nem tudom itt ismertetni, de a két legjelentősebb sírról essék néhány szó.

¹⁵³ Méri István: Kardoskút-Hatablak. Régészeti kutatások az 1957. évben. Régészeti Füzetek 10. (1958) 56-57., Méri István: Kardoskút-Hatablak. Archaeológiai Értesítő 85. (1958) 94., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei, Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 46.,

¹⁵⁴ Móra Ferenc: Lovassírok Kunágótán. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943) 1926. 123-135., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962.50., A leletek az szegedi Móra Ferenc Múzeumban vannak.

A temető 1. sírja volt a leggazdagabb, s a homokkitermelés során ezt találták meg, és feldúlták. Ebből kerültek elő a beküldött és az aranyművestől megvett tárgyak. A férfinak kétélű, egyenes, bizánci gyártmányú vaskardja volt. Kengyelei erősen kihajló bordás talppal, profilált, négyszögű füllel rendelkeznek. A sírban talált 2 db érme I. Romanos és VII. Constantinos, Stephanos és Constantinos ezüstpénze. Mindkettő 931-944 közötti veret.¹⁵⁵ A férfi 2 db sima, tömör aranykarikát viselt. A sírban volt egy szélesebb és két keskenyebb, aranyból készült lemezke. Az egyik végén lyuk, ami arra utal, hogy fölvarrva viselték. Talán kantárdísz vagy ruhadísz volt. A munkások szerint kopott fogú volt a „huszár” (ahogy ők mondták), ami esetleg az idős korára utalhat. A lócsontok helyzetét nem figyelték meg. Karikás zablát is találtak, amit visszadobtak a gödörbe, és nem lett meg.

A 2. sír az elsőtől délre, két méterre feküdt. Széles pofacsontja volt, a bal járomíven ezüst vagy bronz tárgy oxidlenyomata. A tárgy elveszett. A váz lábánál korhadt lókoponya, orrával a lábfejek közé fordulva. A ló lábszárcsontjai nem voltak a sírban. A lókoponya környékén kengyelpár és zabla volt. Ezen kívül vaskarika a lókoponya mellett, vaskarika és vastárgy feküdt. Tűzköve a lábánál, míg a 8 nyílhegy közül egy a bal váll mellett, a többi a jobb kézfejnél került elő. A tegezvasalás maradványai alapján a váz bal oldalán feküdtek. Volt egy kis vaskése is. A harcos a derekán 30 darab aranyozott ezüstverettel díszített övet viselt. Az övet bronzcsat fogta össze. Két aranyfüggőt viselt, tompa végekkel. Az öt db aranylemezke közül egy szabálytalanul összegyűrve a mellcsonton, a többi a ló koponyáján feküdt. Ezeknek a végén lyuk van. Talán a kantár csüngői voltak. Egy nyolcszirmú rozetta, két aklaszeggel felerősítve egy szíjdarabkára, a medencecsontok között került elő. A ruháját félgömbidomú kis ezüst füleskegombbal fogta össze. A medencecsontok között került elő. Ezen kívül kilenc db sima ezüstlemezke is volt a sírban, valamennyi 2-5 lyukkal van ellátva.

A pénzek sírba kerülésének több oka volt. Bár a 10. században pénzforgalomról nem beszélhetünk a magyarságnál, mint érték megbecsülték a pénzeket, és sokszor egyszerűen így kerültek a sírba. A 10. században az előkelőbbek sokszor díszként a lószerszámra, esetleg ruhára varrták, vagy a nyakban hordták az átlukasztott pénzeket. A szépen csillogó, mintázott nyugati és keleti érmék a vereteket helyettesítették. Ugyanakkor a halott mellé a sírba, a kezébe, szájába, szemére tett pénzekre a túlvilágon volt szüksége a halottnak. Az ún. Kharon pénzeket a halott a túlvilági csónakosnak adta át a túlvilágra való átkeléskor – a túlélők hite szerint. A szokás görög eredetű. A magyarságnál a 11. században végig megvolt, és később is létezett.

A 10. században a pénzekhez részben kereskedelmi úton, részben a külföldre vezetett hadjáratok idején tettek szert. A kalandozások idején azonban nemcsak mint zsákmány került a magyarokhoz pénz, hanem sokszor az egymás ellen harcoló uralkodóktól kapták a katonai segítség fejében. A 11. században, I. István király idejében megindul a magyar pénzverés, és a sírokban ekkortól megjelennek a magyar pénzek.

Medgyesegyháza

Zsilinszki Mihály bérletén (Uhrin András földje és a mellette levő Gyebrovszki-tanya)

Zsilinszki Mihály bérletén, Uhrin András földjén és a mellette fekvő Gyebrovszki-tanyán, 1927. július 15-21. között Móra Ferenc 12 sírt tárt fel. A leletek között bronz karperec, bronzkarikák, nyílcsúcsok, zabla, faragott csontcsüngő, szíjelosztó karika, kések, vascsat, kova, vaslándzsa és koporsókapocs volt.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Huszár Lajos: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donaubecken. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 5. (1955) 88.

¹⁵⁶ Bálint Alajos: Csanád, Arad és Torontál k.e.e. vármegyék régészeti katasztere. Makó, 1937., A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeumba kerültek.

A leletek egy köznépi temetőre utalnak. A nyílcsúcsok és a lándzsa alapján a közösség tagjai fegyveresek voltak.

A honfoglalás kori lándzsák, kopják változatos formájúak. A lovas harcmódban, a közelharcban rendkívül hatékony ez a fegyver. A lándzsafej vasból, acélból készült, a nyél erős fából. Bölcs Leó bizánci császár (886-912) Taktika című munkájában azt írja a türkökről (magyarokról), hogy vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak. *„Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldöztetés közben azonban inkább íjukkal szerzik meg az előnyt.”*¹⁵⁷

Vannak szélesebb pengéjűek és keskenyebb, nyilván a páncélok ellen hatékonyabb változatok is. A könnyebb lándzsákat hajítófegyverként használták, a hosszúakat döfőlándzsaként. Aránylag ritkán fordulnak elő a sírokban, aminek talán az lehet az oka, hogy a sokszor 2,5-3 méteres lándzsákat (kopjakat) temetéskor a sír földjébe szúrták – kopjafa szavunk őrizheti ennek emlékét.¹⁵⁸ Ha a sírokba kerültek, a hosszú nyelet eltörték, hogy beférjen a gödörbe. Valószínű, hogy a lándzsák végén, a lándzsafej alatt, sokszor kis zászló lobogott, a tulajdonos származására utaló jelekkel. A lobogós kopják „erdeje” gyönyörű látvány lehetett már messziről is. Beszédes a fejfa szavunk is, hiszen a sír fej felőli részén állították fel a fejfát.

Medgyesegyháza Kétegyházi út, Homokgödör

1 1997. augusztus 26-án Medgyesegyháza polgármestere telefonon értesítette a Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetőjét, hogy Medgyesegyháza határában, a Kétegyházára vezető út bal oldalán, a két település határának közelében, homokbányászás közben embercsontok kerültek elő.

A lelőhely Medgyesegyháza határában, a településtől ÉK-re, a Medgyesegyházáról Kétegyházára vezető úttól É-ra, az út közelében helyezkedik el. A honfoglalás kori temető egy igen keskeny, ÉNy–DK irányú dombhát K-i lejtőjén fekszik. A dombtetőn és a tőle K-re eső területen tártuk fel a sírokat.

A leletek bejelentését megelőzően több sírt találtak, közülük négyet megsemmisítettek. A tönkretett sírok közül az egyikben (B sír) lócsontokat és egy honfoglalás kori övveretet találtak, amelyeket a terület tulajdonosa hazavitt. Az A, C és D sírok csontjait a találók a helyszínen szétdobálták. A B sír leleteit, az övveretet és a lócsontokat sikerült még a bejelentés napján megszerezni. A dombtető egy részéről lehordták a humuszt, a területen embercsontok voltak a homok felszínén, valamint további sírok foltjai látszottak. Az 1997. augusztus 27 és szeptember 29 között végzett ásatásunk egy hónapja alatt összesen 27 honfoglalás kori sírt sikerült feltárni. Mint említettük, a temető D-i részén, ahol az első sírok előkerültek, legalább 4 sír semmisült meg, tehát összesen legkevesebb 31 sírral számolhatunk. Az biztos, hogy a temető nem tekinthető teljesen feltártnak, számos sír lehet még a területen.

A sírokban fekvő halottak nemek szerinti megoszlása a következő volt. 12 sírban férfi feküdt, 10 sírba nőt temettek, 3 sírban gyereket találtunk. Két sír esetében nem lehetett megállapítani a halott nemét.

A leletanyagban nyitott bronz hajkarikák, rombusz alakú ezüst ingnyakdíszek, bronz félgombok, hajkarikák, övveret, nyílhegyek, tegezvasalások, tegezszáj díszítő csontlemezek, körte és trapéz alakú kengyelek, zablák, vas hevedercsat, vaskések, vastű található. A leletek alapján a 10. század közepén egy rangosabb honfoglaló közösség temetkezett ide, bár a sírok egy jelentős része melléklet nélküli.

¹⁵⁷ Bölcs Leó: Taktika. In.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte Györffy György. Budapest, 1975. 110.

¹⁵⁸ Székelyföldön temetéskor két kopjafának nevezett rúdon vitték ki a temetőbe a koporsót. A betemetett sír két végébe szúrták őket.

Aranyozott ezüst ingnyakveretek. Medgyesegyháza — Kétegyházi út, Homokgödör

A leletmentés során három sírban találtunk részleges lovastemetkezést. Lovastemetkezés lehetett a feldúlt B sírban is, melyből lócsontokat szedtek ki a találók, ezzel együtt tehát négy ilyen sír volt.

A 4. számú sírban a ló koponyáját és a lábcsonthoz a halott lábszára fölött helyezték el. A ló koponyája a halott feje felé néz, mellette két oldalt találtuk meg a ló lábait. A ló szája mellett bukkantunk a zablára. A lószerszámhoz tartozhatott a sírban talált vascsat is.

A 7. számú sírban a ló csontjai szintén a lábszáron voltak. A ló koponyája kissé ferdén, a halott feje irányába néz. A ló lábait a lókoponya irányára merőlegesen, egymás mellett voltak elhelyezve. A zabla félig kilógott a ló szájából. A ló orrának magasságában, a férfi térdeitől bal kéz felé, egymás mellett feküdt a két kengyel.

A 12. sírban a lovat a halott mellett helyezték el, a bal kéz felőli oldalon. A ló koponyája a sír fej felőli vége felé néz, mellette, a sír láb felőli vége felé irányítva, párhuzamosan feküdt két ló láb. Ettől még tovább a sír láb felőli vége felé másik két ló lábát találtunk, kissé szétnyílóan. A darabokra tört zablát a ló koponyája mellett, illetve a férfi bokacsontjainál találtuk meg.

Két sírban jelképes lovastemetkezés volt, vagyis csak a lószerszámok kerültek a sírba. A 8. számú sírban a kengyelek a lábszárakon feküdtek, ezektől bal kéz felé, a sír szélénél volt a zabla. A 17. számúban szintén jelképes lovastemetkezést találtunk. A nő bal lábszárán egy zabla feküdt.

A B sírban előkerült övveret sírban való helyzetét nem ismerjük, mivel a sírt a találók feldúlták. Nem tudni azt sem, milyen egyéb veretek voltak a sírban. A veret pajzs alakú, s felületét karéjos palmetta minta díszíti. A lelet alapján a sírban egy díszes öv volt, amiből csak ez az egy veret maradt meg, és ez az öv lecsüngő szakaszát díszíthette.

A 17. sírban 14 darab rombusz alakú, ezüst ingnyakveret került elő. Ezek eredetileg két sorban díszítették az ing „V” alakú kivágását. Mindegyik sorban 7-7 darab veret foglalt helyet. A felerősítésük két-két visszahajlított füllel történt. A füleket átnyomták a szöveten, s a fülek végét visszahajlították.

A rombusz alakú ingnyakdíszek főként a Közép- és a Felső-Tisza-vidéken kerülnek elő. Legnagyobb számban a Maros-Körös-Tisza környékén és a Duna-Tisza közének azzal szomszédos sávjában találjuk meg

Vaskés. Medgyesegyháza – Kétegyházi út, Homokgödör

ezeket. Mivel egyetlen kivételtől eltekintve¹⁵⁹ mindig ezüstből készültek, s egyszerűbb változataikat nem ismerjük, joggal feltételezi Révész László, hogy nem váltak a köznép által használt ruhadíszekké. A legtöbbször nők sírjaiban kerülnek elő, de néha férfiak mellett is megtaláljuk ezeket¹⁶⁰

A 19. sírban talált vékony, kerek veret ezüstből készült, s több darabra tört. Enyhén domború, középső részén kör alakú homorú kiképzés van. Felerősítése a rajta levő lyukakkal történt. A lyukak számát a tárgy hiányossága miatt nem lehet megállapítani. A kissé kimozdult bal könyök táján találtuk meg. A ruhára felvarrt dísz lehetett, de viselésének pontos helyét és módját nem tudjuk megmondani.

Két sírban találtunk tegezvasalásra utaló töredékeket. A 4. számú sírban a bal térd magasságában és a bal lábszárcsont mellett, kívül találtunk ilyen maradványokat. Hogy a tegez részei lehettek, az is mutatja, hogy szintén a váz bal kéz felőli oldalán, a combcsont felső harmadánál találtuk meg a sír négy nyílhegyét.

A 8. számú sírban talált leletek egy része szintén tegezre utal, bár nem egy helyen találtuk őket. A tegez hossza kb. 80-85 cm lehetett.

A 8. sírban talált csontlemezek valószínűleg a tegez száját díszítették. A gerincoszlop mellett, a has magasságában kerültek elő. Eredetileg egyetlen hosszabb lemez volt, de a felszedéskor széttört, s nem lehetett összeállítani. Közeliében tegezvasalások, nyílhegyek voltak.

Összesen négy sírban kerültek elő nyílhegyek. Négy darabot találtunk a 4. számú férfi sírban, a 8. számú sírban 7 darab nyílhegy volt, a 11. sírban három. A 12. sírban három nyílhegy került elő a mellkas jobb oldalán. Az egyiknek csak a tüskéje maradt meg.

Két sírban kerültek elő kengyelek. A 7. sírban a lócsontok mellett, a váz térdeitől bal kéz felé találtuk meg a kengyeleket. A kengyelek körte alakúak, erősen töredékesek.

A 8. sírban talált kengyelek trapéz alakúak, szintén sérültek. Talpalójuk kiszélesedő.

A Medgyesegyháza-Kétegyházi út, Homokbánya lelőhelyen feltárt temetőrészlet egyike az egykori Zaránd megye nyugati részéről ismert 10-11. századi sírmezőknek. A rangosabb temető használati idejét a 17. sír ingnyak díszének és a B sír övveretének keltezése alapján a 10. század közepére tehetjük. Nem mond ennek ellent a trapéz alakú kengyel sem, mely már a 10. század 40-es, 50-es éveiben feltűnhetett.¹⁶¹

A temető az egykori Zaránd megye nyugati részén került elő. Feltűnő, hogy az ezen a területen előkerülő honfoglalás kori temetőknek általában nincs 11. századi folytatása. Ezt erősíti a Medgyesegyházán, a Kétegyházi út mellett feltárt temetőrészlet is.

¹⁵⁹ Révész László egyetlen ismert bronzveretről tud, mely Szeged-Makkoserdőn, a 64. sírból került elő. Vö.: Fehér-Éry-Kralovánszky 1962. 52., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 52.

¹⁶⁰ Révész László: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Miskolc, 1996. 94.

¹⁶¹ Révész László: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Miskolc, 1996. 45.

Rombusz alakú aranyozott ezüst ingnyakveretek. Medgyesegyháza — Kétegyházi út, Homokgödör

Ezüst ruhadísz. Medgyesegyháza — Kétegyházi út, Homokgödör

Bronz félgomb. Medgyesegyháza — Kétegyházi út, Homokgödör

Vaszabla. Medgyesegyháza — Kétegyházi út, Homokgödör

Bronz félgombok. Medgyesegyháza — Kétegyházi út, Homokgödör

Medgyesegyháza

Bánkút-Rózsamajor

(Nagykamarás-Bánkút-Rózsamajor)

1 933. januárjában Baross László gazdasági főtanácsos egy leletegyüttest gyűjtött össze, melyeket fahasás alkalmával találtak, egy sírban. A leletek Bánkúton, a Rózsamajor területén kerültek elő. A sírt Zechmeister Sándor főintéző bontotta ki. Megfigyelése szerint a csontváz 25-30 cm mélyen feküdt.

A sírban 17 db aranyozott ezüst kéttagú csüngő, 15 db aranyozott ezüst kéttagú csüngő felső tagja, 3 db üreges füles gomb, áttört művű kosaras csüngő, 2 db nyitott ezüst lemez karperec, és egy három darabra tört, behajtott vékony ezüstlemez volt. A hitelesítő ásatás alkalmával e sírtól jobbra és balra egy-egy bolygatott, melléklet nélküli sírt találtak.¹⁶²

Megcsodáljuk a sírokban előkerült gyönyörű viseletet, de nem szabad elfelejteni, hogy akinek igénye volt ilyen ruhákra, annak a lakóhelye is szép lehetett. A honfoglaló magyarság egyik lakásformája a jurt volt.¹⁶³ A kör alakú, szétszedhető, favázaz jurtot nemezborítás fedte. Átmérője változó volt. Voltak kisebb, 4-5 méter átmérőjűek, és akár 8 métereseek is. Vannak keleti népekre vonatkozó adatok arra is, hogy magas rangú személyeknek több, a bejáratuknál összeépített jurtból volt kialakítva a „palotájuk”. A jurt oldalát szétnyitható rácsszerkezetű részekből álló fal (kazakul: kerege) alkotta. A mongol jurtok középső nyílását, ahol a füst is távozott, és a fény bejött, két helyen oszlopokkal támasztották alá. Ezeknek a jurtoknak kevésbé kúpos a teteje. A kazakoknál, baskiroknál nincs ilyen alátámasztása a tető középső karikájának (kazakul: tündük),¹⁶⁴ ugyanakkor meredekebben emelkedik a tető. Különösen a baskiroknál igaz ez. Erre nyilván a sokkal csapadékosabb éghajlat miatt volt szükség, hiszen a téli hó hatalmas súlyt jelentett a jurt tetőzetének. A honfoglalás kori jurtok valószínűleg a baskír jurtokhoz hasonlítottak, tehát a tetejük meredek lehetett. A jurtok egyik nagy ellensége a Kárpát-medence csapadékosabb időjárása lett, mely nem kedvezett a nemeznek. Az átázott, nedves nemez hamar tönkre tud menni. Ez még a jóval kevesebb csapadékkal rendelkező kazak és mongol területeken is probléma volt. Sokszor a jurt nemezborítása direkt nem ért le teljesen a földre, hanem alul egy 40-50 cm széles, különálló nemezsávval borították a jurtot. Így esős időben csak ez az alsó, a sáros talajig leérő rész pusztult el, és ezt könnyebb volt kicserélni.

Bár a mai jurtok általában egyszínűek (fehérek, esetleg barnák), az adatok szerint a keleti népeknél voltak kívül is szépen díszített jurtok is. Már messziről jelezték tulajdonosuk rangját, igényességét.

A jurt szállításához állatokat, esetleg szekereket használtak (és használnak) a keleti népek. Felépítésében a legtöbb helyen az egész család részt vett, és kb. 40-50 perc alatt fel lehetett építeni egy jurtot.

A jurtban belül a falon szőnyegek, állatbőrök voltak. Középen égett a tűz, a füst a tetőn levő füstnyíláson távozott. Bizonyos növényekkel még illatosítani is lehetett a jurtot. A bejáratnál szemben volt a családfő helye. Jobb oldalán a férfiak ültek, rangsorban, bal oldalán pedig a nők. A család vagyona ládákban, bőrszakokban volt elhelyezve, a fal mellett. A falakat borító szőnyegek az előkelőbbeknél részben nemezből készülhettek, részben keleti kereskedőktől vett szőnyegek lehettek. Mindehhez képzeljük hozzá a színes- vagy nemesfémekből

¹⁶² Bálint Alajos: Honfoglalás kori sírok Ószentivánon és Bánkúton. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943). VIII. (1932) 256-264., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 55.

¹⁶³ A másik elterjedt megnevezése „jurt”. Ez orosz közvetítéssel került hozzánk. Az eredeti török név a „jurt”.

¹⁶⁴ A jurt főleg innen felülről kapta a fényt. Nincs kizárva, hogy a tündük szó kapcsolatban van a magyar tündöklő szavunkkal, mely fényest, fénylőt jelent.

A jurt építésében az egész család részt vett. (rajz: Pintér Anikó)

készült asztali készleteket. A felsőbb rétegeknél réz, bronz, ezüst, esetleg arany kancsók, poharak, szilkék díszíthették az asztalokat. Sajnos, ezek közül, ami nem került sírba, vagy nem rejtették a föld alá, az nyomtalanul eltűnt. A fém olyan értékes volt, hogy ha egy ilyen edény tönkrement, nem dobták el, hanem a fémet újrahasznosították, vagyis beolvasztották. A kereszténység felvétele után valószínűleg meg is semmisítették a „pogány” motívumokkal díszített edényeket. Sajnos a szőnyegek, a jurt részei szintén nyomtalanul elenyésztek, és csak a keleti néprajzi párhuzamok alapján lehet elképzelésünk a honfoglalás kori jurtok berendezéséről.

A lassan letelepedő magyarság egyre kevésbé vándorolt, kialakultak az állandó szállások. A hosszú ideig egy helyben álló jurtokat árokkal vették körbe, ami a vizet elvezette, ugyanakkor a kidobott föld sáncával némi védelmet is jelentett. A jurtok lassan eltűntek, helyüket átvették a házak.

Mezőberény

Kér-halom-dűlő, volt Valentinyi-tanya

Aváros É-i szélén, a körgát É-i és a köröstarcsai országot Ny-i oldalán tárta fel 1943-ban Kalmár Sándor régész azokat a honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírokat, melyek leletei az Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.¹⁶⁵

A leletekre dr. Valentinyi Károly ügyvéd tanyája mellett, homokkitermelés közben bukkantak. Összesen 98 sírt tárt fel Kalmár Sándor, de a begyűjtött szórványleletek alapján ismeretlen számú, elpusztult sírral is számolni kell. A bánya nyomai még ma is látszanak, egy mélyedés formájában, a legelőben.

A 85. sírban vaskés, tegezvasalás, kengyelek, csikózabla, vascsat, a 86. sírból bronzkarikák, bronzgomb, vas nyílhegy és tegezvasalás került elő, mely alapján a sírok honfoglalás koriak. A 23. és 74. sír kéttagú csüngői a 10. század első kétharmadára keltezhetők. A temető többi sírját I. András király (1041–1063), I. Béla király (1060–63), Salamon király (1063–1074), I. Géza király (1074–1077), I. László király (1077–1096), Kálmán király (1096–1116), és II. Béla király (1131–41) pénzei datálják. A leletanyagban ezüst és bronz S-végű hajkarikák (köztük bordázott S-végűek is), gyöngyök, bronzcsüngők, ezüst- és bronzgyűrűk, bronz ruhadísz, félhold alakú csüngő, bronz karperec, ezüstcsüngő, bronz fülbevalók, bronz fülesgombok, kauricsigák vannak.

A szórványként, nem sírból előkerült leletek a következők: nyitott bronzgyűrű, S-végű hajkarika, pénz-töredék, valamint egy fekete színű, kerek fenekű, kihajló peremű edény. Az edény testén bekarcolt körök, felül hullámos, körömmel benyomott díszítés volt. 1945-ben vörösre égett, és egy része elveszett.

A temető 98. sírja tehát a honfoglalás kortól a 12. századig első feléig keletkezett. A temető nincs teljesen feltárva. Kérdés, hogy folyamatos volt-e a temető használata a honfoglalás korától a 12. század közepéig?¹⁶⁶

Mint más temetők esetében, ebben a temetőben is megjelennek a kauricsigák, melyek a női sírokban fordulnak elő.¹⁶⁷ A gyöngysor részei voltak, és a női termékenységgel kapcsolatos hiedelem miatt viselték őket. A hiedelem oka nyilván a csigák formája, mely hasonlít a női szeméremdombra.

A 85. sírban talált vaskés ürügyén essen néhány szó a késekről is. A honfoglalás kori kések mereven

¹⁶⁵ A tárgyak a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak., Török Gyula: Halimba-Cseres X-XI. századi temetője. Folia Archaeologica VI. (1954) 102., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 53., Kürti Béla: Mezőberény területének története a honfoglalásig. In.: Mezőberény története. Szerk.: Szabó Ferenc. 1973. 68., Farkas Gyula-Marcsik Antónia-Szalai Ferenc: Békéscsaba területének embertani leletei. In.: Békéscsaba története I. Szerk.: Jankovich B. Dénes-Erdmann Gyula. Békéscsaba, 1991. 355.

¹⁶⁶ Kürti Béla: Mezőberény területének története a honfoglalásig. In.: Mezőberény története. Szerk.: Szabó Ferenc. 1973. 61., A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

¹⁶⁷ Sokszor írják őket kagylónak, de valójában csigákról van szó.

kapcsolódtak a nyélhez, bicska még nem került elő a korszak anyagában. Mindig egyélűek, nem túl nagyok, jobb oldalon, fa vagy bőrtokban viselték őket. Egyértelműen látszik, hogy elsősorban használati eszközök, és nem fegyverek voltak. Anyaguk sem lehetett különleges. Számos mindennapi teendő mellett nyúzásakor, a hús feldarabolásakor, főzéskor és evéskor, esetleg faragáskor lehetett szerepük. Bár néha díszesebb a kések nyele (pl. csontból készült), általában egyszerű fanyeleik voltak. Férfiak és nők is viselték, használták őket.

Mezőberény Körös-híd, Gátőrház

A mezőberényi határ K-i részén, a Kettős-Körösön átívelő híd mellett, a berényi oldalon van a gátőrház. Itt végezhetette ásatásait Csallány Gábor 1898-ban és 1900-ban, amikor avar és magyar köznépi sírokat tárt fel. Három sír kora Árpád-kori volt.

A három sír leletei a következők: 1. sír: Pödrött végű bronz hajkarika és 114 db összetett, kettős, hármas, négyes színezett és berakott üveggyöngy, a váz nyakáról. 2. sír: Két S-végű hajkarika. 3. sír: Két S-végű hajkarika.¹⁶⁸

A későbbi kubikus munka során két csengő és I. László király (1077–1095) dénárja került elő, melyek Zolnay Béla szakaszmérnökhöz kerültek,¹⁶⁹ onnan feltehetően a békési gimnázium gyűjteményébe, majd elkalódtak.

A leletanyag alapján a sírok a 10. század második felétől a 11. század végéig, a 12. század elejéig keltezhetők.¹⁷⁰

A jurtról már volt szó. A 10-11. században a magyarság másik lakásformája a félig földbe mélyített ház volt. A feltárások alapján a ház építése egy gödrör ásásával kezdődött, melynek a mélysége kb. 80-100 cm volt. A szögletes gödrök mérete változó, vannak aránylag kis méretűek (2-3 méterese) és vannak ennél nagyobbak is (3-4 méterese). A gödör egyik sarkába került a lépcső, és általában vele szemben volt a kemence. A ház nagyobb volt a gödörnél, mert a földfelszínről induló tető minden irányban kb. 1 méterrel kijebb kezdődött. Erre azért is szükség volt, hogy a tetőről lefolyó víz ne közvetlenül a gödör szélére folyjon le. Az így a tető alja és a gödör széle között kialakult padkát tárolóhelyeknek, alvóhelyeknek lehetett kialakítani. A tetőt tartó oszlopok (ágasfák) a gödörben álltak, beásva, általában a ház középső tengelyében, bár voltak más megoldások is. Az ágasokon keresztbe fektetett áthidalóra támaszkodtak a földről induló tartórudak. A tetőt náddal vagy sással, fűvel esetleg más anyaggal borították be. Sokszor a tetőt még földdel is befedték, amelyen idővel fű nőtt. Az ilyen ház kiválóan szigetelt volt, télen biztosan jól be lehetett fűteni. Ugyanakkor a fűvel benőtt házat messziről észre sem lehetett venni.

Ezek a házak valószínűleg a szegényebb társadalmi rétegek lakóhelyei voltak. Vannak faházakra utaló nyomok is. Sokszor elhangzik, hogy az Alföldön nem volt elég fa. Ez a mai Békés megye területén, különösen a Körös-vidéken, nem lehet érv. A Körösök menti erdőkben bőven akadt fa. Doboz környékén például az Árpád-

¹⁶⁸ A leletek a szentesi Koszta József Múzeumba kerültek. A 2-3. sír anyaga van meg. Az egyik S-végű hajkarika bronz, a másik kettő ezüst.

¹⁶⁹ Csallány Gábor: Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban. Archaeológiai Értesítő XXV. (1905) 40-41.

¹⁷⁰ Csallány Gábor: A szentesi múzeum gyarapodása 1899-ben. Archaeológiai Értesítő XX (1900) 186., Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest, 1907. 176., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 53., Kürti Béla: Mezőberény területének története a honfoglalásig. In.: Szabó 1973. 61. XV. T. 9-12., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV./3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 593-594.

korban királyi kondások makkoltatták a disznókat, és ezek az erdők részben még ma is megvannak. A kérdés az, mi marad egy földbe mélyedő részekkel nem rendelkező boronaházból? Valószínűleg semmi.

A házakat, és a falvakat is, árkok vették körül. A kisebb állatok, a baromfi nyilván a ház körül éltek, és estére biztonságos helyen kellett éjszakázniuk. Egy árok a vizet is elvezette, összegyűjtötte, de ha az árokból ki-kerülő föld tetejére még kisebb kerítést húztak, a rókák, farkasok nehezebben jutottak a baromfiólak közelébe. A kutyák is nagyobb eséllyel vették észre a betolakodót. Ha pedig lovas rablók támadtak a falura, ők is csak a bejáratokon tudtak közlekedni, ami megkönnyítette a védekezést.

Mezőhegyes

A község határa

Horváth J. tábornok elbeszéléséből tudjuk, hogy község határában, 1882-ben lovassírt találtak. A csontvázon állítólag ferdén fekvő bőrszíj maradványait figyelték meg, amelyen párosával kétféle alakú, levél formájú aranyozott ezüstveretek voltak.¹⁷¹ A leletek egyértelműen egy öv részei. Az egyik verettípus szélesebb, alul áttört, a másik ennél keskenyebb, alsó része befelé ívelődik. Mindkét változaton egyszerű palmettás díszítés látszik.

A leírás alapján a férfi derekát veretes öv díszítette. Az öv a szabad ember jelképe, és egyúttal rangjelző is volt a népvándorlás kori népeknél és a honfoglaló magyaroknál. Az övek sűrűn tele voltak veretekkel, egyik végükön csat, a másikon szíjvég volt. Néha mellékszíjja is voltak az övek, melyeken kisszíjvégek voltak. A honfoglalás idején bronzból, de még inkább ezüsből készültek a veretek, sokszor aranyozták őket. A sírba vagy a halott derekán került be, vagy csak rárakták az övet a halottra. Az öveket valószínűleg a felnőtté avatáskor, 14-15 éves korban kapták meg az ifjak, és egy életen át viselték azokat, de felmerülhet az övek későbbi adományozása is. Ebben az esetben valamilyen szolgálatért, felettessüktől kapták az öveiket.

A magyar övek egy részénél az öv végén levő szíjvég nem megy át a csaton. Hosszú ideig nem értették a régészek, hogyan viselték ezeket az öveket. Szerencsésen megmaradt övmaradványok segítettek megoldani a kérdést. A csat a veretes öv szíján volt, de az öv másik végén nem a főszíjhoz kapcsolódott, hanem egy az övre szerelt, belső mellékszíjhoz. Így a nagyszíjvég nem kellett, hogy átmenjen a csaton. Az öv végét a bal oldalon, egy bújtató segítségével, vagy az öv alatt áthúzva lelógatták. Ezeket a belső kapcsolószíjas öveket „*bolgár öveknek*” is nevezzük. Egy ilyen öv kb. 150 cm volt. A „*bolgár öv*” elnevezés abból adódik, hogy a bizánciak már a 7. században megismerik ezt az övformát, méghozzá a bolgároktól. A bizánciak a lovasságukat igyekeznek az ellenséges avar és bolgár ellenfeleik mintájára felszerelni, hogy hatékonyabban tudják felvenni velük a harcot. Az átvett felszerelés része volt a „*bolgár öv*” is.

A veretes öveken a csat és a szíjvég mellett általában 15-20, eltérő alakú veretből állt. A veretek száma néha 50 körül is mozgott. Leginkább ezüsből készültek, néha bronzból, és ritkán aranyból.

Az övről lelógó mellékszíjakra volt felerősítve a szablya, a nyíltegez, az íjtegez, a tarsoly (benne a kova, a csiholóvas és a tapló, fenőkö), a kés, esetleg az iváshoz használt csésze, és valójában minden, ami a harcosnak fontos lehetett. Erre azért volt szükség, mert lovaglás és harc közben a kéz szabad kellett legyen, az övre függesztett tárgyak viszont így biztonságban voltak, nem veszhetek el. Amikor csak egy csatot találunk a sírban, nyilván egy egyszerű öve volt a férfinak. Az eddigi feltárások során előkerültek olyan övek is, amelyeknél a

¹⁷¹ Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. In. Pauler-Szilágyi: A magyar honfoglalás kútfoi. 1900. 652., Hampel József: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn II. 1905. 551., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 53.

szíjvég átfért a csaton, nem volt szükség belső szíjra. Ugyanakkor ismerünk honfoglalás kori sírból ezüstszálas textilövet és csat nélküli selyemövet is.

Érdekes, teljesen egyedi öv maradványa került elő Bugyi-Felsőványban. Itt az öv alapját egy kb. 7 cm széles nyírkéreg alkotta, erre valószínűleg bizánci eredetű selyemből borítást készítettek, úgy, hogy azt három hajtogatott sáv tagolta. A veretek erre voltak felerősítve.¹⁷² Lehetek még egyszerű textilövek is, ezek azonban nyomtalanul elenyésztek.

A női övek egyszerű textilövek lehettek. A veretes női öv ritkának számít, és előkelő nők sírjából kerül elő. Ezeken az öveken kör vagy négyszögletes veretek vannak, néha üvegbetéttel. Sokszor nem lehet eldönteni, hogy ruhadíszek, vagy az övet díszítették. Orosházán, a Pusztai Ignácné-tanyája lelőhelyen a derék körül olyan veretek voltak, amilyenek a ruha szegélyét középen és alul díszítették. Kérdés, hogy vajon egy övre voltak-e rászelve, vagy a ruhára?

Murony Soványhát-Homokgödör

A Magyar Nemzeti Múzeum Emperl-gyűjteményében 10-11. századi leletek is vannak. A gyűjteményben levő tárgyak eredete nem mindig világos, sok a keveredés is, ennek ellenére a tárgyak fontosak a kutatás számára.

A tárgyak között van egy bronz fülesgomb két fele, két három szálból fonott, nyitott ezüstgyűrű, a végeik elkeskenyednek. Ezen kívül nyolc darab ezüst S-végű hajkarika, egy bronz pántgyűrű tartozik az anyaghoz.¹⁷³

A leletek köznapi temetőre utalnak, de az ezüst ékszerek a közösség módosabb tagjaié lehettek. Az S-végű hajkarikák a 10. század utolsó harmadában jelennek meg. Az S-vég valószínűleg arra szolgált, hogy a karikába fűzött szalag ne tudjon kicsúszni a karikából. Sokszor többet is viselnek belőle. Vannak olyan karikák, ahol az S-vég lapított, de sima, és van ahol bordázás van rajta. A Sarkadkeresztúr-Csapháti legelőn feltárt 10-11. századi temetőben több nő sírjában, a koponya mellett két oldalt, 4-4 S-végű hajkarikát találtam. Nyilván a hajfonatba, vagy a hajfonat szalagdíszébe fűzték ezeket a karikákat.

Felmerülhet a kérdés, honnan szerezték az ezüstöt a honfoglalás kori magyarok. A rengeteg ezüst ékszer, az ezüst lószerszámok, az ezüst övveretek elkészítéséhez óriási mennyiségű ezüstre volt szükség. A kalandozások idején zsákmányként nagy mennyiségű nemesfém, elsősorban ezüst, kisebb mennyiségben arany, került a magyarok birtokába. Amikor 899-ben Arnulf keleti frank király, később római császár (887-899), biztatására betörték Lombardiába, a Brenta menti csatában levertek I. Berengár itáliai király (887-915), később római császár, csapatait, és hatalmas mennyiségű arany megfizetése után vonultak el. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem csak zsákmányként jutottak nemesfémhez. II. Berengár ivreai örgróf (későbbi itáliai király-950-951) 947-ben szövetségesként hívta be a magyarokat a lázadó hűbéresei ellen. A magyarok tíz mérő ezüstöt kaptak szövetségesüktől. Az is igaz, hogy Berengár nem a saját pénzéből fizette ki őket, hanem abból, amit az egyháztól és a szegényektől begyűjtött.¹⁷⁴ Állítólag rezet is kevertetett az ezüstbe.¹⁷⁵

172 Füredi Ágnes: Bugyi-Felsővány. In: A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet I. Szerk.: Sudár Balázs-Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 70-71.

173 Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 55., Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 639., A tárgyak a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

174 Csorba Csaba: Árpád népe. Tudomány-Egyetem. Szerk.: Sudár Balázs - Petkes Zsolt. Budapest, 1997. 25.

175 Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. In: Magyar őstörténet I. Budapest, 2014. 182.

Orosháza

Bogárzó-dűlő, Király András tanyája

Király András (Orosháza, Csapó Mihályné utca 40.) 1957-ben elmondta Olasz Ernőnek, hogy Orosháza déli végétől kb. 1 km-re, a Bogárzó-dűlőbe eső tanyája (Alsó-tanya 14. sz.) közelébe, a második világháború előtt, alkalmi homokbányászás közben emberi vázra, lócsontokra, kengyelekre, zablára, gombokra akadt. A kérdéses terület a tanya mögött, azaz attól délre, kb. 80 m-re levő kiemelkedésen van, és a 60-as években az Új Élet Tsz. tulajdona volt. Király András a 60-as években Dienes István régésszel felkereste a helyet. Dienes István szerint honfoglalás kori vagy Árpád-kori temető van itt.¹⁷⁶ Sajnos több adatunk nincs a lelőhelyről, ásatás nem történt, új lelet pedig nem került elő innen.

A honfoglaló magyarság ruházatáról, fegyvereiről sok mindent tudunk, de nehéz képet alkotni a kor emberének tisztálkodási szokásairól. A textilből, selyemből készült ruhákat valószínűleg ki kellett és ki is lehetett időnként mosni, különösen az előkelőbb családoknál. Az állatbőrből, szőrméből készült ruhadarabokat viszont nem lehet mosni, legfeljebb télen, a hóban átporolni. Látnunk kell azt is, hogy nem lehet általánosítani. Biztosan nagy eltérések voltak a családok között – mint ahogy ma is vannak. Ugyanakkor az is biztos, hogy nyáron több lehetőség volt a mosásra, mint télen. Sajnos nincs adatunk a magyarság mosási szokásaira vonatkozóan. Vannak más népekre vonatkozó érdekes adatok, de hiba lenne ezeket egy az egyben a magyarságra vonatkoztatni. Egy 922-es adat szerint Etrek ogúz-török vezér például a köntöse alatt egy a pizsoktól máladozó zekét viselt, mert az volt a szokásuk, hogy addig hordtak egy ruhadarabot, míg az teljesen szét nem foszlott. A mongolokról pedig Plano Carpini 1247 körül feljegyezte, hogy nem mossák, és nem is engedik mosni a ruháikat. Ezzel összевág, hogy Wilhelm Rubruk 1255 körül azt írja, hogy a mongolok ruháikat nem mossák, mert az Isten megharagszik érte. Dzsingisz kán egyenesen megtiltotta a mongoloknak a ruhák mosását.¹⁷⁷

A mosakodás terén szintén hasonló lehetett a helyzet. Nyáron, a lovak fürdetésekor esetleg volt lehetőség fürdésre, de ez is csak feltételezés. Van viszont egy adatunk, mely arra utal, hogy, legalábbis a honfoglaló magyarság bizonyos rétegei, rendszeresen mosakodtak. Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár Ceremóniás könyve tudósít arról, hogy a császár számára a magyarok előkelői által használt fürdőalkalmatosságot kellett berendezni. A bizánci forrás szerint „*cserga*” (talán „*csorgó*”?) nevű berendezés egy megemelt, csappal ellátott, vízzel teli bőrtömlő volt. Ez alá állva tudtak megmosakodni a hadjáratok idején.¹⁷⁸ Azt mindenképpen feltételezhetjük, hogy akinek a hadjáratok alatt volt igénye arra, hogy mosakodjon, az otthon, a békés hétköznapi napokban méginkább igényelte azt.

¹⁷⁶ Dienes István: A honfoglaló magyarok. In.: Orosháza története és néprajza. I. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 158.

¹⁷⁷ Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. In.: A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet I. Szerk.: Sudár Balázs-Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 179.

¹⁷⁸ Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. 32.

Orosháza

Nagy Albert tanyája

A Magyar Tudományos Akadémia tervásatása során a város határában, a csorvási műút mentén két – egymás közelébe, kb. 200 méterre, telepített honfoglalás kori temetőt vizsgáltak meg.

Az egyik egy teljesen feltárt temető, 6 sírral, melyek közül 5 egy sorban helyezkedett el. Háromban lócsontok, de a többiben is nyerges temetkezésre utaló tárgyak voltak. Az egyik – valószínűleg babonás okokból feldúlt – sírnál, külön elhantolt lókoponyát találtak. A fej alá helyezett nyergek voltak a 2. és 4. sírban. A leggazdagabb mellékletű 2. sírban Ugo és II. Lotario (931–947) pénze került elő.¹⁷⁹

A sírok utólagos feldúlásának több oka is lehet. Ha a területen a lakosság kicserélődött, az újonnan beköltözők feldúlhatták a még felismerhető sírokat. Ebben az esetben a cél egyértelműen a sír kifosztása volt. A sírban található ékszerek, övek, fegyverek, lószerszámok nagy kísértést jelenthettek, hiszen a sírrablóknak le kellett győzni magukban a halott szellemének bosszújától való félelmüket.

Megbolygathattak egy sírt babonás okokból is. A halottól, a visszajáró kísértettől, rontó szellemektől való félelem miatt már a temetéskor történhettek megelőzési kísérletek. A sírba éllel felfelé elhelyezett éles szerszám, balta, sarló célja az ártó szellemek elleni védelem volt. A betemetett sírba nyíllal való bele lövés is hasonló céllal történt. Ha ezek ellenére a halott szelleme „visszajárt”, akkor megnyitották a sírt, és a halott hasra fektetésével, lábainak levágásával és más praktikákkal próbálták elejét venni a további kísértésnek.

Orosháza

Kristó-téglagyár

A gyár központjában, a Béke Tsz II. sz. istállója mögött, az 1953-ban feltárt 11-13. századi sírok mellett, silógödör ásásakor további 10-12 K–Ny-i irányítású csontvázat pusztítottak el. Egy sírban fakoporsó nyomai, több sírban faszénrögök voltak. Valószínűleg a középkori Orosháza temetője lehetett, amelynek nagyobb részét az agyagbányászás elpusztította, illetve Majláth Béla még a 19. század végén feltárta. Erre a temetőre vonatkozhat az az adat is, hogy 1954-ben a város É-i végén, a budapesti kövesút mellett, a Kristó téglagyár területén, az úttól kb. 100 m-re, földmunkák közben, sírokat találtak. A feltárt 9 sír leletei között S-végű hajkarikák és üveggyöngyök, fülbevaló, félhold alakú csüngő, sodrott ezüstgyűrű található.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Dienes István: Orosháza. Régészeti Füzetek 15. (1962) 61–62., Dienes István: Orosháza. Archaeológiai Értesítő 89. (1962) 267., Dienes István: A honfoglaló magyarok. In.: Orosháza története és néprajza I. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 145–149.

¹⁸⁰ Olasz Ernő: Orosháza. Kristó téglagyár. Archaeológiai Értesítő 82. (1955) 102., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 60., A leletek az orosházi Szántó Kovács János Múzeumban vannak.

Orosháza

Pusztai Ignácné tanyája

Pusztai Ignácné tanyája közelében, az Orosháza–Békéscsaba közötti kövesút mentén, az 1920-as években, homokbányászás közben ismeretlen számú sírt semmisítettek meg. A megmentett leletek között van két db kengyel és egy préselt ezüstrozetta, domború felületén hatszirmú virágmintával, szélén tizenkét apró lyukkal. Ezen kívül ezüst lemezkorong töredéke, nyitott sima karika, 3 db nyílcsúcs, aranyozott bronz kerek ruhaveret, hátlapján két szegeccsel tartozik az anyaghoz. Valószínűleg ugyanehhez a lelethez tartozik még 5 db, az előbbivel azonos ruhaveret, 3 db aranyozott ezüst, rombusz alakú veret, négyszög alakú, aranyozott ezüstveret. Az utóbbiak díszítése a sarkok felé irányuló négy levél, hátlapján négy szegeccsel.¹⁸¹

Ugyanez a lelőhely lehet az, ahol Dienes István végzett ásatást az 1960-as évek elején. A Magyar Tudományos Akadémia tervásatása során a város határában, a csorvási műút mentén két – egymás közelébe, kb. 200 méterre, honfoglalás kori temetőt vizsgáltak meg. Az egyik helyen, Pusztai Ignácné tanyája közelében, egy homokbányászás során már tönkretett temető 3 utolsó sírját mentették meg.

Az 1. számú sírban férfi nyugodott, a padkás sírban a lova a padkán feküdt. Csontkeretes szájú tegezésben 6 nyíl volt, melyeknek a vas hegyei megmaradtak.

A 2. számú sírban fekvő idős nő viselete szépen rekonstruálható. 19 préselt ezüstrozettát és 26 rombusz alakú ezüst ingnyakveretet találtak a sírban. A fején levő fejfedőn 4 db aranyozott ezüstrozetta volt. Ugyanilyen veretek díszítették elől nyíló kaftánjának két összeérő szélét és az övét is. A kaftán alatt viselt ing V alakban kivágott nyakát díszítette két sorban a 26 rombusz alakú ingnyakveret. Csuklóin karpereceket viselt, melyek szerepe az ing ujjának összefogása volt.

A csúcsosan szűkülő, szinte csónak alakú 3. sírban fonott bronz karperec és egy nyakban viselt, átfúrt bizánci solidus került elő. A sírban talált pénz II. Basileos és VIII. Constantinus (976–1025) verete. A leletek alapján itt volt a környék egyik rangosabb családjának a temetkezőhelye.¹⁸²

A padkás sírok nem nagy számban fordulnak elő a honfoglalás kori anyagban. Ezekben a sírokban egy magasabban fekvő padkát hagytak, ezen helyezték el a lovat a lószerszámokkal.

A 2. számú sír kaftánja a szogd típusú kaftánok közé sorolható. Az ilyen típusú kaftánok közepén záródtak. A Selyemút mentén elhelyezkedő, egykori kora középkori városokban számos olyan falfestmény, cserépszobor került elő, melyeken ilyen kaftánokat viselnek. Általában más színű béléssel készültek, közepén fülesgombok vagy szalagok fogták össze őket. A magyar sírokban ilyen kaftánokra utalnak a mellkason közepén, párhuzamosan előkerülő veretsorok.¹⁸³ Sokszor, mint Orosházán is, a deréknál és a ruha alsó szegélyénél is hasonló veretsor van. A vereteket valószínűleg a kaftánra szegélyként felvarrt, egyszínű anyagra varrták. Így mintájuk jobban érvényesülhetett.

Maga a kaftán szó valószínűleg perzsa eredetű, és jellegzetes viselete volt a sztyeppe népeknek. Férfiak és nők is hordták. Legalább térdig ért, de voltak egészen hosszú kaftánok is. Az ujjá hosszú volt, és általában hátul, esetleg oldalt is, felhasították, hogy könnyebb legyen a lóra felszállni. Érdekes, hogy a férfiak kaftánjain kevés fémveret található. A nőknél viszont vannak kéttagú csüngős veretekkel díszített kaftánok, és vannak az

¹⁸¹ Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 60., A leletek az orosházi Szántó Kovács János Múzeumban vannak.

¹⁸² Dienes István: Orosháza. Régészeti Füzetek 15. (1962). 61-62., Dienes István: Orosháza. Archaeológiai Értesítő 89. (1962) 267., Dienes István: A honfoglaló magyarok. In.: Orosháza története és néprajza. I. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 145-149., Kovács László: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Budapest, 1989. 50., A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

¹⁸³ Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. In.: A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet I. Szerk.: Sudár Balázs-Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 150.

Honfoglaló magyar nő viseletének rekonstrukciója. Orosháza — Pusztai Ignácné tanyája (rajz: Pintér Anikó)

orosházihoz hasonló kerek rozetták. Egy síron belül nem fordul elő a két verettípus, aminek egyelőre nem tudjuk a magyarázatát.

Számos, más záródású kaftán is volt a honfoglaló magyarságnál. A rézsútosan áthajtott kaftánok is jellegzetes viselet volt Kínától Iránon át Bizáncig. Ezeknél a kaftánoknál a sírokban a jobb válltól a bal csípőig futnak a veretsorok. A kaftán jobb szárnya nagyobb volt, és ráhajlott a bal oldalra.

Másik típus volt az áthajtott szárnyú kaftán. Ezeknél a kaftán egyik szárnyát áthajtották a másik oldalra. Az áthajtott oldal széle függőlegesen le volt vágva, és az állnál, vagy kissé lejjebb indult lefelé. Gombokkal, zsinórokkal rögzítették.¹⁸⁴ A mellkast duplán fedő ruhába nem tudott középen befújni a pusztai szél, az oldalsó gombsornál pedig a kéz adott némi védelmet, különösen lovon ülve, a gyeplőt tartva.

¹⁸⁴ Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. In.: A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet I. Szerk.: Sudár Balázs-Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 150-154.

Orosháza

Pusztaszentetornya, Virágos-dűlő

1 966-ban az Orosháza-Mezőtúr vasútvonal legelső megállóhelyének (Orosháza-Alsó mh.) környékén épült ki az orosházi Mezőgazdasági Technikum Tangazdaságának a központja. A Központba bekötőút vezet, melyet meghosszabbítottak. Az út töltésébe földet hordtak, a feltöltéshez a homokot a Virágos-dűlő déli részén termelték ki. Itt a 43. számú Görbics-tanyától ÉNy-ra, kb. 150 m-re találták a sírt. A gép egészen a vázig leszedte a földet. Talán emiatt nem volt meg a lókoponya és az egyik kengyel, valamint egy rombusz átmetszetű. A váz mellett, jobbról egy ezüstellenzős szablya feküdt, az ujjak között és egy kisebb sötét foltban egy halom, kb. kétmaroknyi, ezüstpénz volt. A gépkezelők a vázat kibontották, majd elmentek bejelenteni a leletet. A magára hagyott sírt a helybeliek, a tehenészek és az odaseregglő gyerekek szétszedték. Az orosházi múzeumot csak hetek múlva értesítették. Nagy Gyula múzeumigazgató felkereste a helyszínt, és begyűjtötte a szablya felső részét, melyen levéldíszes ezüstellenző volt, maga az ellenző enyhén a penge felé ívelődik. Az ellenző végei gömbben végződnek. Ezen kívül két átfúrt ezüstpénzt is sikerült begyűjtenie. Ezek I. Brengár itáliai király (888–915) és talán Kopasz Károly nyugati frank király (840–877) veretei.

Dienes István júniusban helyszíni szemlét végzett, rögzítette a helyszínt és a leletkörülményeket.¹⁸⁵

A területen 2004-ben Rózsa Zoltán és Lichtenstein László végzett hitelesítő ásatást, de nem találtak újabb sírokat.

A nyugati ezüstpénzek a kalandozások alatt kerülhettek a harcshoz. Ezek a hadjáratok hatalmas területeket érintettek. A kalandozások elnevezés kissé félrevezető, mert ezek valójában véres, zsákmányszerző háborúk voltak. Nem lehet azonban olyan egyoldalúan megközelíteni a kérdést, hogy a barbár magyarok lerohták a békés nyugati világot. Ezek a kalandozó hadjáratok az esetek jelentős részében az egymással hadakozó nyugati uralkodók valamelyikének a kérésére indultak meg. A szövetségesek szabad rablással vagy nemesfémmel, pénzzel fizették meg a magyarok segítségét.

Mindezek figyelembevételével a kalandozó hadjáratok céljának egy árnyaltabb megközelítése is létezik. A zsákmányszerzés mellett ezeknek a hadjáratoknak a célja a Kárpát-medencei magyar hatalom megszilárdítása, és annak megakadályozása, hogy Európában egy komoly erőt képviselő államalakulat létrejöjjön. Hamar felismerhették, hogy a feudális szétagoltság állapotában lévő Nyugat-Európa viszonylag könnyű, komoly ellenállásra képtelen célpont, és ezt az állapotot minél tovább fent kell tartani.

A honfoglalás utáni, nyugati irányú kalandozások előbb csak a közvetlen szomszédokat, majd a sikerek hatására a távolabbi országokat fenyegették. 899–905 között Észak-Itáliát, Karintiát, Morvaországot és Bajorországot támadták, 906-ban érték el első ízben Szászországot, 909-ben Svábföldet (Alamanniát), 910-ben Frankföldet (Franconiát). 911-ben keltek át először magyar portyázók a Rajna folyón, 915-ben északnyugati irányban a dán határig hatoltak, 922-ben jutottak el Dél-Itáliába (Apuliába), 926-ban és 937-ben egészen az Atlanti-óceánig nyomultak előre, 942-ben pedig az Ibér-félszigeten kalandoztak. A Kárpát-medencéből nyugat felé lebonyolított portyák 899-ben kezdődtek, és 955-ben, az Augsburg melletti Lech-mezőn elszenvedett vereséggel zárultak. 56 év alatt 38 nyugati kalandozó akcióról van konkrét híradás, ami azt jelenti, hogy minden három év közül kétfőben hadra keltek.

A déli, délkeleti irányú – Bulgária és Bizánc elleni – támadások kezdete a honfoglalást követően bizonytalan, az utolsóra 970-ben került sor. A 899–970 közti 71 esztendőben kilenc ilyen hadjáratról tudunk konkrétan. Ez bizonyára nem a teljes szám, mert rendkívül kevésnek tűnik.

¹⁸⁵ Dienes István jelentése a Munkácsy Mihály Múzeum adattárában van., Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. 79., A lelet jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeumban van.

Szablya töredék ezüststelenzövel. Orosháza — Pusztaszentetornya, Virágos-dűlő

A kalandozások időszaka nem múlt el nyomtalanul a magyar társadalom életében. A kalandozások lezárultával úgy került ki ebből a társadalomfejlődési szakaszból, hogy bizonyos vezetői számára világossá vált, meg kell törni a nagyra nőtt hatalommal rendelkező törzsfők önállóságát, alávetetté kell tenni az ekkor még szabad népességet. Géza, majd fia, István békepolitikája ennek a feladatnak tett eleget.

Orosháza Rákóczi telep

Az Orosházától nyugatra eső Rákóczi teleptől délre, 1951-52-ben, lőtér építésébe kezdtek. A munkák során egy templom körüli temetőt bolygattak meg. Dr. Zalotai Elemér régész, mentőásatás keretében, összesen 680 sírt tárt fel. Az elpusztult középkori Gellértgyeháza falu temetőjét és kápolnáját találták meg. Sajnos a temető igen jelentős részét elpusztították még az ásatás megkezdése előtt. A sírok száma jóval több lehetett a feltárt sírszámnál, kb. fele pusztulhatott el. A templom I. László király korában épülhetett (a 366. sírban I. László érem), és a tatárjárásig élhetett, mivel a legutolsó pénzek Imre király idejéből származnak. Ekkor elpusztult a templom. A sírok egymás fölé rétegződve, egymásba vágódva feküdtek. Deszkákból készült koporsó, téglák a váz körül, megépített téglasír is feltárássra került.

Néhány sír talán még a 10. században keletkezett. Az 57. sírban a váz bal lábszáránál lókoponya és kengyel, a jobb térd táján lólabcsontok, az emberi váz lábfejen zablák voltak. Zalotay említ még két, a munkások kezén elkallódott „pitykét” is, a mellcsont tájáról, és ezek a rajz szerint kerek, mélyített közepűek voltak.

A 374. sírban, noha ló nem volt, a bal comb mellett feküdt a két kengyel és az oldalpálcás zablák. A halott bal kezénél agyagedényt, a koponyánál apró karikát találtak. Nyakékként kauricsigát viselt, a karját vagy lábát körítő pánttöredékek a ruha összefogására szolgáltak. A csizmáját félgömbfejű szegecs díszítették, és előkeült egy szív alakú és egy hosszúkas, öntött ezüstveret is. Nő lehetett, mivel a veretes csizmákat a nők viselték.

A 658. sír vázának bal lábfejen lólabcsontok és csikózablák, az emberi váz halántéka táján S-végű hajkarika feküdt.

A többi 10-11. századi lelet között nyitott sima karikák, pödrött végű karikák, S-végű karikák vászonzalagra varrva, ráhúzott gömbbel díszített függő, sodrott nyakpercek, különböző gyöngyök, kauricsigák, félhold alakú csüngő, csörgő, öv és lábbeli veretek, üreges fülesgombok, egyszerű nyitott gyűrűk, sodrott gyűrűk, fejes pántgyűrű, lemezes csat, koporsómaradványok, téglás sírok, fazék- és bogrács-töredékek, kések, csiholó és kovács, kengyelek, oldalszáras és csikózablák, pénzek voltak. A sírgödrök változatosak (pl. kiégetés, mésszel kiöntés

stb.). Van kettős és zsugorított temetkezés is. A kápolna alapja különleges, „ókeresztény bazilikás görög templomokra emlékeztet”.¹⁸⁶

A 374. sír körzetében talán több korai sír is volt. Ilyen lehetett például a 360. és a 440. sír. Mindkettőben egyszerű hajkarika, a 458. sírban pedig vasdarabok (csiholó és kova) kerültek elő.

A 75. sír viszont a temető É-i részén, az elpusztított részen, messzi e sírcsoporttól került elő. 1954-ben a leletkataszterhez gyűjtés végeztek. Ekkor az orosházi múzeumban a temetőtérképen e sírhoz a következő megjegyzést. „Lovas sír, mellette másik kettő, melyet megfigyelni nem lehetett.” Ez is korai temetőrészlet lehetett. Ugyanakkor a 658. sír a temető déli szegélyén van. A nagymérvű pusztulás mellett, a távol eső sírcsoportok alapján nem lehet a 10. századi temető képét elképzelnünk, de, kiterjedése alapján, nagyobb köznépi temető lehetett.

Vagy a lakosság cserélődött ki az államalapítás idején, és az újonnan érkezettek nem tudták a terület rendeltetését, vagy az ősök iránti kegyelet őrizte meg a régi temetőt.

Örménykút Décsi telek-halom

A községtől északnyugatra van a halom, amely egy rézkori kurgán. Magassága kb. 6 méter, alapát-mérője pedig mintegy 70 méter.

Krecsmarik Endre szarvasi tanár már 1911-ben, 1913-ban és 1917-ben végzett kutatást a területen. 1927-ben pedig Kiss Sándor, a szarvasi tanítóképző igazgatója is végzett itt ásatást.

1976-ban is volt egy kisebb szondázó ásatás a területen, de 10-11. századi leletek nem kerültek elő.¹⁸⁷

1993-ban újabb ásatásra került sor a lelőhelyen, amely során a középkori Décsé falu templomát tárták fel. A templom körüli temető területén 178 sírt bontottak ki, melyek közül kettő, a 34. és a 35. sír, honfoglalás kori volt. A többi sír a templom körüli temetőhöz tartozott. A 34. sír férfinak részleges lovastemetkezése volt. A combcsontok térd felőli végén ló állkapcsa feküdt, a lókoponya felső részét az eke elszántotta. A lólábak a bal lábszár mellett kívül, és a bal lábfej mellett voltak. A sírban két rombusz alakú vas nyílhegy, kovakő, csiholóvas, vaskarika került elő. Az ásató megállapítása szerint a nyílhegyeket letörték a vesszőről, és valamilyen erszénybe, tarsolyba tették.

A 35. sír sírban eltemetett férfinak szintén részleges lovastemetkezése volt. A lócsontok a bal lábszár mellett voltak, kívül. A sírban egy nyíltegez vasalásának maradványai, a tegez szájának csontdíszítése, 3 db vas nyílhegy (a tegezben), két tausírozott vaskengyel, hevedercsat és vaskés került elő. A tegez maradványai alapján egy kb. 80 cm hosszú nyíltegez volt rekonstruálható.

Az ásatás területén szórványleletként is kerültek elő 11-12. századi leletek, melyek között három S-végű hajkarika és egy bronz pecsétgyűrű volt.¹⁸⁸ Az S-végű hajkarikák aranyból, ezüstből és bronzból készültek. A gyűrű kiszélesedő ovális fején kard és monogram látszik, mely talán: U-U.

¹⁸⁶ A leletek az orosházi Szántó Kovács János Múzeumban vannak., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 60.,

¹⁸⁷ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 336-338., Szatmári Imre: Ásatások a Décsy-halmon. Szarvasi Krónika 8. (1994) 70.

¹⁸⁸ Szatmári Imre: Honfoglalás kori lovas sírok Décsén – Reitergrabstätten aus der Zeit der Landsnahme in Décsé. In.: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Szerk.: Wolf Mária és Révész László. Miskolc, 1996. 162-186., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 159. A leletek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

Kengyelek. Őrménykút — Décsi telek-halom

Csipológvas töredéke. Őrménykút — Décsi telek-halom

Vas hevedercsat. Őrménykút — Décsi telek-halom

Ezüst S-végű hajkarika. Örménykút – Décsi telek-halom

Arany S-végű hajkarika. Örménykút – Décsi telek-halom

Vaskés. Örménykút – Décsi telek-halom

Bronz pecsétgyűrű. Örménykút – Décsi telek-halom

Kovakő. Örménykút – Décsi telek-halom

Vas nyílhegy. Őrménykút — Décsi telek-halom

Vas nyílhegy. Őrménykút — Décsi telek-halom

Vas nyílhegy. Őrménykút — Décsi telek-halom

Vas nyílhegyek. Őrménykút — Décsi telek-halom

Bronzkarika. Őrménykút — Décsi telek-halom

Örménykút

Maconkai-domb

Az örménykúti határ északkeleti részén, egy délkelet-északnyugati irányú, széles földhát közepén, egy kb. 2 m magas, É-D-i irányban elnyújtott, halomszerű kiemelkedés található, amely egy nagy kiterjedésű, belső, vízállásos lapály keleti partját alkotja.

A lelőhelyen először 1911-ben találtak sírokat. Ekkor Zahorecz Pál a földjén levő, 30 m átmérőjű, 3 m magas halom északi részét felásatta, és 29 Ny-K-i tájolású sírt talált. Mellékletekről nincs adatunk. A helyszínre érkező Krecsmarik Endre augusztus 7-én két kutatóárkot ásott a halom déli és keleti oldalán, ám csak két, többé-kevésbé bolygatott, melléklet nélküli csontvázat tárt fel, melyről a helyi sajtó is tudósított.¹⁸⁹

1989. májusa elején a Szarvasi Állami Tangazdaság a területen egy esőztető öntözőberendezés telepítését tervezte, amelynek során egy megközelítőleg észak-déli tápcsatorna kiásását kezdte meg. A tápcsatorna egy előző szakaszát a korábbi években elkészítették, ám a múzeumot sem akkor, sem 1989-ben nem értesítették. Több régészeti lelőhely került veszélybe. Végül 1989. május 8. és június 9. között Juhász Irén végzett itt leletmentést a

Nyiltegez szájának rekonstrukciója, nyilhegyekkel. Örménykút — Décsi telek-halom

MTA Régészeti Intézetének támogatásával, és további 85, 10-11. századra keltezhető sírt tárt fel.¹⁹⁰ A leletanyagot Liska András közölte le. Véleménye szerint a kurgán keleti lejtőjén elhelyezkedő temető keletre a domb lába felé, és nyugatra, a dombtető területén is folytatódik. A temető területén a sírok két csoportban helyezkednek el, de az északi és a déli csoport közötti üres területet a temető hiányos feltártsága miatt nem lehet értékelni.¹⁹¹

A 86. lovassírban férfi feküdt. A sírját még nem sokkal a temetés után megbolygatták. A mélyszántás tovább pusztította, így a csontváz eredeti helyzetét nem lehetett megállapítani. Az emberi és a lócsontok össze-

¹⁸⁹ Szarvas és Vidéke 1911. jún. 18. 4., 1911. augusztus 6. 5., 1911. aug. 13. 2., Krecsmarik Endre: Szarvasi középkori és őskori leletekről. *Archaeológiai Értesítő* 45. (1911) 378., Liska András: X-XI. századi temető Örménykúton. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 16. (1996) 175.

¹⁹⁰ Valójában 87 sír került elő, de két sír más korszakba tartozott., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája. IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989. 344., Juhász Irén: Örménykút 13. lelőhely. *Régészeti Füzetek* 43. (1991) 12., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 16. (1996) 159.

¹⁹¹ Liska András: X-XI. századi temető Örménykúton. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 16. (1996) 175-208.

keveredve feküdtek. Mellékletei között tömör bronz fülesgomb, ezüstszalag töredékei és kis vastüske négy töredéke van. A vékony, 7 mm szélességű, ezüstlemezből készült pántkarperecek a csuklón, vagy a bokán kerülnek elő a férfisírokban, és rendeltetésük nem teljesen azonos a női sírokból előkerült karperecekével.¹⁹²

Az 5. sírban fekvő férfinak lószerszámos temetkezése volt. A mellékletek között vastöredék, két darab vállas kengyel széttöredezett darabjai és hevedercsat töredékei találhatók.

A 74. sírban egy gyermek feküdt. Nyakában hurkos-kampós záródású, három vékony bronzhuzalból sodrott nyakperece, öt pasztagyöngye és egy bronzlemezből készült, apró pántgyűrűje volt. A jobb kéz gyűrűsujján és a jobb kéz középső ujján egy-egy bronz pántgyűrűt viselt.

A 83. sírban eltemetett nő terhes volt. Hajában két oldalt ezüst, S végű hajkarikákat viselt. Szegecselt vaslemez töredékek feküdtek a mellkas bal oldalán, a felső bordákon. A jobb és a bal kéz gyűrűsujján egy-egy S-végű hajkarikája volt.

A többi sír leletei között ezüst és bronz sima karikák, ezüst és bronz S-végű hajkarikák, sodrott ezüstgyűrű, bronz karperec, gyöngyök, ezüstlemez töredékek, Salamon (1063–1064), I. László (1077–1095) király pénzei, vaskések, vascsipesz található.¹⁹³

Mint láttuk, a temetőnek csupán egy része a feltárt 85 sír. Liska András megállapítása szerint a sírok legyező alakban helyezkedtek el, és a leletek alapján egy a 10. század közepén induló, és a századforduló táján megszűnt temető egy részletét tárták fel a lelőhelyen.

Sarkad

Peckesvár (Sarkad–Peckesi domb)

Nagy munkába fogtak 1927-ben Sarkadon, a Peckesvárnak illetve Peckesi dombnak nevezett hátrészen. Gözekével, kb. 70 cm mélyen, felszántották a területet. Nagy volt a meglepetés, amikor emberi csontvázak maradványait, edénytöredékeket, mindenféle tárgyakat fordított ki az eke. Nem is csoda, hiszen egy bronzkori tell (lakódomb) és az azt körülvevő falu helye található itt, azt bolygatták meg. A több méter magas domb évszázadok alatt, az itt élők újra és újra megújított házainak maradványaiból, a kidobott szemétből, eltört kerámiatöredékekből, állatcsontokból, elkorhadtt famaradványokból lett egyre magasabb, a korai és a középső bronzkor folyamán (ottományi és gyulavarsándi kultúra).

Vár itt soha nem állt, de a török időkben, un. tarisnyavár volt a dombon. Számos ilyen állt a Sarkadi-tó környékén. Valójában egy megfigyelő pont lehetett, palánkkal körülvett őrtorony, ahol a derék sarkadi hajdúk figyelték, nem közeledik-e ellenség a város felé. Mert ellenség az volt bőven. Török, német, rác, elfajzott magyar – és legfőképpen az adószedők. Ment is a jelsz, ha nemkívánatos elemek közeledtek Sarkad várral védett városa felé.

De nem csak a bronzkorban fordultak meg itt emberek. Az 1927-ben előkerült régészeti leletek egy része a Magyar Föld Rt. Sarkadi Bér gazdaságának ajándékaként a Magyar Nemzeti Múzeumba került, és ezek közül több honfoglalás kori lelet is található.¹⁹⁴

A leletek között van 2 db bronzból készült, áttört állatalakos hajfonatkorong, egy ezüst lemez karperec, melynek két nyitott végére ezüst díszet szereltek, nyitott bronzkarika, tömör bronz fülesgomb, fejes bronzszögecs,

¹⁹² Szőke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I. Budapest, 1962. 71.

¹⁹³ A leletek a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban vannak.

¹⁹⁴ A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak.

átfúrt bronzpánt; 3 db aranyozott bronz rozettás lószerszámveret (az egyikről az aranyozás lekopott).

A leletek feltehetőleg egy előkelő nő sírjából származnak, akit lovával vagy lószerszámaival temettek el. Az aranyozott bronz rozettás veretek utalnak a rangjára. Ilyen rozettás lószerszámmal csak előkelő nők lovait díszítették, és valószínű, hogy hozományként kapták a férjhez menő ifjú asszonyok. Keleti török nyelvű népek-nél ma is a felszerszámozott ló a menyasszony egyik fő menyegzői ajándéka. Sajnos nem tudjuk, hány veret díszítette a lószerszámot, de mindenképpen jóval több lehetett, mint három.

A nő haját két áttört, bronz hajfonatkorong díszítette. Ezeket általában a hajfonathoz erősítve, mellmaggasságban viselték. A rajtuk levő állatalakoknak a rontástól, betegségektől kellett megvédeniük viselőjüket.

A nyitott bronzkarika fülbevaló, esetleg hajkarika lehetett, a karperec pedig a kézen volt. A bronz fülesgomb a ruhát fogta össze, az átfúrt bronzpánt rendeltetése ismeretlen.

1973-ban újabb honfoglalás kori lelet került elő a dombon. Középiskolás voltam, amikor felkeresve a lelőhelyet, egy ágakkal lefedett gödröt találtam, mely talán vadak számára felállított csapda lehetett. A gödör egyik oldalából egy karcson nyúlt ki, a csukló táján egy kiszélesedő végű bronz lemez karpereccel. A sírt nem bonthattam ki, se eszközöm, se tudásom nem volt akkor hozzá, de a karperecet magamhoz vettem, és eljuttattam a Munkácsy Mihály Múzeumba.¹⁹⁵

1991-1992-ben, immár régészként, végre ásatást végezhettem a területen, további honfoglalás kori sírok előkerülésében reménykedve, de csak bronzkori leleteket találtunk. Lehet hogy eleve kevés sír volt itt, de az is lehet, hogy a dombnak az a része, ahol a sírok voltak, már lekopott, és a sírok elpusztultak.

A Sarkad-peckesvári leletek női sírokból származnak. A kikerekedő végű lemezkarperecek Szőke Béla szerint a rozettás lószerszámmal eltemetett nők jellegzetes ékszere. Anyaguk rosszezüst, bronz, és néha aranyozottak. Általában díszítetlenek.¹⁹⁶ Sarkad környékén valószínűleg egy előkelő honfoglaló nemzetség telepedett meg, s az ő sírjaikat találtuk meg a Peckesváron. Nincs kizárva, hogy ez a nemzetség később szembefordult a központi hatalommal. Erre utalhat az, hogy a környéken olyan egykori, elpusztult falunévek emlékét őrzik a határrészek nevei, mint a Sarkad határában levő Nyék puszta, Jenő puszta, a Sarkadkeresztúr határában levő Tarján puszta és a Gyulavárihoz tartozó Keszi gátórház. Az engedetlen nemzetséget a megerősödő központi hatalom más törzsekből idetelepített falvakkal vette körül, folyamatos ellenőrzés alatt tartva őket.¹⁹⁷ Az 1973-as sír alapján minimum három sírt kell feltételeznünk, de lehet, hogy jóval több sír volt a területen.¹⁹⁸

Sarkadkeresztúr Csapháti-legelő, Barna-tanya

Évekig ástam Sarkadkeresztúr határában, a Barna-tanya mellett. A mai napig bennem van a hangulata a többé-kevésbé bolygatatlan legelőnek, a távoli nyárfaligetek kékes foltjainak, a hatalmas kék

¹⁹⁵ Medgyesi Pál: Néhány Békés-megyei avar kori és X-XI. századi leletről. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 138. és 11. kép 2.

¹⁹⁶ Szőke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I. Budapest, 1962. 71-72.

¹⁹⁷ Mesterházy Károly: Sarkad a honfoglalás- és kora Árpád-korban. In.: Tanulmányok Sarkad múltjából. Szerk.: Komoróczy György. 1970. 22., Mesterházy Károly: Sarkad-Peckesvár. In.: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor István. Budapest. 1996. 347-348.

¹⁹⁸ Nagy Mihály, Sarkadkeresztúr, Vasút utca 65. szám alatti lakos 1991-ben elmondta nekem, hogy az apja elmondása szerint 1922-ben a domb Sarkadkeresztúr felőli részén földmunkák folytak. 3 kosárnyi csontokról beszéltek az idősebbek, melyek között embercsontok is voltak. A csendőrség gyűjtötte össze a leleteket. Kardot is emlegettek azok, akik látták a leleteket. Az adatok hitelességét már nem tudjuk ellenőrizni.

Íjvégcsontról. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Nyíltegez szájának csontdíszítése. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Nyíltegez szájának csontdíszítése. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Íjvégcsontról, nemzetségjeggyel. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

égnek, a nyári melegben kopárra száradt növényeknek, a magasban, egy helyben lebegő pacsirták hangjának és a poros földűtnak, mely a Barna-tanyáig vezetett.

A lelőhely Sarkadkeresztúrtól K-re, kb. 1 km-re fekszik. Itt, a Barna-tanyától kb. száz méterrel K-re, a község irányában, egy kisebb, É-D irányú kiemelkedés található. A Barna-tanya közelében húzódik Sarkad és Sarkadkeresztúr határa.

Az 1970-es évek végén a két település határától kb. három méterrel É-ra, tehát már sarkadkeresztúri területen, gépi erővel csatornát ástak. A környékbeli elmondása szerint már ekkor sírokat találtak, de a múzeumot nem értesítette senki. Szomorú eset, de a sarkadkeresztúriak méntségére szolgáljon, hogy sajnos a megye más településein is történtek /történnek/ hasonló esetek.

1985 augusztusában egy nagyobb eső után a csatorna falából sírokat mosott ki az esővíz. A felszínre került sírokat a közelben legeltető tehenész fiú teljesen feldúlta, valószínűleg kincseket keresett. A csontok elvesztek. Szerencsére Nagy Mihály, az akkori tanácselnök, megmentett néhány leletet, s ezeket eljuttatta a Munkácsy Mihály Múzeumba. Sajnos, sokszor csak egy-egy jóézésű, a múltunkat szerető helyi lakos segítsége menti meg a régészeti emlékeket. A leleteket megsemmisítő vagy eladó honfitársainknak pedig fogalmuk sincs arról, milyen károkat okoznak a népünk múltját kutató tudománynak.

A tárgyak között egy bronzból készült, három szálból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperec és egy bronz karperec töredéke található. A helyszínre érkezve csak egy sír helyét tudtam megfigyelni. A sír tájolását, méretét nem lehetett megállapítani.¹⁹⁹

1989–91. között ásatást végeztem a lelőhelyen, mely során 133 sírt tártam fel. Ezek egy kelta sír kivételével 10-11. századiak voltak. A kelta kori halottat bizony nem temethették túl mélyre, mert az „orra” szó szerint kilátszott a földből. Valószínűleg az eltemetésekor kicsit magasabb volt a domb, és az évszázadok során lassan lekopott. Amikor a 10-11. században elkezdtek ide temetkezni magyarjaink, ő már vagy ezer éve aludta itt örök álmát – egyedül.

Az 1989–1991. évi ásatás leletei közül kiemelnék néhány sírt.²⁰⁰ A 12. számú sír lószerszámos temetkezés volt, vagyis a ló nem került a sírba, de a lószerszám igen. A sírban fekvő férfi koporsóban feküdt. A kengyelek a térdénél kerültek elő, vagyis valószínűleg a koporsóra, középtájon helyezték rá a nyeret, a kengyelekkel és egy vascattal. Három nyilat raktak a halott mellé, melyek közül kettő rombusz alakú, egy pedig villás hegyű. A halott mellé tett íj markolatát és a merev szarvakat csontlemezek díszítették. Az íj hossza kb. 130 cm lehetett.

A 81. sírban szintén férfi feküdt. Itt is a halott mellé tették a lószerszámot, tehát ez is lószerszámos temetkezés volt. A két vaskengyel, a csikózabla a halott lábainál került elő, tehát ide helyezték a nyeret a lószerszámokkal. A sírba került a férfi íja is, melynek markolatát és a végeit, a szarvakat, itt is csontlemezekkel díszítették. A nyíltegezt a halott bal oldalán helyezték el. A tegez vasalásai alapján kb. 80 cm hosszú lehetett, és kis fülekkel volt az övre felerősítve. A tegez száját csontlécekkal díszítették. Némelyik csontlécen pontkörös díszítés látszik. A tegez szájánál 6 vas nyílhegyet találtunk. A sírban talált üreges állatcsont egyik vége sérült, a másik át van fúrva, ami arra utal, hogy talán síp lehetett.

A 117. számú lószerszámos lovastemetkezés férfija szintén fegyveres volt. A lószerszámhoz tartozó vascsat, két kengyel, csikózabla a lábknál került elő. Nyilván ide helyezték a nyeret és a lószerszámot. A sírban talált négy nyílhegy rombusz alakú volt. A fej mellett talált két bronz hajkarika közül az egyik lapított S-végű, a másik egyszerű, sima karika. A hajába fűzve viselhette őket a férfi. Volt egy vaskése is, ruháját pedig 8 db bronz fülesgomb fogta össze, a bal oldalon, sorban, egymás alatt. Mint már volt róla szó, a bal oldalon gombolódó kaftánok, ruhák előnye az volt, hogy a pusztai szél nem tudta szétfújni a ruhát. A ruha jobb és balszárnya nagy felületen fedte egymást, a mellkast dupla anyag védte, a gyeplőt tartó bal kéz pedig még további védelmet adott, mert eltakarta a ruha nyílását. A sír ezüstpénze I. András király (1046–1060) érme. Jelentősége abban áll, hogy azt bizonyítja, a 11. század közepén, a pogánylázadások idején, még voltak olyanok, akik a régi pogány módon temetkeztek. Ugyanakkor arra utal, hogy a 12. és a 81. számú sírt sem kell feltétlenül 10. századinak tartanunk.

A női sírok közül az 5. számú sír számít gazdagabbnak. Hajában két oldalt két-két ezüst, bordázott

199 A leletek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

200 A leletek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

I. András király (1046-1060) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

I Béla király (1060-1063) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

I. Géza király (1074-1077) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

S-végű hajkarikát viselt. Nyakában gyöngysort hordott, mely változatos formájú és színű üveggyöngyökből állt. Ezüstgyűrűje nyitott, két szálból sodrott volt, és a bal kéz gyűrűsujján viselte. Ezen kívül négy ezüstpénz is volt a sírban. 2 db I. László király (1077–1095) verete, 2 db I. Géza király (1074–1077) pénze.

A 4. sír nője is két-két ezüst hajkarikát viselt a fej két oldalán. Ezüst, nyitott, kerek átmetszetűek voltak. Bronz karperecét a jobb csuklón, ezüstgyűrűjét a jobb kéz egyik ujján viselte. A karperec rombusz átmetszetű, nyitott, végei felé keskenyedő. A derék táján, közepén aranyozott ezüst, levél alakú csüngős ruhadísz csüngős részét hordta. A sírban talált ezüstpénz Salamon király (1063–1074) verete.

Említést érdemel még az 55. sír, melyben egy kislány feküdt, akinek két oldalt négy-négy ezüst és bronz hajkarikája volt. Nyakán gyöngysort viselt. Ezüstgyűrűje volt, és egy ezüstpénz is előkerült a sírból, I. László király (1077–1095) érme.

A többi sírban vas nyílhegyek, bronz karperecek, ezüst és bronzgyűrűk, vastű, egyszerű ezüst és bronz hajkarikák, ezüst és bronz S-végű hajkarikák, üveg és borostyángyöngyök, fonott bronz nyakperecek, aranyozott ezüstlemezkek, ezüstlunula, ezüstlemez töredékek, bronzkorong, vascsat, kovakő került elő. A pénzek között I. István király (1000–1038), Péter király (1038–1041 és 1044–1046), Aba Sámuel király (1041–1044), I. András király (1046–1060), I. Béla király (1060–1063), Salamon király (1063–1074), I. Géza király (1074–1077), I. László király (1077–1095) érméje és állatcsontok voltak.

A leletanyag alapján a temetkezések valamikor a 11. század elején indulnak a temetőben, és egészen a század végéig folytatódtak.²⁰¹

Ezen a lelőhelyen volt néhány olyan élményem, ami rádöbbenett arra az amúgy tudott dologra, hogy a múlt mennyire itt él velünk.

Mivel akkoriban a Munkácsy Mihály Múzeumnak nem volt ásatási célokat szolgáló gépkocsija, kénytelen voltam sátorbort építeni, és kint lakni a lelőhelyen. Volt olyan év, hogy 11 hetet töltöttem sátorban a sarkadkeresztúri legelőn. Reggelente a friss levegőben kisebb sétákat tettem a környéken, azaz a legelőn. Több

Bronz fülesgombok. Sarkadkeresztúr – Csapháti-legelő, Barna-tanya

esetben megfigyeltem, hogyan irányítja az egyik pásztor a kutyáit botjelekkel. Nem volt kiabálás, ordítózás. Egy fütyű, a kutya megállt, távolról ránézett a gazdájára, majd a botokkal leadott jelnek megfelelően terelte az állatokat jobbra vagy balra, előre vagy visszafelé. Ki tudja, hány nemzedék óta adódott át ez a tudás, nemzedékről nemzedékre? Talán már az itt nyugvó 10-11. századi őseink is így irányították a kutyáikat. A pásztorral való beszélgetés során azt is megtudtam, hogy nem hosszas neveléssel tanulták ám meg ezt a kutyák. Nem kellett kutyakiképző iskolába vinni a derék négy lábúakat. A fiatalabbak az idősebbektől lesték el, mit kell tenni a bottal leadott jelekre – így ment ez kutyanevezéseken át.

²⁰¹ Medgyesi Pál: 10-11 századi temető Sarkadkeresztúr határában. Előzetes jelentés. – Ein Gräberfeld aus dem 10.-11. Jahrhundert in der Gemarkung Sarkadkeresztúr. Vorläufiger Bericht. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXX-XXXI/2. (1993) 487-511.

Ezüstgyűrű. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronzgyűrű. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronz karperec. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronz karperec. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Találkoztam olyan pásztorral is, aki elmesélte, hogy mivel nem volt segítsége, maga herélte ki a mellettünk álló kutyáját. Hát ez elég szörnyen hangzott, meg is kérdeztem, hogyan tudta lekötözni a szegény ebet. Csodálkozva nézett rám, nem értve a kérdést. „Lefogtam a két kezemmel a két-két lábát” - mondta. Most meg én nem értettem a dolgot. „Akkor hogyan tudta elvégezni a műtétet?” - kérdeztem. A válasz megdöbbentő volt: „Hát foggal”.

Rovásjel egy íjcsonton. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

„Rovásírásos” ezüstgyűrű. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

S-végű ezüst hajkarika. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronzkarika. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Ezüstgyűrű. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronz karperec. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Aranyozott ezüst ruhadíszek töredékei. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronz karperec töredéke. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Nyíltegez vasfüle. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

Bronz karperec töredéke. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

I. Géza király (1074-1077) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr - Csapháti-legelő, Barna-tanya

Ezüst ruhadisz töredéke. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

Ezüst ruhadisz töredéke. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

Salamon király ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr - Csapháti-legelő, Barna-tanya

I. Géza király (1060-1063) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr - Csapháti-legelő, Barna-tanya

Aba Sámuel király (1041-1044) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr - Csapháti-legelő, Barna-tanya

I. Géza király (1074-1077) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr - Csapháti-legelő, Barna-tanya

I. Géza király (1074-1077) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztúr - Csapháti-legelő, Barna-tanya

Villáshegyű vas nyílhegy. Sarkadkeresztúr-Csapháti-legelő, Barna-tanya

Vas nyílhegy. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Ezüst félhold alakú csüngő (lunula).
Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő,
Barna-tanya

Sodrott ezüstgyűrű. Sarkadkeresztúr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

3 szálból fonott bronzgyűrű. Sarkadkeresztűr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

I. István király (1000-1038) ezüstpénzének két oldala. Sarkadkeresztűr — Csapháti-legelő, Barna-tanya

Szabadkígyós

Pál-liget

A szabadkígyósi Pál-ligeti tábla Szabadkígyóstól 7 km-re, a Wenckheim-kastélytól ÉNy-ra található. Itt, 1967 decemberében, egy kb. 2 m magas homokháton, homokbányát nyitottak. A munkák során emberi maradványokra, állatcsontokra és tárgyakra bukkantak, melyekről a helyi tanács értesítette a gyulai múzeumot.

Juhász Irén régész kereste fel a helyszínt, összegyűjtötte a leleteket, és rövid leletmentő ásatást is végzett. A feldúlt síron kívül még két sírt tárt fel.

1968 tavaszán Juhász Irén és Bálint Csanád régész újból ásatást végzett a helyszínen, és további 16 sírt tártak fel. Az összesen feltárt 19 sírből 12 férfi, 6 női, egy meghatározhatatlan nemű sír volt, és három sírsort lehetett megfigyelni.

Valószínűleg egy nagycsalád temetkezett ide. A közösség egyik vezetője az 1. sírban fekvő idős férfi lehetett, akinek két ezüst hajkarikája, bronz hajkarikája, ezüst pántból készült karperece, bronzkoptatós szablya, bronzcsatja, bronzveretes öve, kengyel rögzítésére szolgáló csonteszköze, két körte alakú kengyele, hat nyílhegye és nyíltegeze volt. A megnyúzott lovat a koponya és lábcsontokkal a halott lábánál helyezték el.

Szintén rangos, talán még az előzőnél is rangosabb lehetett a 4. számú sírban fekvő férfi. A sírt, a jelek szerint, nem sokkal a temetés után feldúlták. Ez a sír is részleges lovastemetkezés volt. Sajnos a sírrablók sok mindent elvihettek a sírből, ennek ellenére megmaradtak a férfi mellé tett íj markolatának csontlemezei, két nyílcsúcs, a nyíltegez maradványai, a vaszabla töredékei. Karperecére és gyűrűjére csak a csontokon látható elszíneződések utaltak.

Rangos férfi feküdt a 8. számú sírban is. A két szemgödörben egy kéttágú csüngős, aranyozott bronzveret felső és alsó tagja volt. Bronzcsatja, csiholóvasa, kovaköve, vaskése és három nyílhegye is előkerült a feltárás során.

Az 5. számú, csónak alakú sírban koporsó nyomait is megfigyelték. Az íjának a markolatcsontjai, a tegezdiszító csontlemezek, a tegez vasalásai, a nyílhegy a férfi harcos voltára utal.

Szintén fegyveres férfi feküdt a 7. sírban. Két pödrött végű, aranyozott bronzkarikája, harci fokosa és kése volt. A fokosa szokatlan formájú. Egyik kinyúló vége gömbben végződik, a másik hatszögű, a vége egyenesre van vágva. A bal szemgödörben talált kerek bronzdísz mélyebb részeit aranyozták.

Ezen kívül a sírokban öntött, bronz karperec, öntött, ezüst nyakperec, edény töredéke, aranyozott bronz hajkarika, vaskések, nyílcsúcsok voltak.

A 7. és 8. sírban a szemgödörben talált veretek a halotti szemfedőről származnak. A honfoglaló magyarok sírjaiban számos esetben találunk arcra helyezett, a szemeknél és a szájnál kivágott lemezeket.²⁰² Ugyanakkor az ugor népeknél szokás volt az, hogy bőr vagy textil halotti szemfedőkre a szem és a száj felett fémlapokat, pénzeket varrtak fel. Ez történt a két szabadkígyósi sírban is.²⁰³ A volgai bolgár / (pl. Tankajevka) temetőben talált halottas maszkok a régi magyar temetőben is fellelhetők.²⁰⁴ A szemfedők használatának hitvilági háttere a szemek és a száj eltakarása, azaz a rontás elleni védelem volt.

A 13. számú sírban talált egyik nyíl iránya és elhelyezkedése arra utal, hogy belelőtték a sírba, méghozzá

²⁰² Dienes István: Honfoglalóink halottas szokásainak egyik ugor-kori eleméről. *Archaeológiai Értesítő* 90. (1963) 108-111.

²⁰³ Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi-pálliigeti táblán. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei I. (1971) 65.

²⁰⁴ J. A. Halikova: A Volgai Bulgária és a X. századi Magyarország népessége etnikai rokonságának kérdéséhez. A Hajdúsági Múzeum Évkönyve I. (1973) 28.

a már betemetett sírba. Hasonló jelenséget figyelt meg Móra Ferenc Medgyesegyházán is.²⁰⁵ A szokás a halott szellemétől való félelem miatt alakulhatott ki,²⁰⁶ és egészen sokáig élt. A későbbi korokban azonban már új helyett puskával lőnek a sírba.

A leletek alapján a temetőt a 10. század második harmadában használhatták. Az államalapítás körül megszűnt a temetkezés – a közösség elköltözött a területről, és új közösségek költöztek a vidékre. Az újonnan beköltözők foszthatták ki a 4. sírt.

Szabadkígyós A Tangazdaság homokbányája

Az Újkígyós községhez tartozó Bezsó-tanya közelében, 1962 novemberében homokkitermelés során honfoglalás kori sírokra bukkantak. Az egyik sírban lócsontok is előkerültek. A kiforgatott 1. sz. sír leletei között kéttagú csüngők, hajkarika, karperec és gyűrű volt. Több sír pusztult már el, de ezekben állítólag nem volt melléklet. Az ezt követő leletmentés során 3 erősen feldúlt sír került elő, 1-1 melléklettel (huzalkarika, csikózabla és vaskés).²⁰⁷

1962 novembere és 1965 szeptembere között a lelőhelyen többször volt leletmentés. A homokbánya miatt a temető jó része elpusztulhatott.²⁰⁸ Összesen 21 sírt tártak fel. A feltárások során feltárt leleteket az alábbiakban ismerhetjük meg.²⁰⁹

A leletanyagban bronz nyakperec, bronz kéttagú csüngők, bronz hajkarikák, bronz karperec, bronz állatfejes karperec, bronz pántgyűrű, bronzgyűrű, gyöngyök, csont tűtartó, csikózabla, vaskés, edénytöredékek, nyílcsúcsok, csiholóvas, zabla, koporsókapocs és egy szórvány bronz szíjelosztó van.

A leletek alapján itt egy köznépi temető pusztult el, mely a 10. század közepétől a század végéig volt használatban.

Csont tűtartó, tüvel. Szabadkígyós – A Tangazdaság homokbányája

²⁰⁵ Móra Ferenc: Néprajzi vonatkozások Szeged vidéki népvándorlás kori és kora magyar leletekben. Ethnográfia. 1932. 62.

²⁰⁶ Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblán. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei I. (1971) 65.

²⁰⁷ Pálóczi Horváth András: Szabadkígyós-A Tangazdaság homokbányája. Régészeti Füzetek 16. (1966) 46., Pálóczi Horváth András: X. századi temető a szabadkígyósi tangazdaság homokbányájában. – Tenth Century Cemetery in the Sand-pit of the Model Farm of Szabadkígyós. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei I. (1971) 7-40., 49-86.

²⁰⁸ Pálóczi Horváth András: Szabadkígyós-A Tangazdaság homokbányája. Régészeti Füzetek 16 (1966) 46.

²⁰⁹ A leletek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

Bronz szíjelosztó. Szabadkígyós-A Tangazdaság homokbányája

Bronz karperec. Szabadkígyós – A Tangazdaság homokbányája

Bronz karperec. Szabadkígyós – A Tangazdaság homokbányája

Aranyozott ezüst női ruhadíszek. Szabadkígyós-A Tangazdaság homokbányája

Aranyozott ezüst női ruhadíszek. Szabadkígyós-A Tangazdaság homokbányája

Kéttagú bronz csüngős veretek. Szabadkígyós-A Tangazdaság homokbányája

Szarvas Filyó-halom

A várostól ÉK-re, az Ószőlők nevű zártkerti település közepén, egy nagyjából K–Ny irányú homokhát húzódik kifli alakban. A homokhát Ny-i oldalának végén, az endrődi országút közelében, egy kb. 80 m átmérőjű, 6 m magas halom emelkedik, amelynek DNY-i és ÉK-i oldalán hatalmas homokkitermelő gödrök láthatók.²¹⁰ A felszínen gyűjtött leletek között késő bronzkori és szarmata kori edénytöredékek voltak, maga a kurgán valószínűleg rézkori.

A lelőhelyről 1908-ban esik először említés. A homokgödör akkor már megvolt, és Madlenka Mihály földjére esett. Huba János helyi tanító figyelt fel arra, hogy leletek kerültek elő a területen.²¹¹ A Huba János által gyűjtött szórvány anyagban „zabla és törrészek, szíjkarika és edények” kerültek elő. A leleteket Krecsmarik Endre szarvasi tanár begyűjtötte, és részletesen ismertette.²¹² A zabla és feltehetően két, szabványhoz tartozó keresztvas 10-11. századi, a többi lelet szarmata kori volt.

1909-ben Krecsmarik Endre két alkalommal is végzett ásatást a lelőhelyen, és összesen 4 sírt tárt fel. A sírokból 10-11. századi leleteket találtak.²¹³ A környéken már korábban számos hasonló korú sír, illetve lelet került elő.²¹⁴

Az 1909-es anyagban bronz karperecek, üveg szemesgyöngyök, bronz lemezgyűrűk, vas nyílcsúcs, kauricsiga volt.²¹⁵ Az 1. számú sírban a nő mellett egy csecsemő feküdt.

Valószínűleg ehhez a lelőhelyhez tartozik az a melléklet nélküli sír is, amelyet Brózik Lajos szarvasi tanító 1916-ban, az „*ószőlői tanyájuk melletti partos részen*” talált.²¹⁶

1954-ben Palov József jelentette, hogy a halomtól K-re, 50 m-re, homokbányászás közben három melléklet nélküli sírt találtak. Egy sírt eredeti állapotában (in situ) kiemelték, és a középhalmi iskolában őrizték. Ennek egyik csecsnýulványánál Palov József zöld patinanyomot figyelt meg.²¹⁷

A leletek alapján itt egy 10-11. századi köznépi temető sírjait bolygatták, illetve tárták fel.

²¹⁰ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szöke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 410-411.

²¹¹ Szarvasi Hírlap 7. évf. 42. sz. 1908. okt. 18. 4. old. A leletek elvesztek.

²¹² Krecsmarik Endre: Régibb középkori temetőkről Szarvas határában. Archaeológiai Értesítő 44 (1910) 175.

²¹³ Krecsmarik Endre: Régiségleletekről Szarvas határában. Archaeológiai Értesítő 44. (1910) 65. 67. 2-3. ábra.

²¹⁴ Szarvas és Vidéke 17. évf. 9. sz., 1909. aug. 22. 4. old.; Szarvasi Hírlap 8. évf. 4. sz. 1909. aug. 22. 2. old., Krecsmarik Endre: Régibb középkori temetőkről Szarvas határában. Archaeológiai Értesítő 44. (1910) 175-176., Párducz Mihály: Újabb adatok az Alföld római korának ismeretéhez. Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925-1943). 8. (1932) 41., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szöke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 410-411., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 159.

²¹⁵ A leletek a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban vannak.

²¹⁶ Szarvas és Vidéke 26. évf. 32. sz. 1916. aug. 8. 2. old.

²¹⁷ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szöke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 410-411., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1996. 156.

Szarvas Lómer-halom

A várostól ÉK-re, az Ószőlők nevű, régóta zártkerti terület közepén, egy K-Ny irányú, kifli alakú homokvonulat közepe táján van a lelőhely, ahol hajdan a Lómer-halom állt. A már nem látható halmot régebbi leírások alapján lehetett azonosítani. E leírások szerint a Filyó-halomtól 300 méterre, a Velki-halomtól pedig 500 méterre, a homokhát közepére esik.²¹⁸ A halmot a tulajdonosa a 20. század elején elhordatta, és akkor alatta, 1,5 méter mélyen, embercsontokat találtak.²¹⁹ Ezek késő rézkori kurgántemetkezés maradványai lehettek.

A lelőhelyre Huba János hívta fel Krecsmarik Endre figyelmét, aki összegyűjtötte a leleteket, és a szarvasi gimnázium régiségtárának ajándékozta. A leletanyagban tömör bronzkarika, 3 db három szálból fonott bronzkarika, 2 db nyitott végű, sodrott bronz karperec, 1 db bronzgyűrű, T alakú fibula, üveggyöngyök és 3 edény van.

A korábban előkerült szarmata és Árpád-kori leletek összegyűjtése után Krecsmarik Endre 1908-ban és 1909-ben ásatást végzett a lelőhelyen. A feltárt több mint tíz sír szarmata kori és 10-11. századi volt.²²⁰

Az 1908-ban feltárt 4 sír egy része a szarmata korba sorolható, egy része 10-11. századi. Krecsmarik Endre nem választotta kor szerint szét az anyagot. Az így ismertetett leletek között 2 db sodrott bronzkarperec, az egyik hurkos-kampós végződésű, 2 db tömör és két darab üreges bronz fülesgomb, nyitott ezüstkari-ka és vékony ezüstveret volt.

Az 1909-ben feltárt 5 sír leletanyagát Krecsmarik szintén vegyesen ismertette. A leletek között több színes gyöngy, egy bronzkarika, két nyitott végű, sodrott bronz karperec, két másik sodrott bronz karperec, két tömör és két üreges bronz fülesgomb, valamint sima ezüstkari-ka és vékony ezüst ruhaveret került elő.

A leletek a szarvasi gimnázium gyűjteményéből a Tessedik Sámuel Múzeumba kerültek, de elkallódtak, nem azonosíthatók.²²¹

218 Krecsmarik Endre: Régiségleletekről Szarvas határában. *Archaeológiai Értesítő* 44. (1910) 352.

219 Krecsmarik Endre: Régibb középkori temetőkről Szarvas határában. *Archaeológiai Értesítő* 44. (1910) 174.

220 Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962, 68., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája. IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 417., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 160. és 2. kép.1., 4.

221 Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája. IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 417.

Szarvas Velki-halom

Avárostól ÉK-re, az Ószőlők nevű zártkerti település közepén húzódó, K-Ny irányú, kifli alakú homokhát K-i végén van a halom, mely egy őskori kurgán.

A lelőhelyen 1910-ben 7 Árpád-kori sírt tárt fel Krecsmarik Endre. Az 1. sírban bronz hajkarikát, a 2. számúban a koponyán fémmaradványokat, a 3. sírban a jobb karon fonott, a balon sima, nyitott karperecet talált. A 7. sírban a két lábfej között vaszabla töredékei, a térdek között trapéz alakú kengyel, a bal vállnál pedig nyílhegyek, tegezvasalások és egy vaskarika feküdt.²²²

1960 tavaszán Petrovics János az itt levő telkén egy részleges lovastemetkezést talált. Ez után Palov József, szarvasi múzeum vezetője két bolygatott sírt dokumentált a lelőhelyen, a halomtól keletre, melyek egyike az említett részleges lovastemetkezés volt.²²³

1960. májusában nyolc 10-11. századi sír került elő innen, melyek feltárását Dienes István vezette.²²⁴

Az 1960-as, Palov József és Dienes István régész által feltárt 10 sír leletanyaga a következő:²²⁵

Az 1. számú, részleges lovastemetkezéses sírban 5 db aranylemezről préselt, rombusz alakú ingnyakdísz, 12 db ezüsből öntött, félgömbös lábbeli veret, 9 db ezüsből öntött, kerek, aranyozással díszített pityke, 6 db kisebb pityke, egy talán a nyeregkapát díszítő ezüstlemezke, csikószabla töredékei, kengyel, hevedercsat és egy csontkorong volt.

A leletek alapján egy női sírról van szó. Langó Péter régész megállapítása szerint a a korábban lábbelivereteknek tartott félgömbös veretek valójában a lószerszám díszei voltak.²²⁶

A 2. sírnál némi keveredés volt, emiatt nem lehet megállapítani, hogy a két sír közül (1. vagy 2.) melyikhez köthető hat pityke, egy ezüstlemezről préselt, mélyebb részein aranyozott, kerek rozetta, két öntött bronz fülesgomb és egy ezüsből préselt, aranyozott, rombusz alakú ingnyakveret. Langó Péter véleménye szerint a rombusz alakú ingnyakdíszek az 1. sírből, a kétágú csüngős veretek a 2. sírből származnak.²²⁷

A 3. sírban 2 db bronzhuzalból készült, kerek átmetszetű hajkarika volt, a 4. sírban nem találtak leletet. Az 5. sírban aranyozott közepű kerek pityke, öt nyílcsúcs a váll magasságában, valamint három íjdíszítő csontlemez volt. A 6. sír bordázott S-végű hajkarikát találtak az állkapocs alatt. A többi sírban nem volt melléklet.

A rombusz alakú ingnyakveretek a női ingek nyakát díszítették. Az aranyozott ezüst lábbeli veretek csizmára lehettek felerősítve. Érdekes, hogy a honfoglaló magyarságnál csak a nők csizmáit díszítették fémveretekkel, a férfiakét nem. Persze, ez nem jelenti azt, hogy a férfi csizmák teljesen díszítetlenek voltak. A díszítés lehetett bőrből, vagy más szerves anyagból is. A női csizmák díszei általában kis, kerek fémveretek, vagy levele-

²²² Krecsmarik Endre: Régiségleletekről Szarvas határában. *Archaeológiai Értesítő* 44 (1910) 351-352., Szarvasi Gimnázium Értesítője 1910-1911. 55., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 418-419., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 166. és 2. kép. 2-3., 5-6., 3. kép 1-2., Az 1910-es anyag a Tessedik Sámuel Múzeumban van. Ma csupán a 3. és a 7. sír néhány lelete van meg. Leltározatlanok.

²²³ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 418-419., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1996. 160. és 4. kép 1-5., 5. kép 3.

²²⁴ Dienes István: Szarvas Velki-halom. (42. lh.) (1961) 59., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 418-419., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1996. 160. és 5. kép 4-6.

²²⁵ Az 1960-as anyag a Tessedik Sámuel Múzeumban van.

²²⁶ Langó Péter: Honfoglalás kori temetők Szarvas területén. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: *Studia Archaeologica* 6. (2000) 294-295.

²²⁷ Langó Péter: Honfoglalás kori temetők Szarvas területén. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: *Studia Archaeologica* 6. (2000) 303

ket mintázó aranyozott ezüstveretek. Előfordul üveg és kőberakás is. A veretsorok a csizma lábfejét díszítették. A bőrből készült csizmák talpa puha lehetett, mert a kengyelek ívelt talpalói erre utalnak. Kemény talpú csizmában ez a kengyeltalp kiképzés nem lett volna praktikus. A csizmák, a ruhákhoz hasonlóan, színesek lehettek. Az biztos, hogy a csizmát nem közvetlenül a lábukra vették fel. A néprajzi és történeti adatok alapján valamilyen zokni félét is viseltek a sztyepei népek, ami talán nemezből lehetett. Télen a hideg ellen kellett a lábat védeni. Ibn Fadlan leírja, hogy a sztyeppére induló követség tagjai, a téli ruházat részeként, a finom bőrből készült csizmára még egy másik csizmát is húztak.²²⁸

A nők, a férfiakhoz hasonlóan, általában buggyos nadrágot viseltek, ezt begyűrték a csizma szárába. Ez a viselet rendkívül előnyös volt, hiszen a nők jelentős része mindennap lovagolt. A lányokat ugyanúgy megtanították lovagolni, mint a fiúkat. Érdekesség, hogy a honfoglalás kori magyar nők férfi módra ülték meg a lovat, vagyis lábuk a ló két oldalán, a kengyelben volt. Ez eltért a középkortól ismert nyugati női lovaglási módtól, ahol a nők oldalvást ülték a nyeregben, mert az egyház szerint nem volt illő a két lábukat széjjel tárni.

Szarvas Tessedik Sámuel utca (Lenin utca)

A lelőhely környékéről már 1915-ben jelentették egy sír előkerülését. A Szarvas és Vidéke 1915. november 21-én arról írt, hogy Farkas Mihály házánál, a Szent István (Béke) utcában kerítés-oszlopnak gödröt ástak, és egy melléklet nélküli sírt találtak. Krecsmarik Endréhez került a koponya és a jobb kulcsont. Krecsmarik Endre újkorinak tartotta a sírt, de valószínűleg a honfoglalás kori temetőhöz tartozott.²²⁹

1957 tavaszán Fazekas Sándor csizmadia mester lányának udvarán, a Szarvas – Lenin utca 57. szám alatt, vályogvető gödör ásása során sírra bukkant. A halott oldalánál vastöredékek voltak, melyek szablya maradványai lehettek. A váz mellén három, ló lábából származó csont került elő. Az egyik át volt fúrva. Ezen kívül egy ló alsó állkapcsa és egy vas kengyelpár töredékei is előkerültek a sírból.²³⁰

1957 október-novemberében Gazdapusztai Gyula végzett leletmentést a Tessedik utca (akkor Lenin utca) 57., 59. és a József Attila utca 14. számú ház udvarán. A részben a helyi tanács támogatásával végzett ásatás, a korábbi sírral együtt, 9 síros honfoglalás kori magyar temetőt eredményezett. A temetkezés egysoros volt, mellékletanyaga egységes –közrendű szabadoké. Három esetben találtak lovastemetkezést, egy esetben pedig a lószerszámot tették a sírba. A 2. sír jó állapotban levő tegezmaradványait „*in situ*” (eredeti helyzetben) vették ki. A 8. sír férfi halottjának bronzveretekből álló övkészlete volt.

Rangosabb férfi lehetett az 1. sírban. A nyakában 3 db, a ló pata fölötti lábcsontjából készült amulettet viselt. Az egyik amulett közepén, hosszában, a felfüggesztésre szolgáló 4 mm átmérőjű, 1,4 cm hosszú lyukat fúrtak. A felfüggesztett darab felülete kopott, a többi természetes felülettel rendelkezik.²³¹ A találók elmondása szerint a csontváz mellén voltak. Szabljája töredékei két darabra törve feküdtek mellette. A két keskeny pengetőredék egyik szélén vastagabb foka, a másikon vékony éle van. A kengyelek a találók elmondása szerint a csontváz lábából, a lócsontok mellett feküdtek.

Szintén rangos férfi feküdt a 2. számú sírban. A nyíltegez maradványai a váz bal oldalán a fejtől kezdő-

228 Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. Magyar őstörténet I. Szerk: Sudár Balázs-Petkes Zsolt. Budapest, 2014. 148.

229 Jankóvich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 447-448.

230 A leletek a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban vannak.

231 A csontokat Bökönyi Sándor határozta meg.

dőn letakarta a vállat, a könyököt és az alkar egy részét. Vas merevítése volt, a száját csontlemezek díszítették. A tegezben nyilak voltak, erre utalnak a tegezszájnal megtalált nyílcsúcs maradványok, melyek 7 nyílra utalnak. A két íjmarkolat csont a tegez alatt a bal könyökön feküdt. Ezen kívül aranyozott ezüstrozetta, csont zablapecsek, zabla, kengyelek és hevedercsat is előkerült a sírból.

Egy másik fegyveres férfi sírja volt a 6. sír. A sírban talált, bronzból öntött, kerek veret szegeccsel volt felerősítve. A jobb kézfej mellett 2 rombusz alakú vas nyílcsúcs feküdt. Szintén a jobb kéz mellé tették a tegezt, melynek csak a vasalásai maradtak meg. Ezen kívül csikózabla, kengyelpár, és talán szarmata kori kerámiatöredékek voltak a sírban.

Rangos férfi feküdt a 8. számú sírban is. A fegyverövéen bronzcsat, 47 bronz övveret és egy bronz szíjvég volt.²³² Emellett csikózabla töredékeit, vaskengyeleket találtunk a sírban.

A többi sírban bronz karperecek, ezüst hajkarika és ezüst ruhadíszek, ezüst pántkarperec töredéke, szemesgyögyök, bronzgyöngy, bronz fülesgombok, bronzcsüngő, vastöredékek, kauricsigák és állatcsontok alkották a leletanyagot.²³³

1988-ban Juhász Irén két újabb sírt mentett meg. Egy női és egy gyermek sír került elő. Lelet csak a női sírban volt, melyben kauricsigák kerültek elő.²³⁴

A temetőt a 10. század közepétől a 11. század elejéig használhatták.

A 2. számú sírban talált csont zablapecsek szarvasagancs ágából készült.²³⁵ Végei felé elkeskenyedek, közepén körbefutó vájattal ellátott hengeres alakú. A lókoponya szája mellett balról került elő. Ezek a zablapecsek a mai napig használatban vannak a pásztoraiknál. A zablát a ló fejének bal oldalán nem kapcsolták össze csattal a szíjazattal, hanem ezzel a zablapecsekkel és egy karikával oldották meg a beillesztést. A zablapecsek középső, elvékonyodó részén volt a szíjhoz erősítve. A pecket egy mozdulattal ki lehetett akasztani a karikából, és a zabla kivehető volt a ló szájából, oly módon, hogy a másik oldalon véglegesen rögzítve lógott. A ló szabadon legelhetett, nem kellett leszedni a fejéről a szerszámzatot. Ha gyorsan kellett indulni, a lovas a ló bal oldalára állva egy mozdulattal betette a ló szájába a zablát, beakasztotta a zablapeccket a karikába, és felpattant a ló hátára. Sok száz éves tapasztalat alapján alakultak ki ezek a lószerszámok, melyek pásztoraiknál a mai napig használatban vannak.

Az 1957-es 1. számú sírban, a mellen talált lócsontokat talizmánként (ongonként) viselhette a férfi. A néprajzi adatok alapján a viselőjük hite szerint az állatban megtestesült segítő szellem költözött ezekbe a csontokba. Az állat alakú szellemlény testének egy darabja (csontja, szőre, tolla, farka stb.) jelenítették meg a szellemlényt. Szibériában voltak vadász (a vadászatot segítő, illetve a ragadozók ellen védelmet adó), pásztor (az állatok szaporodását segítő, az állatállományt a betegségektől, rablóktól védő) és gyógyító ongonok. A szarvasi lelet pásztor ongon lehetett. Az állat alakú szellemlények tiszteletének gyökerei a totemisztikus képzetek korára nyúlik vissza, amikor még állat ősökre vezették vissza a közösségek az eredetüket. A honfoglalás idején valószínűleg már töredékekben fennmaradt hit volt csak.²³⁶

232 A szarvasi veretsort lásd: Dienes István: A honfoglalás kora. Magyar művészettörténet. I. Budapest, 1970. 31. és 38. ábra

233 Gazdapusztai Gyula: Szarvas-Lenin utca. Régészeti kutatások az 1957. évben. Régészeti Füzetek 10. (1958) 43., Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 68., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 447-448., A leletek a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban vannak.

234 Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 162. és 6. kép.

235 Bökönyi Sándor meghatározása.

236 Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. 52-53.

Szarvas Rózsás, Molnár-földek

ASzarvasi Hírlap 1908. szeptember 27-i száma arról számolt be, hogy Szarvastól ÉK-re, Rózsáson, Molnár József földjén agyagkitermelésbe fogtak, és sírokra bukkantak. A területen egy kisebb domb állt, amit elhordtak. A hírre Krecsmarik Endre egynapos kutatást végzett, mely során, a leírásai szerint, több sírt talált. Az előkerült leletek között hurkos végű három bronzhuzalból sodrott karperec, két vékony, rosszezüstből préselt, hatszirmú ruhadísz, kauri csiga, betétes színes gyöngy és agyagedény töredékei vannak.²³⁷ Az edénytöredékek sírból való előkerülése bizonytalan.

Kissé bonyolítja a helyzetet, hogy Krecsmarik Endre szarvasi tanár egy későbbi cikkében egy sírról ír, melyet 35-40 cm mélyen talált. Ebben kerültek volna elő a fenti leletek.²³⁸

Valószínűleg ugyaninnen származnak azok a tárgyak, melyekre 1930-ban bukkantak. Az adatok szerint egy Molnár nevű gazda földjén, talajjavítás közben, sírok kerültek elő, kb. 1 m mélyen. Neumann Jenő szarvasi tanár értesítette Banner Jánost a leletekről. A fennmaradt adatok alapján az egyik sírban „karperec nagyságú bronzkarikák voltak. Egy másik sír kb. 80 cm-re volt az előzőtől. Ebben egy kb. 30 cm hosszú, 2-3 cm széles, keresztvas nélküli tört találtak.”²³⁹

Mint már volt róla szó, a szerves anyagból készült tárgyak nyomtalanul elpusztultak az évszázadok során. Gyönyörű szőnyegek, ruhák, süvegek, lótakarók és jurtt borítások készülhettek például nemezből. A nemez állati szőrből, gyapjúból készül. A „nemez” szavunk iráni eredetű, jelentése „vert”. A megmosott gyapjút pálcákkal, esetleg újra emlékeztető eszközzel szálakra szedték, majd ezeket nedves állapotban megfelelő formájúra vagy mintázatúra gyúrták. A keleti párhuzamok alapján általában összefogtak a környék asszonyai és lányai, és együtt végezték a munkát, nyilván körülvéve a gyermekek hadával, akik segítettek, illetve játékosan megtanulták a munkafolyamatokat.

A nemezkészítés alapja az, hogy a gyapjúsálak tele vannak apró „fogakkal”. Vizesen a gyapjúsálak fogai összeakadnak, és egészen keményre lehet gyúrni a nemezt. Észak- és Dél Európában a gyapjút szappanos vízzel gyúrák össze, kézzel. Közép-Ázsiában viszont nem használnak szappant.

A nemeztakarókat, szőnyeget sokszor színes mintával díszítették. Ilyenkor a mintának szánt nemezt saját készítésű festékkel (általában növényi eredetűvel) színezték. Közép-Ázsiában a gyékényszőnyegen vagy nádfüggönyön kirakták a színes részeket a megfelelő színű vizes gyapjúval, a többi részt pedig a festetlen gyapjúval töltötték ki. Az egészet megalapogatták finoman, majd feltekerték valamilyen hengeres tárgyra, és elkezdtek óvatosan oda-vissza görgetni. Ennek legjobb módja az alkarral való görgetés, ütögetés volt. Ettől a szálak szétszedhetetlen módon összeakadtak. Ahogy haladtak a munkával, egyre erősebben lehetett nyomni, görgetni a készülő nemezt, hiszen tömörödött a szálak már nem tudtak elmozdulni. A végén sokszor ló után kötötték a bőrökbe kötözött nemezt, és vontatva tovább tömörítették azt.

Másik díszítési mód, amikor két eltérő színű, már kész nemezszőnyegből kivágják a mintát, és kicserélik őket. Az azonos méretű mintákat belevarrják a másik színűbe. Így két díszített, azonos mintájú, eltérő színű szőnyeget kapnak.

²³⁷ Krecsmarik Endre: Régibb középkori temetők Szarvas határában. Archaeológiai Értesítő 44. (1910) 172-174., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962. 68., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szöke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989.470., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. 1996. 162.

²³⁸ Krecsmarik Endre: Régibb középkori temetők Szarvas határában. Archaeológiai Értesítő 44. (1910) 172-174.,

²³⁹ A leletek nem kerültek múzeumba, és elkallódtak.

A nemez alapszíne attól függött, milyen színű gyapjút használtak a készítéséhez. A néprajzi adatok alapján a fehér színű nemez volt a legértékesebb.

Szarvas Tomasovszki-tanya

Avárostól északra, a Dózsa György út végénél levő régi vályogvető gödrök környékén van a lelőhely, egy régi Körös-meder D-DK-i magas partvonulatán.

Krecsmarik Endre 1926-ban két ízben is végzett itt ásatást.²⁴⁰ A két ásatás között néhány nap telt el csak. Krecsmarik az itt lakó Litovecz Márton tanyáján kezdte a feltárását, mivel a tulajdonos korábban, akácfa ültetésekor, csontvázra bukkant a tornáca előtt. Elmondása szerint a környező szántóföldön is rendszeresen bukkant embercsontokra. Krecsmarik Endre feltárta az udvaron megtalált sírt, melyben egy nő feküdt, kb. 1 m mélyen. Az ujján egy „ezüst sodronyból font, nyílt végű” gyűrű volt.²⁴¹

A néhány nappal későbbi ásatás során több bolygatott sírra bukkant. Emellett előkerült egy „hármás sír, melyben egy férfi, egy nő és egy 6-7 éves leánygyermek teteme pihent”. A leány fülnyílása mellett bronz halántékgyűrű volt.²⁴² Az 1926-os anyag sorsa ismeretlen.

1972-ben Juhász Irén végzett ugyanitt leletmentést. Az ásatásról készített igen rövid jelentése szerint sok sír pusztult el. Három sírt tudott feltárni, melyek valószínűleg női sírok voltak.²⁴³ Az anyagban 3 db bronz és 2 db ezüst S-végű hajkarika valamint apró, zöld, sárga és fekete gyöngyök találhatók.²⁴⁴

1978-ban Makkay János végzett ásatást a lelőhelyen, de nem talált 10-11. századi leleteket.²⁴⁵

A leletek alapján a Krecsmarik Endre és T. Juhász Irén ásatásain előkerült sírok egy nagyobb kora Árpád-kori köznépi temetőhöz tartoznak.

²⁴⁰ Valószínűleg már 1913-ban is volt itt ásatás. Az adatok szerint Krecsmarik Endre Macák Pál hurkási földjén, az Ótemető közelében, egy próbaárkot húzatott. A leletek vaskoriak voltak: Szarvas és Vidéke 24. évf. 29. sz., 1913. júl. 20. 3. old.

²⁴¹ Békésmegyei Közlöny 53. évf. 168. sz., 1926. júl. 28. 3. old. Az Alföldi Függetlenség már három gyűrűt említ: 6. évf. 31. sz., 1926. aug. 1. 2. old., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 411-412., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 160.

²⁴² Békésmegyei Közlöny 53. évf. 187. sz., 1926. aug. 19. 2. old.; Szarvasi Hírlap 25. évf. 33. sz., 1926. aug. 20. 1. old., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 411-412., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 160.

²⁴³ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 411., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 160.

²⁴⁴ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 411-412., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 160., Az 1972-es anyag a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban van. Leltározatlan.

²⁴⁵ Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 411-412.

Szarvas területe Honfoglalás kori karperec

A következő honfoglalás kori ezüst karperec évekig közöletlenül kallódott a szarvasi múzeum raktárában. 1952-ben más leletekkel együtt került át a szarvasi Vajda Péter Gimnázium régiségtárából a Tessedik Sámuel Múzeum gyűjteményébe.

Szinte biztosan Szarvas környéki lelet, s valószínűleg Krecsmarik Endre szarvasi tanár ásatásából származik. Palov József, akkori szarvasi múzeumvezető elmondása szerint Krecsmarik Endre az ásatási leleteinek egy részét a szarvasi gimnáziumnak adta. Mivel Krecsmarik 1913-ig közli az ásatásai anyagát, a karperec később kerülhetett elő. Valószínűleg az 1930-as, 1940-es évekre tehetjük az előkerülés időpontját.²⁴⁶

Az ezüst lemez karperec íveltlen meghajlított, két végénél zárt lemezzsalagjából 3 összefüggő és egy különálló, de hozzá tartozó darab maradt meg. A lemezzsalag nem csak jelenlegi állapotában töredékes és hiányos, hanem akkor is csonka volt, amikor utoljára használták. Eredetileg szélesebb volt, később a lemeznek több mint 1/3 részét, eléggé szabálytalan vonalban levágták, valószínűleg ollóval. Így keskenyebb és egyenetlenebb szélű lett.

A kopásnyomok alapján a levágás után nem sokáig használták. A szétvágáskor nem csak a díszítését, hanem korábbi zárószervezetét is megcsonkították. Eredetileg ugyanis csuklós szerkezettel rögzítették egymáshoz a meghajlított lemez pödrött csövecskékké alakított két végét. Ebből a lemezzsalag egyik végén a középső, a másikon pedig a felső pödrött csövecske töredékes részlete maradt meg. Arról, hogy a lemezzsalag már használata alatt eltörött, az egymással szemben levő két lyukpár tanúskodik, amely két összeillő töredéknek a törésvonala mellett, alul-felül látható. A lyukakat a lemez fonákjáról a színe felé ütötték át, majd visszaütögették a szélét. Az egyik lyuknál a lemez hátsó oldalához vékony fémdarab tapadt, ami talán az összeerősítést szolgálta. Még egy utólag átütött, az előbbieknél nagyobb lyuk van a szalaghoz most közvetlenül csatlakozó darabon, annak lezárt végének közelében. Ennek a széle egyenetlen, élesen kitüremkedik, ami azt bizonyítja, hogy ezt nem a többivel, hanem később ütötték át. A megcsonkított lemez végeinek rögzítésében lehetett szerepe.

A díszítés csaknem teljesen rekonstruálható. Az állatok valószínűleg szárny nélküli griffek. Nem mintáról másolták őket, hanem külön-külön alakították ki mindet. Váltakozva, szemben illetve háttal állnak egymásnak.

Az állatalakokat bezáró köríveken kívülről, a lemezzsalag megmaradt felső szakaszán, kettős ívelt vonalú átkötés fogja össze, amelyhez a tarsolylemezekről ismert kettős körvonalú legömbölyített végű levéldísz csatlakozik. A díszítés a lemezzsalag egyik végén az állatalakot magába foglaló kettős kör ívével kezdődik, a másik oldalon egy elmetszett körívvel végződik. A minta poncolóval készült. Egyenes és kör alakú poncolót használt a mester. A minta kiemelése végett a hátteret kissé visszalapálta, majd aranyozta. A kissé vályúszerű nyomokból és a kikerekedő mélyedésekből látszik, gömbölyű szerszámot használt. A hátteret tűzaranyozással aranyozta, majd eldolgozta a felületet. Mivel az állatok szemben illetve háttal álltak, még egy állatalak lehetett, ami elveszett. Így eredetileg kb. 21 cm lehetett a teljes hossza. Eredetileg 3 cm széles volt.

Visszapödrött végű karperec van a honfoglaló magyaroknál pl. Vésztő-Kótpusztán,²⁴⁷ a csuklós záródás inkább az avaroknál fordul elő. A Szabolcs megyei Bashalom-Fenyvesdombon előkerült egy hasonló honfoglalás

²⁴⁶ Kovalovszki Júlia: A szarvasi honfoglaláskori ezüst karperec. *Folia Archaeologica* XII. (1960) 173., Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 472., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 162. és 7. kép., A tárgyak a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban vannak.

²⁴⁷ Hampel József: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I-III. (1905) 502. t. 4.

lás kori karperec. Ennek szélessége és díszítése teljesen megfelel a szarvasinak. A különbség a díszítésben van, és abban, hogy ezt két egyforma lemezből készítették, így két csuklós szerkezete van. Hasonlót ismerünk a kelet-európai sztyeppe déli részéről.²⁴⁸ Ennek félköríves fülkéiben levő díszje is rokon. A szarvasi lelet a tarsoly-lemezek körébe tartozik, és Kijev környékén készülhetett.

Az állatalakok elűtnek a honfoglalás kori állatábrázolásoktól. A hátsó combok között felkunkorodó farkok iráni-bizánci hatás lehet. Van ilyen a szasszanida ezüst emlékeken és a 19-12. századi bizánci szőnyegek, selyemszöveteken, kő és csontfaragásokon is.

Aranyozott ezüst karperec rekonstrukciós rajza. Szarvas. (László Gyula nyomán)

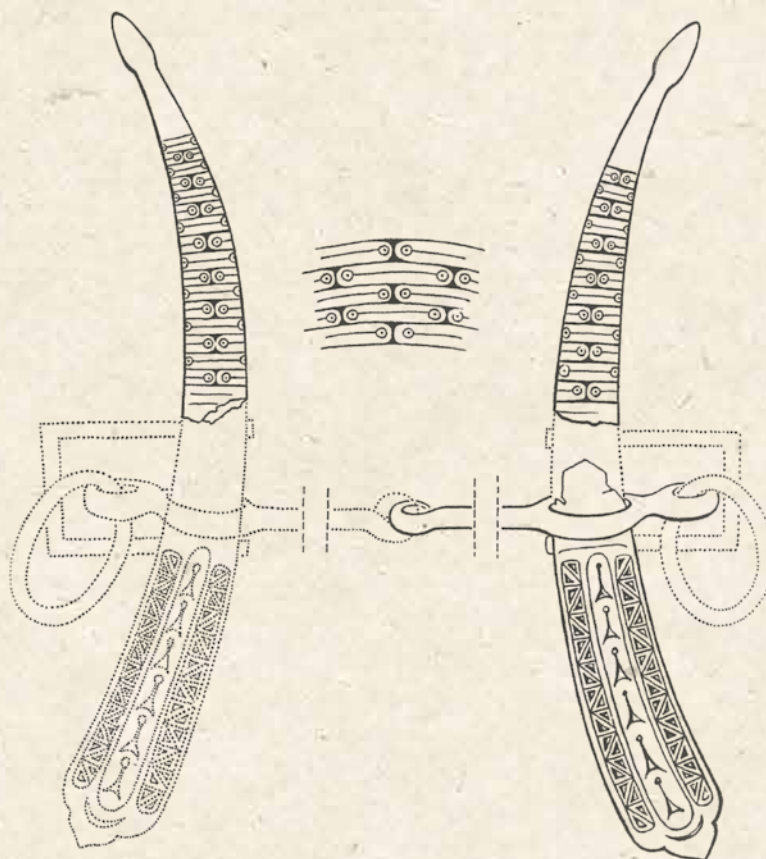
248 G. A. Rübakov: Remeszló drevnej Ruszi. Moszkva, 1948. 268-270.

Szeghalom Kovács-halom

A falutól D-re, a Sebes-Körös egykori árterületéből emelkedik ki a kb. 3,5 m magas, 100x150 m alapterületű halom, mely egy újkőkori telltelepülés maradványa. A leletek alapján a dombon a későbbi korokban is megtelepedtek emberek.²⁴⁹

A lelőhely 1904 óta ismert. Ekkor, Darnay Kálmán megbízásából, és pénzügyi támogatásával, Mácz Ákos gyógyszerész „ásatást” végzett a lelőhelyen. Valójában kincskeresésnek nevezhetjük a tevékenységét. A munkák során az őskori leletek mellett honfoglalás kori sírok is előkerültek.²⁵⁰

Szarvasagancsból készült zablapálcák. Szeghalom — Kovács-halom. (László Gyula nyomán. Marton Magda rajza)

²⁴⁹ Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 149-150.

²⁵⁰ Darnay Kálmán: Szeghalmi ásatásról. Archaeológiai Értesítő 25. (1905) 66-70., Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest, 1907. 141-142., Szeghalmi Gyula: Ásatás a szeghalmi Kovács-halomban. Archaeológiai Értesítő 33. (1913) 137., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962. 70., Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 150.

Az 1904-es leletanyagból talán 3 sír sorolható a 10-11. századba. Az 1. sírban nem volt melléklet. A 2. számú sírban volt egy kétélű kard, egyenes keresztvassal, markolatgomb nélkül, a váz jobb oldalán. Két kengyel és egy oldalpálcás zabla is előkerült a sírból. A zabla oldalpálcái faragással díszített agancsból készültek.²⁵¹ A 3. sírban nem volt lelet. A hason fekvő csontváz jobb oldalán, a karja alatt agancsbaltát találtak. Ez alapján a sír őskori is lehet.

A csontvázas síroktól néhány méternyire két melléklet nélküli lócsontvázat is találtak. Az ásatás során több zabla és kardpenge töredék is előkerült.²⁵²

Az 1904-es sírok közül valójában csak a 2. számú tekinthető biztosan honfoglalás korinak,²⁵³ a szakirodalom azonban általában egyöntetűen ebbe a korba sorolja mind a hármat.²⁵⁴

Az 1904-es leletek a sümegi Darnay Múzeumba kerültek. A tárgyak közül ma a keszthelyi Balatoni Múzeumban őriznek néhányat melyek őskoriak.²⁵⁵

1912 márciusában Szeghalmi Gyula régész kezdett ásatást a lelőhelyen. 16 sírt tártak fel, melyek közül a 4., 5., 6., 7., 13., 14., 15. és talán a 16. sír volt honfoglalás kori.²⁵⁶

Az 1912-es leletanyagban részleges lovastemetkezés, kovakő, vascsatok, csüngős dísz, kardtöredék, lándzsahegy, harci balta, nyílhegyek, kengyelek, zabla, csiholóvas, kova, fenőkő, vaskés, vaskarika, állatcsontok voltak.²⁵⁷ A fegyverek nagy száma arra utal, hogy a közösség katonai feladatokat is ellátott.

Az 1912-es leletanyag, Szeghalmi Gyula gyűjteményének többi részével együtt, elkallódott. Csak néhány őskori lelet maradt meg a szeghalmi múzeum és a debreceni Déry Múzeum gyűjteményében.²⁵⁸

Szeghalom Dondorog, Czebe-tanya

A településtől délre, a dondorogi legelő K-i szélén egy 1,1 m magas, 25 m alapátmérőjű rézkori halom emelkedik a magasba, immár több ezer éve.

251 Darnay Kálmán: Szeghalmi ásatásról. *Archaeológiai Értesítő* 25. 1905a. 67., Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 150.

252 Darnay Kálmán: Szeghalmi ásatásról. *Archaeológiai Értesítő* 25. (1905) 67-69., Darnay Kálmán: A sümegi darnay múzeum ingyen naptára az 1906. évre. Sümeg, (1905) 7., 11., 32., 38., Hampel 1907. 141-142., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. *Régészeti Tanulmányok II.* Budapest 1962. 70., Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 150.

253 Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 150.

254 Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. *Régészeti Tanulmányok II.* Budapest 1962. 70., Bakay Kornél: *Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung.* *Acta Archaeologica Hungaricae.* Budapest, 19. (1967) 132.

255 Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 150. 1.lj.

256 Szeghalmi Gyula: Ásatás a szeghalmi Kovács-halomban. *Archaeológiai Értesítő* 33. 1913. 137., Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. *Régészeti Tanulmányok II.* Budapest, 1962. 70.

257 Szeghalmi Gyula: Ásatás a szeghalmi Kovács-halomban. *Archaeológiai Értesítő* 33. (1913) 136-141., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 16. (1996) 164.

258 Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 150-151.

Hej, hányan mászhattak fel a dombra az elmúlt évezredek alatt, széjjelnézni a környező tájon? És hányan tehették fel a kérdést: kik építhették ezt a halmot, és miért?

A válaszra 1971-ig kellett várni. Ekkor Ecsedy István régész feltárást végzett a kurgánon. Az ásatás során megállapította, hogy a halom rézkori temetkezés, melynek a sírját egy szarmata kori gödör tönkretette.

A feltárás alatt előkerült 8 sír is. Ezek közül három valószínűleg szarmata kori, kettő pedig a mellékletei alapján a 10-11. századból származik. A többi temetkezés melléklet nélküli, és csak a tájolás alapján feltételezhető, hogy valószínűleg 10-11. századiak.

Az ÉNy-DK tájolású 10-11. századi sírokban kevés a lelet. Egyedül a 7. számú lovassírban volt több melléklet. A sírt megbolygatták, ami arra utal, hogy később is felkeltette az itt lakók érdeklődését a domb. A hátton fekvő váz mellkasa és a medence csontjai hiányoznak. A lókoponya és a lólábak a lábfej felett kerültek elő. Ez arra utal, hogy a nyeret, a lószerszámokkal együtt rakták a halott lábára, vagy a sír földjébe utólag ásott gödörben helyezték el a halott lába fölött. A koponya bal oldalánál faragott, madárfej alakú csont botvég került elő. Ezen kívül egy csöves csont is volt a sírban, belsejében fa és vasszeg maradványaival. A botfej és a csövescsont helyzete alapján valószínű, hogy ezek egy 1,2 m hosszú bot tartozékai voltak, a madárfej alakú faragvány a bot fejét képezte, a faragott csöves csont a bot végét erősítette. A koponya jobb kéz felőli oldalán előkerült bronz hajkarika a haját díszítette. Ezen kívül egy vaskarika, egy kengyel és egy fél csikózabla került elő a sírból.

És most kedves olvasó, álljunk meg egy pillanatra, és gondoljuk végig a következőket. Amikor a szarmata sírokat megásták, már több mint háromezer éve állt a domb, háromszor annyi ideje, mint amennyi idő eltelt a magyar honfoglalástól jelen korunkig. És a szarmata kori sírok megásása után még több évszázad telt el, míg megjelentek honfoglaló magyaráink. Végtelen mély az időnek kútja.

Szeghalom

Korhány-halom

1 977-ben, egy kis átmetszetű halom elhordásakor, feldúltak legalább két honfoglalás kori sírt. A leletmentés során a középréteghez tartozó, feltehetően 10 alatti sírszámú temető további két sírját tárták fel. A lelőhely a Korhány-halom közelében lehetett. A Korhány-halom a községhatár É-i felében, a töviskesi műúttól É-ra, a Szeghalmi-övcsatorna K-i partján emelkedik. A kb. 4 m magas halom átmérője 40-80 m.²⁵⁹

Az eddig megismert adatokat figyelembe véve a honfoglaló magyarságnak hatalmas mennyiségű vasra volt szüksége. A szablyák, lándzsák, fokosok, balták, kengyelek, zablák, nyílhegyek, tegezvasalások, csatok, kések mellett ekék, sarlók, szegek és más eszközök elkészítése hatalmas mennyiségű vasat igényelt. Ezek közül ráadásul például a nyilak fogóeszköznek számítottak, hiszen egy-egy csatában ezer számra lőtték ki azokat, és mindig volt veszteség. Azt nem lehet tudni pontosan, honnan szerezték a nyersanyagot. A bányászott vas mellett fontos szerepe lehetett a gyepvasércnek. Ez mocsarakban keletkezik, gumókban vagy rétegekben. A nem nagy mélységben található gyepvasérc könnyen kitermelhető, és kitűnő minőségű vasat lehet nyerni belőle. A gyepvasércet darabokra törték, és kis olvasztókemencékben, faszénnel keverve, kézi fújtatással olvasztották ki. A vaslepenyben maradt salakot kalapáccsal verték ki, majd újraolvasztással színvasat nyertek. A felmérések szerint napi 1-2 kiló alakítható vascipó állítható így elő.²⁶⁰

A kovácsok szinte minden népnél különös tiszteletnek örvendtek, a korai időkben ennek vallásos színezete is volt. A honfoglalás idejére a magyarságnál ez már nyilván nem élt, a tárkánynak (tarchan) nevezett kovácsok egyszerűen mesteremberek voltak. Valószínűleg a tudásuk sem volt egyforma. Az egyszerű kovácsok készítették a mindennapi eszközöket, ugyanakkor a kiváló minőségű szablyapengék elkészítése és javítása már ennél komolyabb szaktudást igényelt. Bár a kovácsok ekkor már nem voltak vallási tisztelet alanyai, a néprajzi párhuzamok alapján a gyógyításhoz bizonyos szintig értettek. A kovácsok nyilván felhasználták a zsákmányként magyar földre került nyugati fegyverek anyagát is, ezeket azonban inkább érdemes volt eladni, mert komoly értéket képviseltek.

Tarhos

Városerdő-dűlő (Békés – Városerdő =Békés – Várdomb)

²⁵⁹ G. Szénászkzy Júlia: Szeghalom-Korhány. Archaeológiai Értesítő 105. (1978) 284., Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 153., Juhász Irén: X-XI. századi temetkezések Békés megye északi területén. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1996) 164.

²⁶⁰ Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. 35.

Banner János vezetésével 1955-ben ásatás folyt a lelőhelyen. Bóna István kutatóárokokkal kereste a várdombi bronzkori településhez tartozó temetőt. 1955-ben és 1959-60-ban, más sírok mellett, tíz 10. századi sírt tárt fel. A lelőhely a korábbi szakirodalomban Békés-Városerdő és Békés-Várdomb néven is ismert volt.²⁶¹

A 10 sírból egyben csecsemő, egyben egy kislány, négyben férfiak aludták örök álmukat. Egy felnőtt sír esetében nem lehetett megállapítani a halott nemét.

A leletanyagban²⁶² nyílhegyek, gyöngyszem, gyűrű, hajkarika, fazéktöredék, lándzsahegy töredéke található.²⁶³

Az 1. számú sírban egy férfi feküdt. A bronzkori törmelékrétegbe beásott sírgödör nem volt jól megfigyelhető, de a váz körüli faszén darabok koporsós temetkezésre utaltak. A jobb vállnál 4 db rombusz alakú vas nyílhegy került elő. A jelek szerint a férfi tegezét, a benne levő négy nyíllal, a halott jobb kéz felőli oldalán helyezték el, olyan módon, hogy a tegezben levő nyilak, és így a tegez szája is, a jobb váll magasságába került. Ezeket a nyilakat kovácsolták, és nyéltövisüket a nyílveoszókba eresztették, beragasztották, és bandázsolással megerősítették. A vesszők végére tollakat ragasztottak, a pontos repülés érdekében. Egy-egy tegezbe 15-20 vessző fért el, hegygel felfelé. Magát a tegezt a jobb oldalon, az övre akasztva viselték. Ez általános volt a keleti nomád népeknél.

A 2. számú sírban fekvő nőnek két bronz hajkarikája volt. Az egyik kör keresztmetszetű bronzhuzalból hajlított. Végei ferdén elcsípve. Sima, nyitott. Az alsó fogsorra akadva került elő. A másik hajkarika lapos, bronzlemezből hajlított. Elvékonyodó végei kissé egymásra hajlanak. A koponya alatt került elő. A rágcsálótól elmozdított bal kézcsontok egyik ujjcsontján bronzlemezből hajlított, nyitott, szabálytalan kör alakú gyűrűt viselt. Egy vascsat rozsdás maradványai a bal alkaron kerültek elő. Ezen kívül egy agyaggyöngy volt a jobb oldali bordák között. Finom agyagból égetett, világosbarna, ötszögletű, gerezdes.

A 3. sír férfiának két rombusz alakú vas nyílhegye a combcsontok között került elő.

A 4. sírban egy csecsemő feküdt, melléklete nem volt.²⁶⁴

Az 5. sírban a nő mellé egy bikónikus orsógombot helyeztek. Egy állatjártatban került elő, és valószínűleg nem ehhez a temetkezéshez tartozott (nem azonosítható). Az orsógomb sírba helyezése ősidők óta szokás volt, nemcsak a magyarságnál. A nők dolga volt a fonás, és ennek az eszköze, az orsógomb, a túlvilágon is szükséges eszköz volt őseink hite szerint.

A 6. sírban fekvő férfi sírját egy későbbi földmunka megbolygatta. A sírba egy fazék válltöredéke került elő. A domború vállon fogazott szerszámmal készült hullámvonalak részlete látszik.

Férfi feküdt a 7. sírban is. A homlokán zöld patina nyoma volt megfigyelhető a jobb szemgödör felett, és ezüstlunula fele a nyakcsigolyán. A lunulák (félhold alakú csüngők) termékenységi szimbólumok, és általában a nők ékszere volt.

A 8. sír kislánya bal csuklóján nyitott, elkeskenyedő végű karperec került elő.

A 9. sírban a nő bal csuklóján bronzból készült kerek átmetszetű karperec volt, melynek nyitott, elkeskenyedő végei egymásra hajlanak. Az egyik ujján bronzból készült gyűrűt viselt, melynek külső felületén ferde rovátkolások láthatók.

A 10. sír felnőttjének nem volt melléklete.

Szórvány, nem sírból származó leletek is előkerültek, melyek a következők. Az 5-6 sírtól Ny-ra, 70 cm mélyen, állatjártatban S-végű, sima hajkarika került elő.

Ezek a 10. századi magyar sírok nem összefüggő, nagyobb temetőből származtak, hanem kisebb sírcsoportokból. Biztosan 11. századi temetkezés nem került elő. A sírokban 10. századi szabad emberek temetkeztek.

²⁶¹ Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája IV./3. Békés és Békéscsaba környéke régészeti topográfiája. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 645-648.

²⁶² A leletek a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

²⁶³ Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája. IV/1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István. Budapest, 1982. 41-45.

²⁶⁴ A Munkácsy Mihály Múzeum leltárkönyve tévesen egy lándzsacsúcsot is ehhez a sírhoz sorol. Ez valójában a gepida „A” sírből származik.

Erre utalnak az 1. és 3. sír nyílcsúcsai és az egyszerű karperecek, gyűrűk.²⁶⁵

A honfoglaló magyarság fegyvereiről már volt szó, de említsünk meg egy konkrét csataleírást is. Maszudi bagdadi születésű arab utazó és földrajztudós, aki 956-ban halt meg, tudósít egy besenyő-magyar hadjáratról a bizánciak ellen, mely valamikor 932-ben történt. Amikor a jóval nagyobb létszámú bizánci és kereszténnyé lett mohamedán csapatok sikereket értek el, a besenyő király kérte, hogy másnap bízzák rá a vezetést. Ebbe beleegyeztek. A továbbiakban szó szerint idézem Maszudit, aki a szövegben a magyarokat „türk” néven nevezi.

„Mikor megvirradt, a besenyő király sok lovasosztagot rendelt a jobb szárny mellé, mindegyik osztag 1000 lovast számlált, ugyanúgy a bal szárny mellé is. Mikor azután felsorakoztak a csatasorok, a jobb szárny lovasosztagai a bizánciak derékhadára törtek, és nyílzáport zúdítottak rá, miközben átmentek a bal szárnyra. A bal szárny lovasosztagai is felvonultak, és nyílzáport zúdítottak a bizánciak derékhadára, miközben odáig jutottak, ahonnan a jobb szárny lovasosztagai kiindultak. A nyilazás így állandóan folyt, a lovasosztagok pedig forogtak, mint a malomkerék. Maga a türk jobb szárny, középhad és bal szárny azonban nem mozdult. A lovasosztagok tovább folytatták akciójukat ezres csoportokban: azok, akik a türkök jobb szárnya mellett voltak, elkezdtek nyilazni a bizánciak bal szárnyát, majd a bizánciak jobb szárnya felé törekedve, állandó nyilazás közben a bizánci derékhadig is eljutottak. Azok a lovasosztagok pedig, amelyek a türkök bal szárnya mellől indultak ki, a bizánci jobb szárnyat nyilazva haladtak a bizánci bal szárny felé, miközben a derékhadig is eljutottak. A lovasosztagok a bizánci derékhadnál találkoztak, és a leírt módon váltogatták egymást.

Mikor pedig a kereszténnyé lett mohamedánok és a bizánciak látták, hogy miként bomlanak fel soraik, s hogy hogyan tér rájuk vissza állandóan a nyílzápor, rendezetlen soraikkal támadásba mentek át, s az eddig mozdatlanul álló türk (fő)sereget rohanták meg. A (türk) lovasság utat is nyitott nekik. Utána azonban egyetlen hatalmas nyílzáporral borították el őket. Ez a nyílzápor lett az oka a bizánciak megfutamodásának: a türkök ugyanis a nyílzápor után rendezett sorokban végrehajtott támadásokkal megszerezték a győzelmet. Az ő soraik ugyanis rendezett állapotban maradtak, és nem bomlottak fel. A lovasosztagok jobbról és balról száguldottak. Előkerültek a kardok is. Elsötétült a láthatár, és sűrűn hangzott a lovasok kiáltása.”²⁶⁶

A leírás alapján képet kaphatunk a korabeli nomád harcmódról, melynek alapját a könnyűlovas íjászok képezik.

²⁶⁵ Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke régészeti topográfiája. 1-2. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest, 1998. 648.

²⁶⁶ Maszudi. In.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte: Györffy György. Budapest, 1975. 102-103.

Újkígyós

Skoperda-tanya (Tanya 38.)

1 1972. április 5-én Skoperda Antal, Újkígyós, Tanya 38. szám alatti lakos, egy I. István király (1000–1038) által veretett ezüstpénzt hozott be a Munkácsy Mihály Múzeumba. A pénzt a tanyájuk mellett, egy gödörásás közben szétdúlt csontváz szájában találták. Elmondta azt is, hogy összesen három sírra bukkantak, melyeket kibontottak.

Juhász Irén régész még aznap a helyszínre utazott. Megállapította, hogy homokbányászás céljából gödröt ástak, és közben a markoló egy sírt rombolt szét. Ezt követően még néhány sírt találtak, s ezek egyikében volt a pénz.

Maga a lelőhely Újkígyós belterületétől délkeletre, egy kisebb kiemelkedésen van. Itt állt egykor a Skoperda-tanya, melynek ma már nyoma sincs. A Skoperda családot felkeresve, segítségükkel sikerült megtalálnom a pontos lelőhelyet. A család tagjai elmesélték, hogy 1972-ben az udvaron gödörásás és gyümölcsfa gyökerestől való kitermelése közben kerültek elő azok a sírok, melyeket azután Juhász Irén dokumentált.²⁶⁷

A következőkben Juhász Irén dokumentációja alapján adom közre a négy sír leírását.

Az egyik sírban részleges lovastemetkezés volt. A férfi mellé a lócsontokat a lábánál helyezték el. A leletek között kengyelek, zabla, tegezvasalás, vaskarika és íj csontlemezei találhatók.

A másik sírban egy háton fekvő, idős, 60 év feletti férfi csontváza feküdt. Ezüstpénz volt a szájában, amely I. István király (1000–1038) érméje.²⁶⁸ Különböző csontkinövések voltak a csigolyákon, gyógyult bal combnyaktörést, a medence és a koponya deformálódását lehetett megfigyelni a vázon.

A harmadik sírban nem volt lelet, a negyedikben két sima, nyitott bronz hajkarika került elő.²⁶⁹

1994-ben augusztus 8. és szeptember 9. között ásatást végeztem a lelőhelyen. A magyar honfoglalás közelgő 1100 éves évfordulója alkalmából Békés Megye Önkormányzata és Újkígyós Önkormányzata közösen biztosította az új ásatás költségeit. A feltárás során összesen 39 sírt bontottunk ki. A munkára kapott pénzből sajnos nem tudtam a temetőt teljesen feltárni, így egyelőre csak ez a 39 sír és a Juhász Irén által feltárt 4 sír ismert a temetőből.

A leletanyagban I. István király (1000–1038) és Salamon király (1063–1074) ezüstpénzei, bronzcsat, vascsat, villás hegyű nyílhegy, íjborító csontlemezek, nyíltegez csontdíszei, nyíltegez vasalásai, vaskarika, vaskés volt. Ezenkívül üveggyöngyök, ezüst és bronz hajkarikák, ezüst és bronz S-végű hajkarikák, nyitott, kerek átmetszetű és két, valamint három szálból font ezüstgyűrűk, bronzgyűrűk, bronz fejcsigolyák, bronz karperecek, fülesgombok, edénytöredékek, állatcsontok kerültek elő a sírokból.

A 39. számú sírban részleges lovastemetkezés volt. A ló csontjai (koponya és lábak) a váz lába felett, magasabban voltak elhelyezve. Mellettük találtuk meg a zablát és a két kengyelt. A férfinak bronz hajkarikái voltak, bronz karperece és két nyílhegye. A koponyán kis bronzveretet találtunk.²⁷⁰

A 3. számú sírban talált villás hegyű nyílhegy első látásra furcsának tűnhet, de ezeknek az alakja nem véletlenül volt ilyen. Az ilyen nyilakat víziszárnyasok vadászatára használták őseink, és a mai napig használják ezt a típust pl. az Ob folyó vidékén élő népek. A villás kiképzés lehetővé teszi, hogy találat esetén elejtse a madarat, ugyanakkor, ha célt tévesztett a lövés, a villás hegy a nádasban hamar fennakadt, és meg lehetett találni a

²⁶⁷ Munkácsy Mihály Múzeum. Régészeti Adattár 680/1972., A lelőhelyet Juhász Irén Újkígyós-Tanya 38. néven ismerteti.

²⁶⁸ Juhász Irén meghatározása.

²⁶⁹ A tárgyak a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban vannak.

²⁷⁰ Medgyesi Pál: Az Újkígyós-Skoperda-tanyánál feltárt 10-11. századi temetőrészlet. – Friedhofsteil aus dem 10.-11. Jahrhundert, der bei dem Skoperda-bauernhof in Újkígyós freigelegt wurde. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 23. (2002) 145-219.

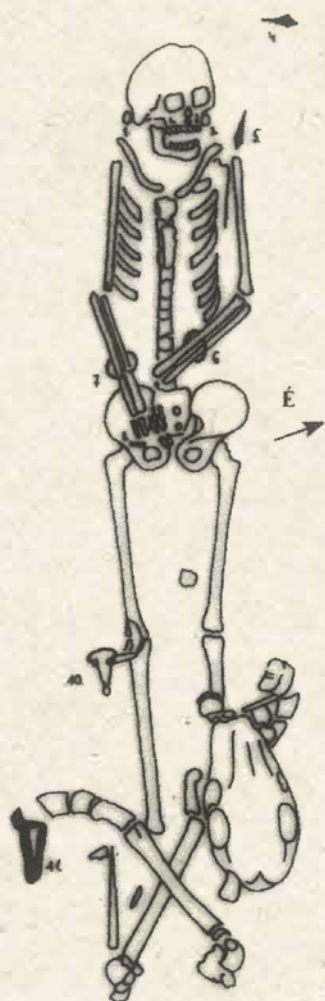
Sodrott ezüstgyűrű. Újkígyós — Skoperda-tanya

Líra alakú bronzcsat. Újkígyós — Skoperda-tanya

Zabla. Újkígyós — Skoperda-tanya

Bronz fejesgyűrű. Újkígyós — Skoperda-tanya

Két szálból sodrott ezüstgyűrű. Újkígyós – Skoperda-tanya

Sodrott ezüstgyűrű. Újkígyós – Skoperda-tanya

nyilat. Ugyanakkor az ilyen nyíllal a vízen „kacsázva” lehetett lőni. Gyerekeink a mai napig „kacsáznak” a lapos kövekkel, amik eldobva a vízen pattogva haladnak.²⁷¹

A leletanyag alapján a sírok közül a legkorábbiak még valószínűleg a 10. század végéről valók, a legkésőbbiek a 11. század második felében keletkeztek.

Az 1972-ben leírt „A” sír mellett a 39. sír volt a temetőrészlet másik lovassírja.

Mint láttuk, az „A” sírt csak a találók elmondásából ismerjük. Háton fekvő, nyújtott, Ny-K-i tájolású férfi váza. Lábánál keresztben a sírban egy ló koponyája, szájában vaszablával, ló lábszárcsontok, két pata, a csontok mellett két kengyel. A férfi bal oldalán vaskard vagy tör feküdt, de a találó felemelte, és ekkor az apró darabokra hullott. Két kengyel is volt a sírban, melyek közül az egyik teljesen épen került elő, a másik töredékes.

Ez az ásatás emlékezetes számomra, mert jól megmutatkozott az emberi gonoszság határtalan volta. Mivel a mindennapi kijárás nem volt megoldható, sátoztáborban éltünk a feltárásban részt vevő kis csapattal. Hét végén pedig őrvigázta a tábor, mely egy füves részen, mellig érő gazzal borított terület szélén állt. Nos, vasárnap délelőtt néhány környékbeli fiatal suhanc megpróbált bejutni a táborba, de az őrv ezt megakadályozta. Délután valakik szándékosan felgyújtották a környező gazon, bozotos részt. Égett minden, fű, gaz, sátor, WC – a tűzoltóság pedig szirénázva érkezett a helyszínre. Sajnos a sátrak egy része, és néhány elcsomagolt embercsont csomagolása megsemmisült. Bűnös természetesen nem volt.

Vésztő

Kótpusztá, Állami Gazdaság

1 957. március 12-30 között, Vésztőn, Kótpusztán, az Állami Gazdaság központjának udvarán, egy vízvezeték ásásába kezdtek. Az árokkal megbolygatott részen 2 csontváza bukkantak. Az ezt követő leletmentés alkalmával Kovalovszki Júlia egy 10-11. századi temető 12 sírját tárta fel, vagyis összesen 14 sír került elő. A sírokból, melyek K-Ny-i irányításúak voltak, és három sorban feküdtek. Zabla, kengyel, aranyozott ezüst övveretek, karperecek, sima hajkarikák nyakperecek, bronzgombok kerültek elő. Az egyik csontváz szájában meghatározhatatlan ezüstpénz volt. A sírokat egy a neolitikus Körös-kultúrába tartozó településbe ásták bele. Csodálkozhattak is őseink egy-egy kőkori tárgy megtalálásakor.

A leletek egy köznépi temetőre utalnak. A térkép szerint három csonka sírsort tárt fel Kovalovszki Júlia. A sírok nagyjából Ny-K-i tájolásúak. 8 felnőtt sír mellett 6 sírban gyermek feküdt. A sírok egy része bolygatott volt. A leleteket tartalmazó kilenc sírban elsősorban a viselethez tartozó tárgyak és ékszerek kerültek elő.

A temetőrészlet egyik leggazdagabb sírja az 1. számú sír volt. A halott ruháját két vékony ezüstlemezből préselt ruhadísz díszítette. A díszeken középen félgömb, a szélén gyöngydíszítés van. A középső rész körül körbefutó, visszakunkorodó végű levelek láthatók. A lemezek szélét 2-2 lyukkal átütötték. A sír feldúlt részéből kerültek elő.

Hajában vékony, kissé megcsavart bronzhuzalból hajlított, nyitott hajkarika volt. A karjain karpereceket viselt. Bronzlemezről vannak hajlítva, kissé kiszélesedő, nyitott végük hármaskarban zárul. Középső részükön egy-egy lyuk van.

A derekán díszes, veretes öv volt. A 20 db veretet, melyek között vannak kör és négyszögletes alakúak is, bronzból öntötték, majd aranyozták.

A csizmáját 2 kör alakú, kissé domborodó, középen bemélyedő vékony ezüstlemezről préselt veret díszítette. Széleiken két lyuk, a felvarrás céljából.

²⁷¹ A „kacsázik” kifejezés abból adódik, hogy a vízre szálló vadkacsák lába is többször érinti a vizet leszálláskor.

Aranyozott ezüst ruhadísz. Vésztő — Kótpuszta-Állami Gazdaság

Aranyozott ezüst ruhadíszek. Vésztő — Kótpuszta-Állami Gazdaság

Kéttagú csüngős veret felső része. Vésztő – Kótpusztá-Állami Gazdaság

Bronzgyűrű. Vésztő – Kótpuszta-Állami Gazdaság

Aranyozott bronz övveretek. Vésztő – Kótpuszta-Állami Gazdaság

Aranyozott ezüst ruhadísz töredékei. Vésztő — Kótpusztai-Állami Gazdaság

Aranyozott bronzveretek, vas alapra hajlítva. Vésztő — Kótpusztai-Állami Gazdaság

Csont ongon. Kutya átfúrt csigolyacsontja. Vésztő — Kótpusztai Állami Gazdaság

Kauricsigák. Vésztő — Kótpusztai Állami Gazdaság

Ongonként használt, átfúrt kutya fogak. Vésztő — Kótpusztza-Állami Gazdaság

Aranyozott ezüst csizmaveretek. Vésztő — Kótpusztza-Állami Gazdaság

Két helyen átfúrt csont ongon. Vésztő — Kótpusztai-Állami Gazdaság

Aranyozott ezüst ruhadísz töredékei. Vésztő — Kótpusztai-Állami Gazdaság

Ezen kívül két boglár töredéke díszítette a ruháját. Az egyik vékony ezüstlemezből préselt, szilvماغ alakú, felülete recézett. Szélén sűrűn átfúrt lyukak láthatók. Helyenként aranyozás nyomai figyelhetők meg rajta. A másik boglár ezüsből készült, pontozott körrel körülvelt félgömböcskékből álló, félgömb alakú. A gömböcskék közeit rombusz alakú granuláció dísz tölti ki. Valószínűleg megolvadt. Darabokra tört.

A 2. számú férfi sírban a koponya alatt zabla és kengyel volt, ami a fej alá tett nyereg és lószerszámokra utal. Az ilyen jellegű, úgynevezett lószerszámos sírokba nem tették be a lovat, csak a lószerszámokat.

A lovas népeknél szokás volt, hogy, ha nem volt más, éjszakára a nyeret a feje alá tette a harcos, és úgy aludt. A sokszor szőrös bőrrel borított nyereg kiváló párnaként szolgált. Így aludtak őseink is, kint az állatok mellett vagy hadjáratok idején, és sokszor így indították utolsó útjukra őket a gyászoló rokonok.

A 3. számú gyereksírban bajelhárító céllal viselt átfúrt állatcsontok voltak, köztük egy szív alakú csontfüggő. Felső részén két egymás alatti lyuk van. Egy másik csontfüggő, kutya csigolyacsontja átfúrva. Zöld oxidálal átítatódott. A függőhöz tartozik két kutyaszemfog. Tövükön át vannak fúrva. Ide tartozik 4 db kauricsiga, melyek egyik végükön át vannak fúrva. Végül van egy öntött, négyszögletes ezüstfüggő, a sarkain pontkörös díszítéssel.

A nyakban viselt, bajelhárító erővel felruházott állatcsontok viselésének szokása szinte minden népnél ismert volt. A kutyának pedig, a szerződések megkötésekor, az eskütételkor is szerepe volt. A kutyák fontos szerepet töltöttek be ekkoriban népünk életében. Az állatok terelésére elsősorban a kisebb testű, fürgé terelőkutya volt alkalmasak. A nagytestű kutyák az állatok védelmét biztosították. Nem szabad elfelejtenünk, hogy 1100 évvel ezelőtt a farkas és más ragadozó vadállatok mindennaposak voltak, és bizony mindig voltak a törvényeket nem tisztelő emberek is. Az pedig köztudott, hogy a magyar néprajzi adatok alapján például a lólopást, ha el is ítélték az emberek, az valahogy mégiscsak virtusnak számított. Az állatokat tehát védeni kellett.

Volt egy bronzból öntött, aranyozott gyűrűje is a gyermeknek. A gyűrű feje négyes kidomborodó félgömbből áll. Ezen kívül két bronzkarika, két hajkarika, bronz fülesgomb, 13 db aranyozott bronzlemez függő, üvegyöngyök, vaskarika és vasmaradványok voltak a sírban.

Egy férfi sírjában, a szájban egy meghatározhatatlan ezüstpénz került elő.²⁷²

Vésztő Bikeri

A lelőhely Vésztőtől nyugatra, kb. 2,5 km-re, közvetlenül a Vésztő és Körösladány határát képező Dió-ér keleti, félszigetszerűen kiemelkedő partján, a Bikeri határrészen van.

2001-ben a magyar-amerikai Körös Regionális Régészeti Program keretében folyó feltárások során egy 10-11. századi részleges lovastemetkezésre bukkantak. A ló a halott bal lábán és a mellett került elő. A 40-45 éves férfi sírjában ezüst hajkarika, három darab ezüstlemez töredék, hurkos-kampós záródású bronzhuzalból sodrott karperec volt. A sírban talált karperec a csuklót díszítette, de szerepe lehetett a ruha ujjának összefogásában is. Az ezüstlemezek rendeltetését nem lehetett megállapítani.

A lovat a lószerszámokkal temették a halott mellé. Lapos fülű, körte alakú vas kengyelpár, vas hevedercsat és egy vaszabla volt köztük. A leletek alapján a nyereg is a sírba került, de nyomtalanul elpusztult. A lelet közlöje szerint, a kevés lelet alapján, a sír a 10. századra keltezhető, de nem zárható ki, a 11. század eleje sem.²⁷³

²⁷² Ecsedy István-Kovács László-Mocsár Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megyei régészeti topográfiája IV. 1. A Szeghalmi járás. Szerk.: Bakay Kornél-Torma István, Budapest, 1982. 206.

²⁷³ Lichtenstein László: Honfoglalás kori sír Vésztő határában. Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2001. Budapest, 2003. 87-97.

Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba | 2 0 1 5

Összegzés

Mint láttuk, Békés megye korai történetéről kevés az adatunk. Az eddig feltárt régészeti leletek alapján nehéz következtetést levonni. A megye területén előkerült 10-11. századi leletanyagban nem lehet megfigyelni területi elkülönülést. A leletanyag egységesnek tűnik.

Néhány kérdés azonban felvetődik. A kutatás jelenlegi állása szerint úgy látszik, hogy a Békéscsabától északra eső területen, kb. Mezőberényig, a 10. századi temetők folytatódtak a 11. században is.²⁷⁴ Ugyanakkor déli irányban, a Szabadkígyóstól kb. Kunágotaig tartó területen, mely egykor Zaránd megye része volt, a 10. századi temetőknek általában nincs 11. századi folytatása. Az egykori zarándi területeken valószínűleg a lakosság egy része is kicserélődött. Erre utal talán az, hogy mint láttuk, a Szabadkígyós-Pálligeti táblán és a Szabadkígyós-Tangazdasági homokbányában feltárt honfoglalás kori temetők sírjait részben kirabolták. A jelek szerint ez akkor történt, amikor még a sírok helye látható volt. Az északi területeken viszont békésebb volt az átmenet, s helyben maradtak az eredeti lakók. Talán ez magyarázza, miért éppen az északi részeken törtek ki a pogánylázadások 1046-ban majd 1061-ben.²⁷⁵

Orosháza környékén valószínűleg ugyanaz a helyzet, mint a Maros-torok környékén. Itt érdekes jelenséget figyeltek meg a Maros-torok vidékének 10-11. századi anyagának feldolgozásakor. A megfigyelés szerint a Maros-torkolatvidékén a Tisza két oldalán a 10-11. századi temetők a településtörténet eltérő alakulására utalnak. A Duna-Tisza közti részeken a lakosság érzékenyebben reagált a 10. századi változásokra, a tiszántúli területeken viszont az élet folyamatosnak látszik. Valószínű, hogy a Duna-Tisza közti területek a fejedelmi szállásterülethez tartoztak,²⁷⁶ a Tiszántúli szakasz pedig feltehetőleg már a 10. században az „Ajtony-törzs” területe volt. A tiszántúli területen a középrétegbeli sírok eltűnése és a köznépi temetők folyamatos továbbélése arra utalhat, hogy az I. István által Ajtony ellen vezetett hadjárat után csak Ajtonyt és kíséretét távolították el a terület éléről, a közrendű népesség háborítatlanul folytatta életét.²⁷⁷

Bár a leletanyag aránylag kis mennyisége miatt a következtetésekkel vigyáznunk kell, s a későbbiekben

²⁷⁴ Ide vehető a Gyulavarsánd-Laposhalmon (Románia) feltárt temető is. Vö.: Medgyesi Pál: Avar kori sírlelet (?) és 10-11. századi köznépi temető részletei Gyulavarsánd-Laposhalmonról. *Altum Castrum* IV. (Visegrád, 1995) 98-118.

²⁷⁵ Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – *Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. 1997. 182-185.

²⁷⁶ Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől I. István államáig. Budapest, 1980. 464-466., Szabó János Győző: A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás. *Forrás* 15. (1983) : 7. 34-51.

²⁷⁷ Kürti Béla: Régészeti adatok a Maros-torok vidékének 10-11. századi történetéhez. In.: *A kőkortól a középkorig*. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 1994. 378-379.

előkerülő temetkezések módosíthatják a megállapításokat, valószínű, hogy a Békéscsabától délre levő, kb. Kun-ágotáig terjedő területen a 10. századi temetőknek általában nincs 11. századi folytatása.²⁷⁸

További kérdés, hogy ha valóban kicserélődött a lakosság, vajon az újonnan beköltözők soros temetőket nyitnak, vagy már templom körüli temetőkbe temetkeznek. Az említett területen a 11. században induló soros temetőket nem ismerünk. Ha a későbbiekben sem kerülnek elő ilyen korú temetők, akkor a 11. századi lakosság már templom körüli temetőkbe temetkezett.

Az Elek-téglagyári és az Újkígyós-Skoperda-tanyai temetőkben, mint láttuk, valószínűleg már a 10. században megindul a temetkezés. Sajnos az Árpád-kori templomaink és a körülöttük levő temetők keletkezése jelenleg még bizonytalan.

Teljesen bizonyos, hogy a Békés megye területén levő 10-11. századi síroknak csak töredékét ismerjük. Sajnos, célirányos tervásatásokra, anyagi okokból, nem igen van lehetőség. Mint a kedves olvasó is láthatta, sajnos számos olyan 10-11. századi temetőt ismerünk, melynek a feltárása nincs befejezve. Pedig ezek a régészeti leletek nemzeti kincseink részeit képezik, és a feltárásuk rendkívül fontos lenne a magyarság korai történetének megismerésében. Alapvető kérdés például, hogy lakott-e a vidék a magyarság megjelenésekor. Az biztos, hogy a honfoglalás előtt avar fennhatóság alatt állt Békés megye területe. A megyében feltárt nagy avar kori temetők arra utalnak, hogy a korai avarok 568-as beköltözésétől az avar kor végéig ők uralják a területet. Kérdés azonban, hogy itt vannak-e a honfoglalás idején. Logikai úton azt válaszolhatjuk, hogy igen, a probléma azonban az, hogy nem találni az átmenetet. Nem találunk avar sírokban 10. századi leleteket, és nincsenek avar leletek a 10. századi sírokban.

Kérdés az is, vajon kit találtak a megszállt területen a honfoglaló magyarok. Az Alföld 9. századi lakosságával kapcsolatban sok a kérdés. Györffy György szerint az avarok teljesen eltűntek, elpusztultak. A nagy létszámú késő avar temetők alapján azonban ezt nehéz lenne elképzelni. Ráadásul az avar telepek feltárása során nem találunk pusztulásra utaló nyomokat. A késő avar kori övek, ötvöstárgyak vizsgálata alapján elképzelhető, hogy egy részük már a 9. században került földbe, és nem zárható ki, hogy egyes csoportok a magyar honfoglalást is megérték. A további kutatások, új módszerek (pl. genetikai vizsgálatok) adhatnak majd választ vidékünk 9. századi történetének kérdéseire.²⁷⁹

Megyéinkben van egy sok vitát kavart régészeti leletünk, amely az avarság és a magyarok kapcsolatára utalhat. 1983-ban Szarvason, egy a 8. század első feléből származó késő avar kori női sírban, egy csont tűtartót találtak. A négyoldalú hasáb alakú, belül üreges tűtartóba eredetileg egy az övön függő szalag volt fűzve. A szalag végén levő csomó tartotta a tűtartót. A szalagba tűzött tűre ráhúzták a csont tűtartót, és így nem tudta megszűrni a tulajdonosát. Nos ennek a tűtartónak a négy oldalán 54 rovásjeltől álló felirat van. Megfejtése sok nehézségbe ütközik. A szöveg mássalhangzókból áll, nem tudni hol kezdődik a felirat, és hol vannak a szóközök. Többen próbálkoztak a megfejtésével.

Róna-Tas András nyelvész, a JATE Altaisztikai Tanszékének tanára szerint török nyelvű a szöveg, mely így hangzik:

„AVAROBOKÁN (istennév) Te (akit) IMÁDNAK (vagy dicsérnek)
TÜRGÜSZ (istennév) TE ÓHAJOD LEGYEN (vagy teljesüljön)
ERSZE (istennév) TE (a) MÉRGET (vagy rosszat)
SEMMISÍTSD MEG, FELRÓVA LEGYEN
(mindez pedig) LEGYEN FELRÓVA.”²⁸⁰

Harmatta János klasszika filológus, nyelvész szerint a tűtartó két keskenyebbik oldalán két rovásírásos felirat van, melyek török nyelvűek, és a nagyszentmiklósi kincs betűivel lettek bekarcolva. A tűtartó két keskenyebb oldalán azonban, szerinte, a magyar rovásírás betűit használva, magyar nyelvű felirat van. Ennek olvasata:

278 Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmenzeitliches Frauengrab in Békéscsaba – Erzsébethely. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica III. 1997. 183-185.

279 Liska András-Medgyesi Pál: Római és népvándorlás kor. In.: Békés megye képes krónikája. Békéscsaba, 2001. 41.

280 Róna-Tas András: A szarvasi tűtartó felirata. Nyelvtudományi Közlemények 87. (1985) I. 225-248.

1. sor: „Ené szőnyeg szőni. Karvaly”

2. sor: „apó készítém.”²⁸¹

Összefüggő értelmes szöveget tudott viszont elolvasni Vékony Gábor régész a tűtartó betűiből. Ami izgalmas, hogy az ő megfejtése szerint magyar nyelvű a teljes szöveg!

„Üngür démon ellen, ím e vas.

Tű szúródjon a démonba, tű, tű, szúrj, bökj, varrj (el)

(te aki) szétfejtessz egybeöltessz...

Üngür ne gyarapodjon (éljen), üzd, emészd (el) őt, én Istenem!”²⁸²

Amennyiben beigazolódik, hogy valóban magyar nyelvű a szöveg, az azt jelenti, hogy az avarok között már a 8. század első felében voltak olyan csoportok, akik magyar nyelven írtak és nyilván beszéltek is. Ez pedig olyan további kérdéseket vet fel, melyekre csak a következő évek kutatásai adnak talán majd választ.

A megye 10-11. századi anyagát áttekintve megállapíthatjuk, hogy a kor magyarjai semmivel sem álltak alacsonyabb kulturális szinten, mint Európa népei. Ha megnézzük az előkelő 10. századi magyar férfiak és nők viseletét, a díszes lószerszámokat, fegyvereket, a leírásokból ismert, selyemből és brokátból készült ruhákat, nem hiszem, hogy szégyenkeznünk kellene. A kalandozásoknak nevezett hadjáratok biztosan sok szenvedést okoztak az érintett területek lakóinak. Mégis igazságtalan és egyoldalú az a megközelítés, hogy a barbár magyarság állt szemben a civilizált nyugattal. Nem szabad elfelejteni, hogy ezeknek a hadjáratoknak jelentős része az egymással hadban álló uralkodók hívására történt. Azt pedig mindenki tudja, hogy a római birodalom is hosszas, véres háborúk során alakult ki, éppen úgy, mint később Nagy Károly birodalma. Azt is tudjuk, hogy Nagy Károly valósággal megtizedeltette az ellene lázadó szászokat, és az avarok elleni hadjáratok is véresek lehettek. Az őseinket barbár, kegyetlen hordának beállító nézetek éppen úgy elfogadhatatlanok, mint a bennük csak hőseket látó elképzelések. Hús-vér emberek voltak. Szerettek és gyűöltek, végezték a mindennapi munkát, és ha kellett harcoltak is. Mára már csak a múzeumokban őrzött régészeti emlékek maradtak utánuk. De mégsem. Nem csak ennyi, hisz itt vagyunk mi magunk, a nyelvünk, és az 1100 éves történelmünk, mely akkor kezdődött, amikor a honfoglaló magyarok beköltöztek a Kárpát-medencébe.

²⁸¹ Harmatta János: A magyarság őstörténete. Magyar Tudomány. Új folyam XXXV. Kötet. 3. szám. (90/3.) Budapest 1990. 256.

²⁸² Vékony Gábor: A szarvasi felirat és ami körülötte van. Életünk XXXII (1985) 12. 1133-1145.

Tartalom

6	„Ami csabai...” múzeumi sorozat
8	Békés megye nagy tájegységei, természeti viszonyai
12	A megye kialakulása, korai története, írott források
14	Honfoglalók a békési tájakon
16	Vizsgálati módszerek
18	Békés – Hidashát-Hosszúhalom
19	Békés – Povád
28	Békéscsaba – Mezőgazdasági Szakiskola kertje
29	Békéscsaba – Báthori utca 82.
34	Békéscsaba – Kerepeczky-tanya
36	Békéscsaba – Gyógyszertári központ
40	Békéscsaba – Horánszky u. 14.
41	Békéssámson – Posztós János telke, Szabadság u. 78.
41	Békésszentandrás – Pálinkás-dűlő/Pálinkás-ér
43	Békésszentandrás – Szőlők mellye
44	Békésszentandrás – Mogyorós-halom
45	Békésszentandrás – Túl a Körös-dűlő
46	Csabacsúd – Szabadság u. 4.
50	Csárdásszállás – Hanzély-tanya
52	Dévaványa – Sártó, Timár Frigyes halma (földje)
53	Dévaványa – Sima-sziget, Tálagyi átjáró
54	Dévaványa – Mátyás-gát, Dögtér
55	Doboz – Katonai tábor
57	Ecsegfalva – Bokros-halom (Túrkeve-Ecsegpusztá)
59	Ecsegfalva – Bokros-halom (Túrkeve környéke)
60	Elek – Téglagyár
63	Endrőd – Szujókereszt
63	Gádoros – Bocskai u. 44.
66	Gerendás – Petőfi Tsz. homokbányája
68	Gerendás – Vízvári-tanya

- 69 Gyoma – Kádár-tanya
70 Gyula – Szövetkezeti Téglagyár
92 Gyula – Szeregyháza
92 Gyula – Vármegyeháza udvara
93 Gyula – Fövenyes
94 Gyula – Nagy Szabados-tanya
95 Kamut – Kósa-tanyák
96 Kardoskút – Fehértó, Szűcs Sándor 389. sz. tanyája
96 Kardoskút – Hatablak
97 Kunágota – Boldog Antal földje
98 Medgyesegyháza – Zsilinszki Mihály bérletén (Uhrin András földje és a mellette levő Gyebrovszki-tanya)
99 Medgyesegyháza – Kétegyházi út, Homokgödör
104 Medgyesegyháza – Bánkút-Rózsamajor (Nagykamarás-Bánkút-Rózsamajor)
106 Mezőberény – Kér-halom-dűlő, volt Valentinyi-tanya
107 Mezőberény – Körös-híd, Gátórház
108 Mezőhegyes – A község határa
109 Murony – Soványhát-Homokgödör
110 Orosháza – Bogárzó-dűlő, Király András tanyája
111 Orosháza – Csorvási műút
111 Orosháza – Kristó-téglagyár
112 Orosháza – Pusztai Ignácné tanyája
114 Orosháza – Pusztaszentetornya, Virágos-dűlő
115 Orosháza – Rákóczi telep
116 Örménykút – Décsi telek-halom
120 Örménykút – Maconkai-domb
121 Sarkad – Peckesvár (Sarkad-Peckesi domb)
122 Sarkadkeresztúr – Csapháti-legelő, Barna-tanya
136 Szabadkígyós – Pálliget
137 Szabadkígyós – A Tangazdaság homokbányája
140 Szarvas – Filyó-halom

- 141 **Szarvas** – Lómer-halom
142 **Szarvas** – Velki-halom
143 **Szarvas** – Tessedik Sámuel utca (Lenin utca)
145 **Szarvas** – Rózsás, Molnár-földek
146 **Szarvas** – Tomasovszki-tanya
147 **Szarvas** – Honfoglalás kori karperec
149 **Szeghalom** – Kovács-halom
150 **Szeghalom** – Dondorog, Czebe-tanya
152 **Szeghalom** – Korhány-halom
152 **Tarhos** – Városerdő-dűlő (Békés – Városerdő=Békés – Várdomb)
156 **Újkígyós** – Skoperda-tanya (Tanya 38.)
160 **Vésztő** – Kótpusztá, Állami Gazdaság
168 **Vésztő** – Bikeri
170 **Összegzés**

